

ESCRITA EPISTOLAR EN GALEGO: A CORRESPONDENCIA DE DON DIEGO SARMIENTO DE ACUÑA, I CONDE DE GONDOMAR (1567-1626) (II)

Rosario Álvarez Blanco e Xosé Luís Rodríguez Montederramo

Na primeira entrega deste traballo fixemos unha presentación das cartas en galego do epistolario do conde de Gondomar e ofrecemos os textos en edición crítica e facsimilar (BRAG 2004)¹. Demos conta brevemente da súa novidade ou da súa historia editorial, expuxemos os avatares do epistolario, en tanto que colección, e trazamos o arco temporal abarcado polas cartas editadas en paralelo á traxectoria biográfica do seu destinatario, don Diego Sarmiento de Acuña. Coa identificación dos correspondentes —homes e mulleres; fidalgos, eclesiásticos, letrados...—, rematabamos a parte documental e histórica. Na análise lingüística tocamos só un aspecto sociolingüístico, que nos pareceu prioritario e acorde con estas coordenadas históricas: a escolla da lingua nestas mostras da escrita epistolar da época.

Nesta segunda entrega entramos en detalle nos aspectos lingüísticos, con vistas tanto a pormos de relevo os trazos diatópicos e diacrónicos máis significativos coma a facilitarmos a comprensión total dos textos e xustificarmos a lección proposta. A análise gramatical abórdase en conxunto, trazando unha panorámica da forma de representación dun sistema fónico que sufriu grandes mudanzas desde a época medieval, mais prestando atención ás especificidades dos distintos correspondentes (§ 1). Dedicamos tamén un capítulo propio ao estudo do tratamento, por considerarmos que é de especial interese no xénero epistolar, que ten na rede familiar e clientelar o principal espazo de desenvolvemento e está obrigado a se cinguir a unhas convencións formularias (§ 2). Os outros aspectos lingüísticos escolmados, nas liñas expostas máis arriba, trátanse por separado nos comentarios particulares de cada remitente (§§ 3-10); os que non poden ser considerados nos límites deste artigo quedan parcialmente compensados no glosario exhaustivo, con información gramatical, incluído ao remate (§ 11).

Aos comentarios gramaticais, tantos coma correspondentes, preceden senllas leituras explicativas dos textos, pois as situacións descritas nas cartas son dobremente elípticas. Sono pola propia natureza da correspondencia privada ou familiar, na que hai unha importante bagaxe de coñecementos que comparten emisor e receptor e non se explicitan; sono tamén no sentido en que o é calquera texto histórico, con alusións a feitos ou circunstancias de identificación obvia para os coetáneos, pero complexa e escura para o lector ou historiador actual, en canto que previamente debe saber trazar as coordenadas en que se sitúan. O epistolario de Gondomar revelouuse útil na resolución desas elipses, pois algúns dos

participantes frecuentaron con asiduidade o trato epistolar con don Diego; a lectura cronolóxica dese legado permitiunos aclarar pasaxes que se presentaban escuras. O resultado ten valor en si mesmo, xa que nos ofrece unha serie de escenas xustapostas que debuxan un amplo panorama da Galicia da Idade Moderna, aspectos de padroado e redes clientelares ou familiares, capítulos da milicia e do papel da fidalguía na defensa das costas fronte á piratería, ou aspectos da cultura material e da vida cotiá; pero, ademais, o comentario histórico destas cartas axuda a aclarar a situación comunicativa en que se producen. A identidade dos que se comunican —estatus social, oficio, formación, ideario...— e mais o grao de familiaridade e posición xerárquica son cuestións que preceden a calquera aproximación aos aspectos sociais da lingua. Neste caso cobran especial importancia, porque este monllo de textos revela unha práctica de escrita en galego no ámbito epistolar privado que se liga á presenza nun certo tipo de literatura efémera —con testemuños conservados grazas ao mesmo afán coleccionista de Diego Sarmiento de Acuña (Álvarez/Montederramo 2002)— e se opón á nula presenza noutros ámbitos da cultura escrita.

1. O SISTEMA GRÁFICO

Como é habitual nesta época e se espera dun grupo de correspondentes tan heteroxéneo, os textos analizados presentan numerosas heterografías. A disparidade gráfica concéntrase sobre todo na representación dos fonemas afectados polo cambio diacrónico entre a lingua medieval e a lingua moderna, na que seguramente non faltan distintas solucións ou distintos ritmos de carácter diatópico. Na nosa exposición concentráremos sobre todo nestas. Cómpre advertir, con todo, que, aínda que a heterografía é unha constante da escrita medieval, é posible establecer uns modelos gráficos aceptados como típicos, que nos servirán de contraste para avaliar estes textos.

En xeral advírtese unha notable evolución respecto da tradición gráfica medieval, visible sobre todo na ausencia de til e na prevalencia de grafemas que non eran os escollidos outrora nas mesmas palabras, así como algunhas innovacións gráficas para representar un sistema notablemente evolucionado. Iso fai que, xa desde unha primeira ollada superficial, a grafía das cartas se asemelle á do galego moderno e non á dos últimos textos notariais, de principios do século XVI.

1. Na representación de /i/ alternan <i, y, j>, que comparten un signo maiúsculo similar. Como núcleo de sílaba o grafema normal é <i>; con este valor, <j> ocorre ou de forma esporádica (unido ao trazo seguinte, como a sinatura de <Benjto Balberde> [1596-Obeso] e <mjn> [1603-Serra]) ou como trazo persoal reiterado nas dúas cartas de don Diego Sarmiento, <pesqujsa, ynjmjgos, crjmnjal, crjado, pouqujdade, jsto...>; algúns correspondentes tamén usan con certa profusión <y>, con frecuencia en posición inicial (*yрмаоџ, yrá...* [1603-Serra]; *yrá, yndias, ymbiei, yрмаu* [1604-Moscoso]; *ysto, ynjmjgos, ynverno* [1605-Achas]), pero non só (*aqy, escrevy, hay* ‘ai’ / *mñnas, coysso...* [1603-Serra]; *aynda* [1604-Moscoso, 1605-Achas]).

En posición posnuclear o grafema normal é <y>, aínda que coa concorrencia de <i>, que nalgunhas formas semella ser representación única: o pron. *máis*, as conx. (*e*) *mais* e *pois*, o adv. *despois*, os plurais en *-is...* A maior parte dos correspondentes só deixa de usar <y> en casos coma os citados ou de forma moi testemuñal (Gallo, Obeso, Lanzós, Serra, Moscoso); por contra, <y> é minoritaria nas cartas do señor das Achas, que incorpora tamén a grafía <i> nos ditongos que marcan a variedade lingüística empregada (*queim*, *vein*, *tein*, *veinjan...*) e noutros contextos (*desfeito*, *sei*, *farei*), en concorrencia co seu característico <j> (*Figuejredo*, *ficarej*, *mujto...*), e sobre todo na de María de Moscoso (*ynbiei*, *sei*, *probeito*, *terei*, *beijar*, *queira*, *enteiro...*, fronte a só *muy*, *muytas* e *ey*). En posición intervocálica tamén é normal <y> (*Bayona* ~ *Vayona*, *mayo*, *Oya*, *Layosa*²), coa salvidade de <Vajona> (Achas).

2. É constante o uso de <b> en grupo tautosilábico (*brauas*, *libro*, *nobressa*, *Briatís...*) e o de <v> nas abreviaturas *vs*, *vm*, *vmd*, o que non obsta para que na escrita desenvolvida se produza <bosa md> (Obeso, Achas-2), <bosa merced> (Serra-1). Tendo en conta o criterio etimolóxico, que guía a escrita medieval e determina a norma gráfica do galego moderno (así como a distinción fónica portuguesa entre <v> /v/ e <b> /b/)³, advírtense esvaramentos en ambos os sentidos, mais salienta unha predominancia de <b> sobre <u> e sobre a minoritaria <v>, que se pode pór en relación co presumible maior hábito de lectura e escritura duns correspondentes respecto doutros. Así, Amorín e dona María de Moscoso só empregan <v> na abreviatura <vm>, que é constante en todos os textos, e a persoa que escribe ao ditado de Beatriz da Serra usa moi minoritariamente <u>, <v>, tanto nos contextos dun esperable <b> (22 <b>, 8 <u> e 2 <v>) coma nos de <u>, <v> (32 <b>, 12 <u> e 5 <v>, exceptuadas as ocorrencias de <vm>); nun chanzo intermedio, o licenciado Obeso (e mais o seu secretario), don Juan de Lanzós e o señor das Achas presentan un número similar de casos de <b> no canto de <v>, <u> e de <u>, <v> no canto de <b>; non ocorre o mesmo con frei Lope Gallo, que só usa <u> por <b> en contextos de certa tradición na escrita castelá, nin co deán compostelán don Rodrigo de Moscoso, que no seu curto texto segue un criterio estritamente etimolóxico. A práctica deses segmentos intermedios da pirámide social suxire que o uso do <v> se asocia cunha certa distinción cultural.

A maior parte das formas con <u>, <v> inscríbense nunha tradición gráfica á que poden acceder tanto por herdo do galego e portugués coma polo coñecemento e práctica do castelán, que coinciden no uso deste grafema para o son procedente de -B- latino: é constante no MMT do copretérito da CI (*faltaua* e *andaua*, Gallo; *sinificaua*, Serra; *estava* e *perdoava*, Achas; fronte a *iba*, Gallo); en formas dos verbos HABER (*auido*, Gallo) e DEBER (*deuo*, Serra; *deve*, Achas); no subst. *gouernador* (Serra), consonte a práctica normal nos séculos precedentes, e na variante *liverdade* (Achas), cunha grafía inusual. Na mesma liña explícase a variación gráfica do verbo *ESCRIBIR* ~ *ESCREVER* e a súa familia, entre o <u>, <v> antigos e a xeneralización progresiva de <b> (vid. glosario). Rompen coa

tradición gráfica outras formas, nas que é salientable que vaian en contra da tendencia espontánea cara ao <b>: así ocorre con formas do verbo *saber* e derivados (*saue*, Gallo e Lanzós; *sauedora*, Serra; *saver* e *save*, Achas), que tamén vacila en castelán na Idade Moderna; é tamén recorrente a desviación en *veixo*, *vejar* e *veyjar* (Obeso), *veyjar* e *veyjo* (Lanzós), *veijnjan* (Achas, que tamén grafa cast. <vesan>), así como no topónimo *Baiona*, grafado con <V> polo señor das Achas e por Benito Balberde (que tamén usa o grafema en <Oveso>, en contra do *Obeso* sobreescrito polo seu superior); por contra, no noso corpus semella persoal a grafía <u> en *acauada* e *rreseuido* (en Serra, acaso por analogía con *ESCRIBIR* ~ *ESCREVER*), e certa recorrencia de <v> nas cartas do señor das Achas, quizais por exhibición cultista (*rreçevím*, *tanvén*, *vein* ‘ben’, *veira*). En poucos casos se dá a alternancia nun mesmo autor, e case nunca en formas estritamente idénticas: *escribán*, *escrebía* / *escrevo*, *escrevy* (Serra); *Reseberey* / *rreseuido*, *bila* / *uilla* (Serra); *liberdad* / *liverdade*, *lebaren* / *levaron*, *bolbo* / *bolveu*, *beim* / *virá* (Achas); *bosa* / *vosa* (Obeso). Engádase o uso de <v> como grafema vocálico en posición inicial, como en *vmor* (1605-Achas) e *vn~vm* / *vma~vn.a~vnha* (1603-Serra, 1604-Moscoso, 1605-Amorín, 1605-Achas), con maior frecuencia ca <u>, só presente en *un* (1596-Gallo) e *una* (1596-Gallo, 1604-Moscoso). En posición posnuclear, a grafía normal é <u>, mais non faltan testemuños de <v>, *ev* e *mev* (1605-Achas).

Os casos de <b> no canto dun previsible <u>, <v> son moito máis abundantes. Deixando á marxe as ocorrencias en cartas que xeneralizan <b> (Amorín, María de Moscoso), no uso desviado de <b> respecto da norma antiga obsérvanse algunhas coincidencias que consignamos por ser indiciarias de tendencias: abunda en posición inicial de palabra (*bosa* e *Balberde* [Obeso]; *bagar*, *balor*, *ban*, *bay*, *beña*, *ber*, *beja*, *bida*, *bila*, *binte* [Serra]; *bendo*, *béndoa*, *beim*, *bentos*, *beraom*, *bolbo*, *bolveu*, *bosa*, *bribidade* [Achas]), aos que só se apoñen nos mesmos correspondentes *uisitar*, *ver* e *vila* (Obeso), *uezes* e *uilla* (Serra), *vernes*, *vendaom*, *vendo*, *ver* e *virá* (Achas); tras consoante (*Balberde* [Obeso, da man do propio secretario]; *olbido*, *olbidarey*, *conbén* e *serbisso* [Serra]; *bolbo* [Achas]), aos que nos mesmos escribentes se contrapoñen *bolua*, *servidora* e *sirua* (Serra), *ynverno* ~ *jnverno*, *serve* e *bolveu* (Achas); en pretéritos fortes (*ubo* [Gallo], e tamén *tubo* e *tibera* [Lanzós, Achas]) e no desenvolvemento consonántico a partir de <uu>, evitando a contigüidade de dous grafemas idénticos con distinto valor (*oubir* e *oubidores* [Serra]). Son poucos os exemplos que escapan a estes tipos: *abenturada*, *abisarme*, *abiseme* e *lebarey* (Serra), *çebill*, *catibos*, *lebaren* e *nabíos* (Achas) (Para unha presentación máis extensa destes grafemas no galego medio, vid. Mariño 1997).

3. O fonema fricativo alveolar xordo, presumiblemente apical (antigos /s/ e /z/), gráfase con <s> en posición inicial de palabra, interior tras consoante e na coda da sílaba. En posición intervocálica a forma normal é tamén a simplificada <s>, pois <ss> só se atopa —e de forma esporádica— en tres dos oito remitentes, con distinto grao de congruencia e coñecemento da tradición. Lope Gallo escribe *missa*, *ossos*, coa grafía do anti-

go fonema xordo, pero tamén *cossa*, *Ambrossio* (ant. <s>) e, a cambio, *noso*, *esa*, *pasar* (ant. <ss>). O escribán de Beatriz da Serra opta pola antiga grafía no v. *PASSAR* e no dem. *ISSO*, vacila en *cousa* ~ *coussa*, *casa* ~ *cassa*, *favorescese* vs *rrogasse*, e esténdea a *presso* (e a outras representacións, *vid. infra*); doutra banda, simplifica en *noso*, *bosa*, *asi*, *pesoas* e *ne(ce)sario*. Rodrigo de Moscoso grafa *assi*, consonte a tradición.

As grafías da unidade xorda procedente dos antigos fonemas /s/ e /z/ (</ts/ : /dz/), que convencionalmente describiremos como fricativa predorsoalveolar xorda /s/ (antecedente de /θ/ no galego non seseante) é moito máis vacilante. O grafema <c> está condicionado pola presenza de <e, i>, en posición inicial ou interior (*certo*, *merce*, *prencipalmente*), aga rarísimas excepcións ante outras vogais, que semellan lapsus (<esperança> en 1603-Serra-1, <mereca> en 1604-Moscoso, editados como *esperança*, *mereça*); hai casos en que <c> é grafía moderna no canto do antigo <z>, que representaba o fonema sonoro nos mesmos termos (*beces* e *dicen*, 1604-Moscoso). Emprégase <z> ante calquera vogal, se ben ante <e, i> continúa nos máis dos casos a representación do ant. /z/: frei Lope emprégao en *fazia* e *fizo*, mais tamén en *collazo*, *danzas* e *invenzones*; Serra grafa *uezes*, *dezeren* e *senRezon*, e tamén *faza*, *fazan*; Amorín semella respectar a tradición (*bezés*, *fazer*), pero esténdeo ao top. *Zamora*, ant. *Çamora*; e o señor das Achas úsao en *dezer*, *fazer*, *fezeron*~*fizeron*, *fazenda*, mais tamén en *agradexido*, *Costanza*, *justiza*, *mereza*, *mereze* e *panziño* 'painciño'. O máis abundante é <ç>, que algúns correspondentes usan de afeito e só frei Lope parece abandonar: o licenciado Obeso e don Juan de Lanzós emprégano tanto para os descendentes de /z/ (*façen*, *algaçil*; *certeça*, *nobreça*, *ueçes*) coma para os de /s/, coa excepción de <Ellic^{do}, lecençeador> (1596-Obeso), *certeça* e *conciança* (1598-Lanzós), e sen que obste a posición inicial en *Çamora*; en dona María de Moscoso alterna unicamente con <c>, incluso no canto da antiga sonora (*façelo*, *diçen* ~ *dicen*, *beces*); don Diego Sarmiento emprégao sobre todo na grafía da antiga xorda (en concorrencia con <z>) e só nunha ocasión no canto dunha antiga sonora (*Raçao*m). É minoritaria a opción <sc>, por tradición gráfica dun grupo antigo <sc^{ei}> (*merescia* [1596-Gallo], *favorescese* e *ofresce* [1603-Serra]), coa variante <sç> en 1603-Serra ante calquera vogal (*meresçe* e *conesçan*). Consideramos que a grafía do diminutivo de palabras rematadas en nasal é continuadora da consoante xorda maioritaria na lingua medieval e non se inscribe na tradición do <z> do portugués ou dos falares miñotos⁴: *graonçiño* (605-Achas-1), *pançiño* (1619-Moscoso). Como se pode apreciar no cadro adxunto, o/a escribente de dona Beatriz da Serra é quen mostra maior disparidade gráfica, que inclúe solucións non tradicionais e non explotadas por ningún outro correspondente fóra da representación da apical, estendendo <s> e <ss> aos descendentes de /s/ (*RESEBER*, *cresida*, *mereseu*; *aparessa*, *engrandessa*, *pesso*, *serbisso*, *fassa*) e de /z/ (*pases*, *nobressa*) (para as implicacións diacrónicas e diatópicas, § 6,2); é tamén a única que emprega <ss> tras consoante (*costanssa*).

A unidade palatal /ʃ/ admite tres representacións posibles, inicialmente con base etimolóxica (*duxeran* / *janeyro* / *geada*, Lope), que en xeral non se mantén; con todo, a

opción <g> é só testemuñal e en palabras que poderían ter forte influencia externa (*correg^r* e *magestade*, Obeso; *mag^{de}*, Achas-2). Advírtense xa movementos nesta parte da representación gráfica, tendentes ben a estender o grafema <x> aos contextos que en épocas precedentes correspondían ao fonema sonoro perdido (*ve(y)jar/veixo* e *oxe*, 1596-Obeso; *beyxo* coma *leyxo* en 1603-Serra-1; *desexo*, coma *dixo* e *quixese*, fronte a *beyjamos* en 1605-Amorín), ben a estender o grafema preferencial <j> e usalo en todos os contextos e ocasións, como 1598-Lanços (que incluso emenda <figera> en <fijera>), 1603-Serra (que emprega sempre <j> aga no caso de *beyxo* citado: *derijida*, *mensajeyro*...), 1604-Moscoso (*quijen*, *fijera*, *pujera*...); don Diego Sarmiento —veciño da raia con Portugal e a pesar da súa vontade pouco familiarizado coas grafías portuguesas— participa de ambas as tendencias, <x> en *deyxar*, *quixeren*, *fixese*, *correxidor* e *xeneroso*, <j> en *deija*, *veinjan*, *cuja*, *ja*, *Joaniña*, *justiza*, *lonje*, *oje*, *lingoaje*, *jente*, *desejamos*..., e <g> só na abreviatura <mag^{de}>. A grafía <J> en *Juan*, *Juana* e *Jeromino* pode tamén representar a pronuncia castelá dos nomes.

GRAFÍAS USADAS PARA SIBILANTES EN POSICIÓN MEDIAL																					
	MODERNO /s/				MODERNO /θ/ OU /s/										MODERNO /ʃ/						
	ant. /s/		ant. /z/		ant. /s/					ant. /z/					ant. /ʃ/		ant. /ʒ/				
	ss	s	s	ss	ç	c	z	sç	sc	s	ss	z	ç	c	s	ss	x	j	j	g	x
1596-G.	+	+	+	+		+	+		+			+					+				
1596-O.		+	+		+	+							+						+	+	+
1598-L.		+	+		+	+							+						+		
1603-S.1	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+			+	+	+		+		
1603-S.2	+	+	+	+	+		+	+		+	+	+			+	+			+		+
1604-M.		+	+		+	+							+	+					+		
1605-A.		+	+		+								+				+		+		+
1605-A.1		+	+		+		+						+					+	+		+
1605-A.2		+	+		+		+						+	+			+			+	
1619-M.	+			+		+															

En todo caso, salvante a práctica extremadamente heterográfica da persoa que escribe as cartas de Beatriz da Serra, é evidente que non hai vestixios da distinción entre sons sonoros e xordos e que os remitentes distinguen graficamente tres unidades, a apical <s, ss>, a predorsal (non sabemos con que grao de avance cara á interdentalización) <ç, c, z, sç, sc> e a palatal <j, x, g>⁵.

Non é doado saber que ocorre na posición implosiva. Os datos son escasos, pero abundan para comprobarmos que, cando menos na variedade do escribente de Beatriz da Serra, hai algunhas dificultades de distinción entre as unidades predorsal e apical, con

tendencia a substituír <z> por <s>: *faz / fes, tras* (1603-Serra), ademais dos plurais *uezes ~ vezes / pases*; o señor das Achas mantén *traz e faz* (3v).

4. A representación de /m, n, ɲ/ en posición explosiva non ofrece comentarios salientables, aga a multiplicidade do trazo diacrítico superposto a <n> para representar a nasal palatal e o feito de que este falte de forma sistemática nas cartas de Beatriz da Serra e de forma ocasional noutros autores (nos casos evidentes, ou xustificados nos estudos particulares, facemos o cambio na edición); doutra banda, a pervivencia de abreviaturas e prácticas gráficas habituais na escrita tradicional castelá poderían xustificar algunhas grafías con <ñ> no canto de <n>, que nós así a todo mantemos (cf. 1596-Gallo). É máis salientable a representación da nasal velar intervocálica /ŋ/, pois os nosos textos ilustran as diversas tentativas e dan mostras temperás da que finalmente se impuxo: art. *una* e num. *una* (respectivamente, 1596-Gallo e 1604-Moscoso), *vna* (1603-Serra), *vnha e algunha* (1604-Moscoso), *vn.a* (1605-Achas-1).

En posición implosiva usan xeralmente <n>. En posición interior ante <p, b>, a maioría opta por manter <n> (1598-Lanzós, 1603-Serra, 1604-Moscoso e 1605-Achas: *anpara, conpañeyro, ynbiel...*), e só dous remitentes cambian a <m>: *Ambrossio* (1596-Gallo), *compadre* e *sempre* (1596-Obeso). En posición final, todos empregan <n> aga o señor das Achas, pois en certos contextos usa <m> ou alterna ambas as grafías: no singular de substantivos en *-aom* (*rraçaom, contrataçaom, coraçaom, beraom, maom...*), con <ns> no plural (*naçoins, maons*) e con <nç> no diminutivo (*graonçiño*); no morfema de P1 do IPto. (*rrreçe-vím*); nos morfemas de persoa e número en *-aom* (*saom* ‘son’ [P1], *vendaom* ‘vendan’ e *foraom* ‘foran’ [P6]), que alterna con *-an* (*veinjan*), fronte á uniformidade de *-ron* (*levaron, fizeron, fezeron, tomaron, deron, botaron*); alterna no adverbio *naom* e *naom* (e *se naom*); alterna tamén nas formas verbais rematadas en *-eim/-ein* (*beim* ‘vén’/ *tein*), *-em/-en* (*prestem, tem / den*), pero sempre *-ren* (*quixeren, levaren*); unha secuencia semellante aparece con <m> no relativo *quem~queim* e con <n> no adverbios *bein~vein* e *tanvén*; combina <vm> e <vn>, a primeira no pronome de indeterminación ‘un’ (Álvarez/Xove: 544) e a segunda no determinante; escribe *Petam*, pero *gran, tan*; e as restantes palabras, case todas gramaticais, rematan en <n>: *en, con, don, min, bon*. En definitiva, a grafía final <m> vai asociada ao trazo vocálico que caracteriza a variedade lingüística empregada por Diego Sarmiento de Sotomaior e faise moito máis presente na segunda das cartas estudadas.

5. A lateral palatal aparece sempre representada por <ll>, mesmo nas cartas do señor das Achas, que debería estar afeito á visión da grafía portuguesa (*coellos, colle-lo meu panziño, darlle marjdo...*). Nos seus textos e nos de Beatriz da Serra atopamos tamén o antigo <jll, ill> en posición final, co dígrafo representando a outra unidade lateral: *abrijll e çebill* (1605-Achas), *mill* (1603-Serra). Cremos que tamén é variante gráfica e non interferencia a alternancia *uilla / bila* (1603-Serra); tamén en *mestre de capella* (1596-Gallo) debe estar pesando máis o lat. CAPPELLA, coma no galego antigo, có cast. *capilla*, e por tanto <ll> representa /l/.

6. O grafema <h> forma parte dos dígrafos <nh> e <ch> (para /ɲ/ e /tʃ/, respectivamente) e mais aparece en posición inicial de palabra sen valor fónico. Salienta a profusión nas cartas de Beatriz da Serra, en moitos casos sen ningún apoio na tradición: é a única que grafa con <h> inicial algunhas formas do verbo *HABER* (*hay, hey rreseuido, ha de bir, han de ser milloradas*, xunto a *a, ay, aja*); no verbo *HONRAR* vacila (*honrrou e onrrarnos*) e nos descendentes de *GERMANU* oscila entre a grafía á castelá e *y-* (*hirmán, hirmás, hirmao / yrmás, yrmaõ, yrmán*); o signo parece ter valor diacrítico en <he> verbo fronte a <e> conxunción; tamén se lle podería atribuír un carácter diacrítico en «*passou ha Yndea*» (lido daquela como ‘á India’, fronte a <a> prep., art. ou pron.), pero non nos outros testemuños de art. e pron. <ho, o>; nos máis dos casos ocorre entre vogais, polo que se lle podería atribuír un carácter demarcativo (*passou ha Yndea, téndoho, porque ho mereçe ho ser, e ho mereceu, mercé ho onrrou, así hela, o que hay, dela hey rreseuido, don Antonio ha de bir, de hay bay...*); ocorre tamén en posición inicial tras nasal (*a quen ho señor goarde, con heste ordinario*). Esta hiperabundancia, mesmo en palabras en que non se espera, semella un prurito cultista; a ela aponse a nula presenza nos outros correspondentes, cos únicos testemuños de *honrrre* e *hebrero* (1604-Moscoso), e *hirmao* (1596-Gallo) (cfr. *HABER, OGANO, OJE, OLANDÉS, ONRRA, VMOR...* no Glosario).

7. A ausencia de sinais diacríticos e a conseguinte homografía provocan problemas interpretativos de difícil solución, que se expoñen nos comentarios particulares, xustificando a nosa lección, polo xeral conservadora. De maneira particular, pode ocultar a presenza da amálgama en <o, os, a, as>, que na nosa edición indicamos con til só naqueles casos en que unha esixencia gramatical nos permite estar seguros, como en «*yndo ós coellos ás ynsoas*» (1605-Achas-2). No ronsel deste criterio conservador, perante un sintagma como «*teño a nosa tía en miña pouxa*» (1596-Gallo), analizamos <a> como preposición e non como artigo nin amálgama (cf. glosario), tendo en conta a ausencia maioritaria de artigo ante posesivo nestes textos, se ben temos constancia de que calquera das tres opcións sería posible nesta altura e neste estilo.

O til de nasalidade apenas é usado nesta época e a súa presenza é nos máis dos casos redundante. Na nosa edición mantémolo por considerarmos que ten algún interese, sexa para a historia morfofonolóxica sexa para a historia gráfica; facémolo incluso en <en m̃| nas fracas oraçois> (1603-Serra-1), onde se podería interpretar como un trazo ornamental en final de liña.

Son tamén escasos os signos de puntuación, de modo que en liñas xerais os que figuran na edición son da nosa responsabilidade. En distintos correspondentes o <.> ocupa o lugar branco da separación de palabras, e nese caso non foi recollido na nosa edición; por esta razón, non sempre resulta fácil saber se un punto gráfico ten esta función ou a de auténtico signo de puntuación no sentido moderno (por ex., en «*veixo as mans, e meu secretayro*», *Obeso*). Na carta de Gallo os signos limítanse ao punto de remate do

primeiro e cuarto parágrafos e ao signo <~> ao final do segundo, terceiro, quinto e sexto; só se usa <,> en dous lugares da posdata, esta sen punto final, que semella escrita por outra man. Un dos trazos máis empregados é a barra oblicua, seguida na mesma liña por letra minúscula, que nós xeralmente transcribimos con <.> (e seguido ou á parte): Obeso emprégaa en tres lugares, dobre en «sempre. Cando» e «Francisco. A miña», e simple en «Garçía. Noso»; é o único signo empregado por Beatriz da Serra («deseja. Todas», «que deuo. | Eu», Serra-1) e María de Moscoso («dita. | Aynda», «marido. | O pretendente», «façelo. | Señor »). A barra usada polo señor das Achas ten a particularidade de ser máis curta e estar ás veces unida á letra anterior, nese caso seguida de punto; grafada deste xeito non marca unha separación argumental tan forte coma nos anteriores e mesmo pode nin equivaler a un signo feble no sistema moderno (p. ex., <gran. traballoe/. estar. tan lonje doque | bein se quer/. Eysto>, editado «Gran traballo é estar tan lonje do que bein se quer. E ysto»); ten maior valor demarcativo cando a grafa entre dous puntos </.>, que nós fixemos equivalente do punto, como en <con. Muytos. bentos'/. O q̄. troufer.> ou <8 deabrjll ~ de 605./.>. Amorín é tamén algo excepcional, pois usa a barra para introducir un dato apostro ao anterior, que nós marcamos con <,> («çinquenta y dos castaños, más doçientos (...) en la Torre»). A puntuación no sentido moderno do termo, usando < , . ; >, se ben cuns criterios non estrictamente coincidentes cos actuais, só aparece nas dúas partes da carta escrita polo deán Rodrigo de Moscoso.

8. En xeral, estes textos non ofrecen problemas de segmentación das palabras ao editor. Así a todo, nalgúns casos foinos preciso tomar unha decisión na edición, sen termos a certeza de que se estea reproducindo a maneira de ser da lingua orixinal. Así, por exemplo editamos «ao», como contracción polo menos gráfica, mesmo nos casos en que esta non se practica no orixinal, coa excepción da carta de Lope Gallo porque esta presenta unha ausencia xeneralizada de contraccións gráficas e morfolóxicas (<y o e chegado | a o alto dela>, mais tamén <con os>, <por o>, <en un>, etc.)⁶. E no sintagma <Etan | ven. se acorde vm. de darlle marjdo> (Achas-1), ante a dúbida entre o adv. *tan vén* (port. *também* 'tamén') e a frase adverbial *tan ven*, optamos pola primeira amparándonos en que a forma do adv. *ben* é neste autor *bein* ~ *vein*, ademais de no mellor sentido da pasaxe. Tamén optamos pola solución conservadora en *ben aventurada* (1603-Serra) e *má ventura* (1619-Moscoso).

A unión ou a separación de sílabas sen correspondencia co límite da palabra gráfica débense con frecuencia ao risco continuo da pluma e non a opcións lingüísticas; cumpriría, con todo, un estudo demorado que dese conta das palabras átonas que se aglutinan ou non á que leva o acento de intensidade do grupo, mais non é esta a ocasión de facérmolo.

9. As abreviaturas <md> e <m> tanto poden representar cast. *merced* coma gal. *mercé*, e mesmo gal. *mercede*. Na nosa edición desenvolvemos <md> como <merced>.

porque non temos ningunha evidencia da existencia da variante en *-de* neste monllo de textos e porque ese desenvolvemento pleno vale por igual para as outras dúas variantes, sempre que se teña presente que no caso do galego *-d* é puramente gráfico; de modo similar operamos en <sⁱ fran^{co}>, que desenvolvemos en <Sant Francisco>, de novo cun *-t* final ante consoante sen valor fónico. Nun e noutro caso serían igualmente aceptables os desenvolvementos das abreviaturas en <mercé> e <san>, pero preferimos a opción anterior porque dá mellor conta dos grafemas empregados convencionalmente no texto, sexa por arcaísmo sexa por unha práctica de escrita máis habitual en español. En cambio, desenvolvemos <m> en <mercé>.

Canto ao plural, <ms> vale tanto para gal. e cast. *mercedes* coma para gal. *mercés*; a dúbida lingüística é sólida, por canto a un sing. *mercé* podería corresponder tanto pl. *mercés*, rexistrado nalgúns destes nosos textos, coma *mercedes* (cf. galego popular actual, *verdá/verdades*).

O desenvolvemento da abreviatura <v> do posesivo é máis dificultoso, pois cabe tanto a forma galega *vosa(s)* coma as castelás *vuesa* e *vuestra*, non imposibles como traslado a un texto galego dun tratamento dado de xeito habitual na lingua do poder. En efecto, algunhas abreviaturas coinciden ou poden estar tomadas da escrita española, doadamente asumibles porque o segmento representa parte do termo abreviado, <sor>, <sa>, <d>; neste préstamo non obsta o feito de que non se correspondan exactamente coa secuencia galega, así <md> en alternancia con <m> para *mercé* e <nro.> por *noso*.

Desvolvemos <fr> en cast. <fray> por entendermos improbable que don Lope Gallo de Avellaneda empregase a forma galega *frei* na súa sinatura, e apoiándonos en que o galego Amorín usa tamén *fray* ante o nome de Diego de Zamora.

2. O TRATAMENTO

Por medio dos trazos lingüísticos impostos pola cortesía debida, esta monza de cartas dános información importante para coñecermos máis sobre os modos da época e sobre as relacións existentes entre os remitentes, dun lado, e o destinatario e o seu contorno, do outro. Dada a natureza dos textos conservados, a situación de partida é o tratamento entre iguais e mais o tratamento de inferior a superior, en distintos graos e con distintos criterios de xerarquía, isto é, ningún dos emisores se sitúa —por razóns de idade, dignidade ou goberno— por riba de don Diego Sarmiento de Acuña, o que fai inviable na práctica o uso de *tu ~ ti*.

En liñas xerais, pódese dicir que a fórmula para o alocutario é *vosa mercé* (pl. *vosas mercés*), aga nos vocativos, en que se empregan frases máis explícitas respecto da relación entre os participantes⁷, e esta situación mantense con poucas variantes mentres don Diego non acada o título de conde. O tratamento de terceiras persoas referidas con cerimonia é no nivel máis alto «{art., pos.} + *señor don/señora dona* + antropolónimo», «art. +

señor/señora + (pos.) parentesco» ou «art. + *señor/señora* + cargo + ([*don*] + antropónimo aposto)»; a escolla entre determinantes parece unha cuestión de xénero, pois os homes usan sempre o posesivo, como para marcar a submisión, respecto das mulleres da casa do (seu) señor, e as remitentes femininas raramente o fan. Nun nivel distinto atopamos «*don/dona* + antropónimo», que se atribúe a señores, tanto referido a terceiros de confianza coma na sinatura do propio remitente, entre os que chama a atención que Diego Sarmiento de Sotomaior non antepoña *don* ao seu nome. Séguelle unha fórmula en que se emprega o rango, cargo, título, etc. seguido do nome e, por cabo, o simple nome de persoa con patronímico, ou sen el cando a identificación é segura. Hai con todo matizacións ou trazos particulares que interesa analizar de forma máis concreta, atendendo a cada correspondente.

O primeiro deles é frei Lope Gallo de Avellaneda, parente de dona Constanza, que de forma real ou só cortés non se sitúa coma un seu igual, mais pertence a un estamento o bastante elevado como para asinar antepoñendo o *don* á súa condición monástica, «*Don fr. Lope Gallo de Auellaneda*». Usa o trato de *señor* para se referir a todos os membros de idade da familia: no vocativo «meu señor» dirixido a don Diego, marcando a relación de submisión persoal por medio do posesivo; este determinante aparece tamén nos sintagmas referidos, *in absentia*, ás mulleres, «mi señora doña {Constanza, Ysael, Juana}», pero non ao irmán de seu señor, «al señor don García». Fóra do vocativo inicial, chama sempre ao seu alocutario epistolar *vosa mercé* ~ *vuestra merced*, en singular, e *vuestras mercedes*, en plural, para o matrimonio; nunha pasaxe refírese a dona Constanza como «nosa dona», deixando nunha interesante ambigüidade se *nosa* debe ser entendido como ‘de min + de vosa mercé’ ou ‘de todos nosoutros’. Con todo, esta submisión real ou protocolaria non implica unha distancia tal que o obrigue a suspender a familiaridade ao se referir ao primoxénito, *noso Lopo Ambrossio*, daquela un meniño de cinco anos. Queda fóra da súa esfera de trato cerimonial o León pai do novo mestre de capela, informándonos deste xeito de a que estamentos sociais non pertence.

O licenciado Obeso fai explícita a súa relación de compadres tanto no vocativo «señor compadre», coma na frase «a vosa mercé y-a miña señora comadre». O termo *señor/señora* aplícao tamén ao santo patrón («antes da festa de o señor Sant Francisco») e ás outras persoas de dignidade implicadas, como en «o señor don Garçía»; advírtase, con todo, que se non hai un verosímil lapsus sintáctico provocado pola coordinación, deberíamos concluír que a nai de don Diego é tratada como *señora dona* e a súa esposa só como *dona*, «A miña señora dona Juana e dona Costança». Fóra do vocativo, o seu alocutario é nomeado como *vosa mercé*. A carta, con ser breve, dáos aínda outros datos sobre o formulario cerimonial: Pedro de Obeso refírese aos seus subordinados como «meu secretayro e meu algaçil», pero o secretario di enviar a carta por mandado de «o señor lecençeador Pedro de Oveso de Oriona corregedor da vila de Vayona por súa

magestade», unha longa frase na que así a todo falta o título de *don*, porque non é un fidalgo; na sinatura, o correxedor asina como «El licenciado Obeso», antepoñendo o grao académico ao patrónimo, mais o secretario limitáase a poñer o nome propio e un de familia, «Benjto Balberde».

Juan de Lanzós, fillo dunha súa curmá, coincide cos outros correspondentes no uso de *vosa mercé* para nomear o alocutario —en plural *vosas mercés*—, e no de «miña señora dona Costança» para se referir á muller deste. Sexa por menor idade, sexa por dependencia, sexa por requintamento, o certo é que extrema a declaración de submisión respecto dos seus maiores («Seu sobriño de vosa mercé e servidor», «como eu seu criado desejo»). Nesa liña, engade o trato cerimonial respecto dos fillos de don Diego, á sazón seis cativos de entre nove e un anos e por tanto moito máis novos ca el, «A esos meus señores seus fillos de vosa mercé e primos meus»⁸. Ao asinar dáse a si mesmo a dignidade de *don*, «Don Juan de Lançós y de Andrade».

Beatriz da Serra tamén se refire ao seu correspondente con *vosa mercé*. As outras persoas de dignidade, entre elas os fillos de don Diego, son tratadas con *señor/señora*, con fórmulas algo diverxentes: predomina o tipo «a señora dona Costansa / o señor don García», incorporando o artigo no canto do posesivo que vimos ata agora marcando a relación persoal e que nestas dúas cartas só atopamos nunha ocasión («e de miña señora dona Costansa e dos señores fillos»); usa tamén as fórmulas que indican o cargo ou o parentesco, con ou sen antropónimo, «o señor gouernador deste reyno (don Luis Carrillo)», «e señores fillos», «y a señora (súa) may», «o señor yrmán don García». As dúas cartas infórmanos ademais do formulismo empregado na sociedade da época ao se referir ás persoas defuntas: «a ben abenturada da señora dona Juana, súa may, que Deus dé gloria», «meu pay, que Deus aja», «a ben abenturada da señora dona Joana, súa madre, que Deus teña en súa santa gloria». Asina co seu nome e patrónimo, sen antepor *dona*: tendo en conta o teor das dúas cartas, en que fai valer a súa relación familiar de proximidade co estamento social superior ao que pide protección, deducimos que non se atribúe esa dignidade porque non reúne as condicións sociais esixibles.

Dona María de Moscoso trata a don Diego coma un igual, apoiándose recorrentemente na condición de *primo*, tanto en formas do vocativo («Primo y señor mío», «mi primo y mi señor», «primo», «Señor meu primo») coma na referencia textual «a meu primo e señor», xunto coa usual *vosa mercé*. O uso de *señor*, ademais de acompañar ao de *primo* —neste caso para se referir aos parentes de dúas xeracións consecutivas—, esténdese á esposa coa etiqueta habitual, «de la señora dona Costança y de todos esos señores mis primos»; advírtase o uso do posesivo con *señor* cando se refire a don Diego e a súa ausencia na fórmula de distancia usada para a muller. O uso de *don/dona* seguido do nome propio, sen outros aditamentos, resérvao para a súa propia sinatura (con dous patrónimos, *Dona María de Moscoso* y *Sotomaior*) e para todas as referencias no texto ao seu propio marido, *don Antonio*, escusando os nomes de familia.

O caseiro San Juan de Amorín introduce unha novidade neste elenco de expresións da cortesía, pois diríxese a don Diego como <vm.> ‘vuestra merced’ con profusión nos parágrafos en castelán, mais nos fragmentos en galego alterna <su m., sua m.> ‘su/súa mercé’ con <vm.> ‘vosa mercé’. É o único caso do noso corpus en que esta fórmula de distancia cambia o posesivo de P5 para a P3, probablemente testemuño de prácticas usuais na lingua diaria que non translocen noutros correspondentes máis instruídos e máis impostos na etiqueta establecida; hai certo grao de consciencia neste uso, pois nun lugar emenda neste sentido <confiado √Sua m̃.>. É unha carta con múltiples referencias persoais, que por iso nos dá un abano formulario interesante: a muller do seu señor é nomeada coa fórmula xa coñecida («miña señora dona Costanza»), a mesma que usa para o primoxénito, agora xa xebrado dos irmáns pequenos (repárese no cambio do posesivo *miña/mi*, «de mi señor don Lope e de todos esos señores»); dubida co administrador Lázaro de Losada, que non sabe ata que punto aseñorar, «(el señor) Lázaro de Losada»; pon por testemuñas a «Francisco Troncoso» e a «fray Diego de Zamora», limitándose á indicación monástica do capelán e escritor dominico; tamén menciona co nome propio e de familia a Francisco Bravo, servidor de confianza de don Diego e intermediario deste en xestións de diverso xénero; o simple antropónimo resérvao para a esfera do privado, a súa muller *Marta (Rodríguez)* e *Mariquita*.

Diego Sarmiento, que se declara «este seu cativo», ademais de con *vosa mercé*, refírese a seu parente como «o señor», «meu dono e señor» ou «o meu señor don Diego», e como vocativo emprega «meu señor»; chamamos a atención sobre o feito de que o señor das Achas é uns vinte anos máis vello có seu correspondente (vid. n. 42). Galantemente, as mulleres da familia do destinatario, mesmo a filla, son nomeadas como «miña señora dona Costanza» e «miña señora dona Juana» —noutro lugar, familiarmente, «a boa Joaniña»—, e os fillos en xeral como «eses meus señores»; fronte a elas, as mulleres da súa propia casa son «dona María» e «dona Costanza», e só deixa o tratamento con «miña Janjña Sarmiento». Recibe o mesmo respecto cortés «meu señor don Juan d’Acuña». Outras persoas son citadas sen tanta cerimonia, dando así información do seu estatus: *Diego García*, *Figuejredo* e incluso «o señor tesoureiro», sen nome. Asina como *Diego Sarmiento de Sotomayor*, sen *don*.

A derradeira carta supón un cambio no tratamento, sen dúbida consecuencia do producido no estatus social do destinatario. O título nobiliario conseguido en 1617 dálle dereito a un novo aparato formulario, e así tanto o amanuense coma don Rodrigo de Moscoso substitúen o anterior *vosa mercé* por *Vosa Señoría*, usando unha forma na estela do *súa señoría* establecido na pragmática real de Felipe II —coñecida como «leis das cortesías» (1586 na corte española, 1597 en Portugal)— para a alta nobreza e outras altas dignidades fóra da realeza (cf. Cintra 1972: 24), que nesta altura xa se fóra estendendo a outros grupos elevados na xerarquía social. Asina só o remitente e faino como *Don Rodrigo de Moscoso y Sandoual*.

3. LOPE GALLO DE AVELLANEDA

1. Frei don Lope Gallo de Avellaneda foi comendador maior de San Antón de Castrojeriz (Burgos), cabeza das encomendas antonianas de España, Portugal e México, dende o 21 de marzo de 1586 ata 1607, ao suceder no cargo a seu tío Jerónimo Gallo, que gobernara a encomenda durante 26 anos. Con anterioridade fora cóengo en Santiago de Compostela, prebenda que tamén posuía seu tío, o que lle permitiu un contacto directo con Galicia e coa súa lingua⁹. Ora ben, a relación de Lope Gallo de Avellaneda con Diego Sarmiento de Acuña non deriva desa estadía en Galicia, senón do parentesco entre don Lope e a segunda muller do futuro conde de Gondomar, dona Constanza de Acuña y Avellaneda. En efecto, dona Constanza é filla de don Lope de Acuña, capitán da cabalería española, e de Isabel de Lompré, dama flamenga sen rango social (García 1997: 53); herda o apelido Avellaneda da súa avoa paterna e por esta liña emparenta cos Gallo de Avellaneda.

Ademais do parentesco úneos a afección polos libros, se ben non temos testemuños de intercambio epistolar nese terreo. A de don Diego é ben coñecida, e a mellor proba é a súa biblioteca. A de don Lope queda testemuñada no seu testamento, onde lembra que «en su librería existían muchos y buenos libros que habían sido de su tío el comendador», e onde dispón, despois de facer doazón dela á Orde, que «un religioso la catalogara y no se sacara ningún libro bajo graves penas» (Sánchez Domingo 2004: 255).

2. O primeiro parágrafo sitúa a Lope Gallo asinando a carta o 25 de xuño de 1596 no mosteiro de San Antón de Castrojeriz, xunto con Isabel de Rojas e os «ossos amados» do irmán desta, Diego Ochoa de Avellaneda, pois del son os restos obxecto do traslado de Madrid a San Juan de Ortega a que se refire a nosa carta¹⁰.

No segundo parágrafo dá conta das súas actividades desde a última vez que estivo co destinatario da carta, probablemente a fins do ano anterior en Madrid¹¹. Desde alí, «acabadas las partijas», seguramente as de Beatriz e Isabel —respectivamente, esposa e irmá de Ochoa de Avellaneda¹²—, don Lope viaxa a Valladolid, a onde chega doente. Unha vez recuperado, no día de santo Antón Abade (17 de xaneiro) acode á voda dunha súa sobriña; logo recibe noticia da morte «del coronel», e asiste á voda do fillo maior deste¹³. De volta na súa casa de San Antón, en Castrojeriz, a primeira semana de coesma (de 3 a 9 de marzo, Cappelli 1930: 82) ocúpase nos preparativos para a asistencia ao capítulo que a orde celebra en Toledo «en onze de mayo del año de mil y quinientos y noventa y seys» (Suarez 1603, fol. 197v); supomos que desde alí viaxaría directamente a Madrid, desde onde emprende, coa súa tía Isabel de Rojas, o traslado dos «huesos de nuestro santo tío». Tras unha viaxe dificultosa por causa das chuvias¹⁴ llegan a San Antón «víspera del Espíritu Santo», é dicir, o 1 de xuño (Cappelli 1930: 83). Outras cartas do epistolario de Gondomar axúdannos a completar o itinerario do defunto Diego Ochoa de Avellaneda; así, por carta de Diego Morán temos datos dun alto en Valladolid o día anterior á chegada a San Antón:

mi señora doña Ysavel y el comendador mayor de san Antón el postrero día de mayo binieron por aquí y no entraron en la ciudad, enbiaron me a llamar los fuese a ver a santa Clara y allí nos hablamos; llebaban en el coche el cuerpo del señor Abellaneda questé en gloria (Valladolid, 10-VIII-1596) [RB II/2157, 314].

A finalidade desa parada parece ser a de poñer en mans de Diego Morán, quizais como albacea testamentario, os bens do finado herdados pola súa irmá Isabel¹⁵, para a súa venda en almoeda en Valladolid. Así está planeado por Lope Gallo antes de partir de Madrid e así llo expón a Diego Sarmiento de Acuña en carta datada en decembro de 1595: «en Valladolid me detendré a vender lo que se pueda y luego me pasaré a mi casa» [RB II/2162, 2].

O cuarto parágrafo refire a chegada a San Antón, desde onde escribe e onde se deteñen unha boa tempada, cumprindo os desexos que don Lope manifesta na nosa carta: «la salida de aquí crea vuestra merced que por mi interés la dilataré lo que yo pueda». O frade antoniano vai canso de viaxar e está doente, e con certeza é a súa casa de San Antón a que lle ha proporcionar maior sosego. Advirte, con todo, de que esa vida non é tan boa como se podería desprender das manifestacións xenerosas por demais «que debe escreuir mia tía», a agradecida dona Isabel de Rojas, a súa hóspede. Coñecemos o relato que Isabel fai á súa sobriña, doña Constanza de Acuña, e en efecto encarece a súa estadia en San Antón:

Aportamos aquí a Sant Antón, que es syete leguas de Burgos, la encomienda mayor del señor Avellaneda... es un asiento que le tuviera envidia el rey... y esta vista y el gusto sé que contentara al señor don Diego porque tales aves y cabritos y cosas de leche no las ay en el mundo... (monasterio de San Antón Abad [Castrojeriz], 20-VI-1596) [RB II/2162, 281].

A necesidade de descanso de don Lope, o mal estado dos camiños, a bondade do lugar e mais o feito de que a casa familiar de San Juan de Ortega non estea acabada¹⁶ explican que a chegada a esta se demore ata ben entrado o mes de novembro:

Pasamos a San Juan de Ortega, donde se hizo el entierro de nuestro señor tío serenísimo y se quedó su hermana en buena casa y contenta en ver cumplidos sus deseos (25-XI-1596) [RAH A71, 435].

O terceiro parágrafo da carta é o que opón maiores dificultades para a súa interpretación, quer en sentido literal quer no figurado, pois nin é doado inserir neste contexto a referencia á «perra aña»¹⁷ nin albisca que se agacha tras o xogo de palabras «doña de súa doña». É probable que deban ser entendidas en sentido figurado e que «perra aña» y «Ortega» encubran, respectivamente, a esposa do finado, dona Beatriz, que queda en Madrid, e a irmá deste, dona Isabel de Rojas. Esta sorprendente interpretación vénnos suxerida pola seguinte pasaxe dunha carta que Lope Gallo escribe desde Madrid a Diego Sarmiento de Acuña, uns días antes de emprender a viaxe con Isabel e os restos do irmán, onde se poñen de manifesto as malas relacións entre as dúas mulleres¹⁸:

Y así de aquí al sávido será sin duda mi ida y ya deseo venga v.m. y acompañe algunos días a esta nuestra tía, que a tanto que es pobre, que lo poco que tiene aun piensa se lo dan de gracia, y así sufre todo quanto quiere mi s^a d. Beatriz que con todo no acaba de estar contenta y ya están divididos los pucheros, y a dos días comemos aparte, y solo este medio promete alguna bonanza asta que arranque esta santa s^a para fenescer en San Juan de Ortega (Madrid, 6-XII-1595) [RB II/2162, 2].

Neste contexto, Lope Gallo poderíase referir a dona Beatriz como «perra ña», que queda esfameada, e a dona Isabel, como «Ortega», lugar da casa patrucial, e mais como «doña de súa doña», pola súa condición de herdeira do irmán. Dubida don Lope da sinceridade dos «muytos pucherinos» que fai Beatriz —a quen parecen referirse o segundo «doña» e o relativo «la qual»— por causa da soedade en que queda e a perda que supón a partida de Isabel, e constata como mellorou a vida desta grazas á súa nova situación: dispón sen prema nin aperto dos seus bens, pois xa «fizo san Juan», que probablemente se refira á celebración e cobranzas dese día, véspera da data de redacción da carta, e por iso é xenerosa na «vitalla».

No quinto parágrafo comenta as festas recentes relacionadas coa súa orde e con motivo do nomeamento como mestre de capela de «o fillo de León»¹⁹, alguén sen dúbida familiar para don Diego aínda que non do seu círculo de amizades nin do seu estatus social. Anuncia ademais os preparativos de «una gran cosa», outra festa con motivo da celebración da misa nova dun compañeiro de orde²⁰; trátase dunha persoa ligada a el, cunha relación case de parentesco que o obriga persoalmente, pois a voz «collazo» ou ben ten o sentido orixinario de 'irmán de leite' (< COLLECTEU) ou ben o de servo ou colono vencellado ás súas terras. Para maior satisfacción desexaría a presenza de Lopo Ambrossio, primoxénito do destinatario, e de «un par de gaytas».

O derradeiro parágrafo cumpre coas formalidades da despedida: desexos de ter novas do correspondente e de dona Constanza, ofrecemento dos seus servizos e mención dos parentes máis achegados de don Diego, é dicir, de súa nai dona Xoana e de seu irmán don García.

Á sinatura séguelle unha posdata doutra man, quizais también doutra autoría, avisándoo do envío duns taos (cruz en forma de T, símbolo dos antonianos) para dona Constanza, co rogo de que lle permita ser da orde; a mesma voz lamenta as novas de «aprestos de la Inglesa», xa que demorarán a estadía de don Diego en Galicia, onde se ocupa da xente de guerra do bispado de Tui.

3. Como xa sinalamos na primeira parte desta contribución (BRAG 2004), o castelán frei Lope Gallo ten a deferencia simpática para co seu destinatario de lle redactar en galego os parágrafos primeiro, terceiro e quinto, mais a pesar do seu voluntarismo queda patente que esta non é a súa lingua de instalación; os restantes parágrafos da súa man mostran que se sente máis seguro en castelán, o que lle permite estenderse máis e usar recursos lingüísticos máis ricaces. A información lingüística que podemos

tirar destes fragmentos non é importante para fundamentar nela a evolución diacrónica das variedades do noso diasistema, pero en todo caso a tentativa ten o valor de pór de manifesto os trazos máis caracteristicamente galegos desde a perspectiva contrastativa dun falante castelán: <o, e> no canto de ditongo (*roda, ossos, enuerno, foran, certos, festas...*), pervivencia de *f-* inicial (*fillo, faxía...*), cambio de /l/ por vibrante tras oclusiva (*crauo*), ausencia de <i, u> en correspondencia con ditongos casteláns (*invenzones, premos, vitalla*), substantivos en *-dade* (*soledade, xunto a uerdá*), pronomes e determinantes característicos (*eu, meu, miña, muytos, o, nosa, vosa...*). Moitos destes trazos poderían ser coñecidos dun castelán culto algo atento a outras variedades lingüísticas, mesmo por vía librería, pero hai ademais certo dominio léxico que apunta ao contacto directo coa lingua, sen dúbida na súa estadía compostelá: *pousa* ‘casa murada’, *janey-ro, geada, curta, hirmao, latril* (xa non figura nos vocabularios casteláns da idade moderna)...

Para a representación de /ɲ/ frei Lope sitúa sobre <n> un trazo ondulante que sobe e baixa coma un signo de interrogación, un til oblicuo ou un simple punto, e por veces os mesmos signos ocorren en palabras en que en galego se esperaría <n> (cast. <ñ>); a pesar de que poden ser simples calcos gráficos ou pervivencia de abreviaturas tradicionais máis ca interferencias lingüísticas²¹, optamos por editalos todos como <ñ>: así, transcribimos <nosa doña> como «nosa doña», grafada co mesmo signo ca cast. <El año>. Na mesma liña conservadora, editamos «muytos pucherinos», sen cambiarmos a nasal do diminutivo, porque a mestura lingüística do autor non permite excluír unha solución totalmente «á asturiana», aínda que o máis probable é que se trate de grafía polo característico *-iños*.

O hibridismo practicado a seu pesar por frei Lope suscita dúbidas que non se levantarían noutros correspondentes. Así, unha secuencia como <y no nos faltaua sino> pode ser toda ela incrustación dun sintagma en castelán ou participar en grao moito menor desa mestura lingüística. Sempre que sexa posible procuramos dar a estas pasaxes dúbidas a interpretación galega; neste caso editamos <no-nos> para indicar a pronuncia [nonos], válida tanto para a variante popular galega de *non nos* coma para o cast. *no nos*.

4. PEDRO DE OBESO DE ORIONA

1. Pedro de Obeso de Oriona é correxedor da villa de Baiona en 1596, como declara nesta carta o seu secretario Benito Valverde. Sucede no cargo a Juan de Ordás nos primeiros meses de 1595 e tómalle residencia o seu sucesor, Mateo Velázquez de Bustamante, a fins de 1599²². Este correspondente en galego é un letrado funcionario da monarquía, o representante da autoridade rexia nesta vila de reguengo. Estes oficiais, que presiden o cabido municipal ou rexemento, administran xustiza, executan as ordes reais e realizan o xuízo de residencia dos seus antecesores, son, desde a instauración da figura en tempos dos RRCC, eficaces axentes da política centralizadora

(Valdeavellano 1975: 550). Non representan a comunidade —función dos procuradores—, senón o poder real, e por iso non é previsible que sexan da veciñanza, nin sequera galegos²³.

No ano de redacción da carta, 1596, a relación entre o correxedor e don Diego foi intensa, por causa dun problema xurisdiccional co bispado de Tui. Sabemos por Melchor de Tebes, oidor da audiencia da Coruña, que o bispo de Tui, Bartolomé de Plaza, se querelara contra o correxedor por ter este preso un vasalo daquel, que era sarxento da garda²⁴. Segundo o oidor, Obeso de Oriona non actúa correctamente, xa que nesta causa «no es él juez, ni v.m., ni yo, sino la audiencia» [RB II/2109, 52]; así a todo, obrigado por don Diego Sarmiento de Acuña, a quen desexa «servir como a mi hermano», tentará atopar «camino como poder escusarlo todo, mas no es iusto que pague yo lo que no hiçe» [Ib., 54]. Finalmente, lémbrale que ao tal correxedor xa o sacara de «dos o tres pasos peligrosos y este no era menos», para aconsellarlle que «vaya con tiento en materia de jurisdicción» [Ib., 54].

Convén lembrar tamén outro problema de jurisdicción que afecta directamente ás posesións de don Diego, como nos consta polo «Requerimiento para el corregidor de Bayona por los mojones», datado a 2 de maio de 1596 [RB II/2162, 175]:

Escribano que estás presente dadme por fe y testimonio a mi, don Diego Sarmiento d'Acuña, señor de Vinzios y Gondomar y su jurisdición, como oy día que se cuentan dos de mayo del año de 96 el licenciado Obeso de Oriona, corregidor de la billa de Vayona sin averme abisado antes ni hazerlo saber a mis justizias, acompañado de muchas gentes ha venido a demarcar a modo de visita de terminos la jurisdición de la dicha villa y en ello pretende de hecho y sin guardar la orden del derecho (?) usurparme la jurisdición de mi tierra por donde está demarcada y amojonada por el merino y justicia della que en mi nombre la han usado y exercido y reconocida por todas las gentes que viven y moran en la comarca así de la dicha villa de Bayona como desta y de las demás tierras comarcanas y sin querer averiguar sobrello la verdad para que en el dicho amojonamiento no aya fraude ni engaño y yo quede amparado en mi jurisdición que tengo adjudicada por la carta executoria real que se me libró...

2. O texto editado é un billete de cortesía en que o remitente, baixo pretexto de se poñer ao servizo do destinatario, anuncia a súa visita, en calidade de correxedor, aos lugares de Peitieiros, Chaín e Morgadáns, que forman parte da xurisdición de Gondomar, e asemade a súa vontade de pasar a cumprimentar ao señor de Vincios e Gondomar e á súa familia «antes da festa de o señor Sant Francisco». A misiva anuncia unha visita inminente, pois está asinada en Mañufe (tamén parroquia do actual concello de Gondomar, coma as anteriores) o día 2 de outubro, dous días antes da festividade indicada, pero, por carta escrita nove días despois, comunícalle o día exacto da mesma: «el lunes, placiendo a Dios, por mañana pasaré ay la visita de Peyteros y para entonces escriuiré lo demás que aquí avía de decir» [RAH 9/71, fol. 77]. Na despedida menciona a dona Juana, dona Constanza e don García —respectivamente nai, esposa e irmán do destinatario—, cunha fórmula protocolaria no seu nome e no dos seus subordinados.

dos. O remitente preséntase, ademais, como compadre de don Diego e dunha das señoras da casa, que tanto pode ser súa nai coma dona Constanza.

Sorprende nunha carta autógrafa de cortesía a autorización remisiva do secretario, o que reforza a nosa impresión de que en realidade é unha carta de advertencia amistosa de que o correxedor, que se di seu compadre, vai visitar oficialmente os termos da súa xurisdición. Esta hipótese refórzase se temos en conta os problemas ocasionados na visita anterior e que coñecemos polo «Requerimiento» citado *supra*²⁵.

3. Así pois, no billete hai dúas mans: as dez primeiras liñas e a sinatura son autógrafas do licenciado Obeso, que escribe con soltura como persoa moi afeita, e por baixo, sen apenas cursividade, tres liñas e a sinatura do secretario Benito Valverde.

Fose ou non galego, o correxedor demostra un dominio aceptable desta lingua, pois no texto non hai evidencias en contrario. Sorprende a forma *secretayro* pola súa fasquía hiperenxebre, pero cómpre ter presente que en documentos do norte de Portugal chegou a alcanzar certa predominancia a solución *-airo* en palabras cultas (*jnuētayro*, *kalēdayro*, *notayro*, *ordinhayro*, *vigayro*; Maia 1986: 542), e que esta tamén se atopa esporadicamente en documentos localizados no SW da provincia de Pontevedra, polo que non hai que descartar que Obeso se estea facendo eco dunha característica diatópica da lingua de Baiona e a súa contorna. Tamén pode sorprender a forma *algaçil*, mais a adaptación deste arabismo aos romances hispánicos deu lugar a múltiples variantes, entre as que non falta a que se presenta nesta carta (*algacil* 1326 Mondoñedo, *algazil* 1437 Ourense, *TMILG*: s.v.); doutra banda, a nosa historia gráfica non é allea a problemas fónicos e gráficos con *-g(u)a-* e *-c(u)a-* en distintas palabras e con distintas orixes. Na mesma liña, a oscilación {veyj-, vej-, veix-} semella puramente gráfica, do mesmo xeito que *Cháin*, hoxe con frecuencia pronunciado *Cheín*, aparece grafado como <Chin> e *Peitíeiros* como <Peytíeros>.

En todo caso, sexa cal sexa a súa orixe xeográfica, o galego que emprega ten características occidentais (*mans*, *corta feira* [*ALGa*: IV 141]), sen algunhas que o marcarían como tudense (*cando* como *garde*, *ALGa*: III 396 e 158, respectivamente); vacila no uso de <e, y> da conxunción copulativa ante vogal («a vosa mercéd y-a miña señora comadre e antes si eu pudere»), un trazo que dentro de occidente tende a meridional; finalmente, o uso da variante *myyto* só é significativo en concorrencia con outros riscos, mais en todo caso era habitual ao sur do Salnés.

A pesar da brevidade, non falta artificio lingüístico e dominio da sintaxe, sobre todo no nivel da coordinación e conseguíntes omisións: «irey por a casa... e (irey) antes si...», «a... veixo as mans, ... e todos as de...». Alcanza certo requintamento na pasaxe «porque quería vejar as mans e ver a vosa mercéd», onde o sintagma *a vosa mercéd* é asemade OD de *ver* e OI de *beixar*; en cambio, en «A miña señora dona Juana e dona Costança veixo as mans», a procurada non repetición de *a miña señora* e a falta de concordancia en plural («A miñas señoras dona Juana e dona Costança») poderían levar a malinterpretar a

pasaxe no sentido dun distinto tratamento para as dúas señoras da casa, o que non semella verosímil, dados os usos da época.

5. JUAN DE LANZÓS E ANDRADE

1. A carta de Juan de Lanzós é de mera cortesía: beixamáns e desexos de servilo. A que lle precede, e que comparte o prego, está escrita polo seu irmán Francisco de Sotomaíor, colexial de San Gregorio, en Valladolid²⁶.

Datamos esta carta en 1598 porque o volume en que se inclúe está todo el composto por cartas asinadas nese ano. Ademais, sabemos que don Juan de Lanzós estivo en Valladolid o primeiro de marzo de 1598, dende onde escribe a don Diego Sarmiento, que nese momento reside en Toro como correxedor desa cidade, manifestándolle o seu desexo de visitalo [RB II/2153, 31]. É case seguro que esa visita se produciu, a vulgar pola declaración que Francisco de Sotomaíor fai na carta que acompaña á nosa no prego: «llegamos a las quatro de la tarde un poco soleados y cansados aunque con la memoria de la merced que vm nos hizo todo este trabajo se nos hizo fácil». A datación desta e da nosa carta en Zamora débese probablemente a que os irmáns fixeron escala nesa cidade no itinerario que, partindo de Valladolid e coa mencionada parada en Toro, rematará en Galicia, probablemente en Santantóñño, de onde parte a seguinte carta que coñecemos de Juan de Lanzós, datada en primeiro de xuño dese ano de 1598 [RB II/2139, 139].

2. Os trazos lingüísticos do texto non desmenten a procedencia suroccidental: dun lado *mans*, doutro *muytos* e incluso o tudense *quando*. Salienta o uso da forma *conciança*, que lembra a solución gioanesa a partir de /*ɛ*/ (*conciencia* > *conciancia*, *concianza*), do resto non presente noutras palabras do texto susceptibles de presentar este trazo. No plano diacrónico, salienta a emerxencia do pl. *quens*, contemporáneo da forma española correspondente, que non había prosperar en galego.

O grafema <i> case nunca ten punto: <amemoria>, <Suprīco>, <mismo>, <servidor>, etc.; na nosa opinión ocorre o mesmo en <muña>, onde entendemos que o trazo oblicuo superposto marca a condición palatal da nasal, coma noutros casos: <Doña>, <coñeço>, etc. En contrapartida, cando menos en posición asilábica, o grafema <y> ten un punto, con frecuencia situado sobre o trazo máis longo <beyjo>. En <eservidor>, a volta inicial pode ser embelecemento dun grafema maiúsculo <Seruidor> ou máis probablemente un grafema <e>, como recollemos na nosa edición (*seu sobriño... e servidor*). O manuscrito presenta con claridade <en> nas pasaxes «como eu a servirá» e «como eu seu criado desejo», co trazo da consoante <n> no canto do semellante <u>, segundo nós emendamos. Ofrece dificultades o desenvolvemento da abreviatura <g^{de}>, no que optamos por <guarde> (fronte a *garde*) sen que iso presupuña toma de partido a prol da pronuncia [ga] ou [gwa]; fixémoslo en consonancia con <quando> no mesmo texto (se ben conscientes de que hoxe no sur de Pontevedra

quando e *cuanto* non implican *guardar*) e coa presenza maioritaria de *gua-*, *goa-* en correspondentes da mesma área (cf. glosario, s.v. GUARDAR, AGUARDAR).

Canto á interpretación, faremos só tres comentarios. Editamos «e que ningún no mundo...», sen diacrítico en <e>, supoñendo que se trata dunha conxunción e que no trasfondo da anomalía sintáctica está o pensamento ‘transmita a miña señora que lle beixo as mans e que ninguén no mundo...’, mais sen despexarmos por completo a dúbida de que se trate dun «é que...» de carácter explicativo. Nese mesmo fragmento, cabe interpretar *ningún* como unha forma autónoma ou como un pronome substituto: no primeiro caso hai unha certa hipérbole (‘ningunha persoa no mundo é máis seu servidor ca min’) e no segundo unha catáfora, que implica maior artificio retórico (‘ningún servidor no mundo é máis seu servidor ca min’). A forma temporal *quando* debe entenderse en sentido concesivo, ‘mesmo cando, aínda que/cando’: «*quando* eu non tibera a obrigaçón que o mundo saue, pola nobreça que en vosas mercés coñeço o fijera».

6. BEATRIZ DA SERRA

1. Beatriz da Serra envía dúas cartas a don Diego Sarmiento de Acuña, ambas datadas en Baiona o 20 de maio de 1603, escritas por encarga doutra mesma man e rematadas coa fórmula «Servidora de vosa mercé» e sinatura autógrafas. Na que consideramos segunda na nosa edición menciona o envío da primeira usando o «ordinario» do correo de Pontevedra. Sendo o mesmo o asunto tratado, a duplicidade débese sen dúbida a que, unha vez enviada a primeira, se lle presentou a oportunidade dun segundo correo máis urxente ou máis seguro, por medio do «mensajeyro» que menciona ao fin da carta. As diferenzas de contido son mínimas, polo que nesta análise remitimos sempre á primeira, aga referencia expresa á segunda.

Comeza lembrando a dona Constanza, aos seus fillos e a dona Juana de Acuña, nai do destinatario, morta hai xa tres anos. Todas estas cortesías ponas tamén en boca das súas irmás. Non omite a compiacencia polos éxitos do seu correspondente nin a promesa de telo presente, con toda a familia, nas súas oracións; preocúpase, tamén, de lembrar a fidelidade con que a súa familia sempre estivo disposta a servilo. A materia da carta comeza no terceiro parágrafo, onde, despois de describir a súa propia situación —habita as casas onde morara seu pai e está sen marido, que «bay por doçe anos que passou ha Yndea»—, narra o infeliz suceso que causa problemas ao seu irmán, non sabemos se de sangue ou político. Trátase dun caso de honra: Jerónimo Fernández, veciño de Pontevedra, de quen foron padriños don Diego e a súa nai no «desposorio» (Serra-2), trae un preito con un que foi alcalde da vila de Pontevedra a causa dunha «senrrezón» que este lle fixo á súa muller, á que Beatriz se refire como «miña irmán», téndoo a ele no cárcere; na segunda carta engade que esta «senjustiça tocándolle na onrra» se cometeu «passando as tropas dos soldados»²⁷. Para que se faga «justiça rreta» solicita a influencia de don Diego perante o gobernador do reino de Galicia e os oído-

res da Real Audiencia, en forma dunha carta para don Luis Carrillo²⁸ escrita da súa propia man, e, como engade na segunda redacción, de «outras persoas que conesqan o señor gobernador». Esa carta, que don Diego debe remitir a Pontevedra á casa do interesado, debe vir por correo ordinario, segundo petición da primeira carta, e «coeste mensajey-ro que de hay bay», de acordo coa segunda redacción. Antes da despedida, Beatriz informa de que a terra está perdida, aínda que hai esperanzas de que se acorden paces. En efecto, o 24 de marzo de 1604 morría a raíña de Inglaterra Isabel I e, como sinala Saavedra Vázquez (1996: 127), este feito xunto con «la posterior firma del Tratado de Londres que aseguraba la paz con Inglaterra abrieron una nueva etapa en las relaciones internacionales».

Non contamos con máis datos biográficos desta correspondente cós que se desprenden das dúas cartas editadas. Hai outra carta asinada por unha Beatriz da Serra (1606), que solicita o favor de don Diego para «Juzepe Serolla, marido de my ermá Violante de Paz», que residen nese momento na corte, e antes en Santiago, onde o dito Giuseppe tivo unha pendencia cun soldado, véndose obrigado, para non ser preso, a se refuxiar en Valladolid, na casa de Bartolomé de Aguilar, secretario de Guerra [RB II/2116, 30]. Lázaro de Losada, en carta de 26 de abril de 1608, entre outras novas de Gondomar e Baiona, cóntalle a don Diego o casamento de Beatriz da Serra, sobriña seguramente da nosa correspondente: «El alférez Medina, que lo fue de Grijalva y se quitó para bolver a Salinas, se casa con Beatriz da Serra, no con la vieja, sino su sobri-na» [RB II/2133, 35]. Hai, por tanto, dúas veciñas de Baiona co mesmo nome, tía e sobriña; posto que a letra da carta de 1606, nun castelán moi deficiente²⁹, non coincide coa das dúas mostras autógrafas das cartas que editamos (a fórmula «servidora de vosa mercé» e a sinatura), cabe conxecturar que a asinante sexa a sobriña da nosa Beatriz.

2. Declárase «rruyn escribán» e recorre a outra persoa esperta para a escritura das dúas cartas, que así a todo xa vimos no estudo grafemático non semella tan letrada coma outros remitentes. Ten riscos sintácticos que descubren certa impericia no nivel culto escrito, deixando translucir trazos que son máis propios do rexistro oral, coma nas seguintes pasaxes que editamos literalmente: «da señora dona Juana, súa may, *que* (= ‘a quen’) Deus dé gloria, e (a quen) lle apaessa os bes e merçes que nos a feyto en súa cassa», «súa madre, que Deus teña en súa santa gloria e (á cal) lle apaessa os bes que dela hey rreseuido», «No-me olbido nen (me) olbidarey de encomendar a Deus», «Temos esperanç(a,) coas boas nouas que nos deraõ das pases(, de que) bolua a seu ser de todo», etc. Mantense a sintaxe propia do rexistro oral na pasaxe «e dos señores fillos, os *quais* dé Deus bida a vosa mercé para que os beja no estado que eu desejo a vosa mercé», situando os *quais* como un tópico que non se retoma como argumento na oración de *dar* e só máis adiante como OD da subordinada final; ou na repetición do nexo completivo en «Pedía a vosa mercé na que escribía *que*, [...], *que* agora ma faza tan cre-

sida».

Beatriz da Serra e o seu/súa escribente practican unha mistura de variantes lingüísticas que non sabemos en que medida é atribuíble á dupla autoría, a vicisitudes bio-gráficas que descoñecemos ou a factores varios de prestixio que puideron primar unhas formas sobre as súas correspondentes, aos que pode ser máis sensible alguén que non se sente seguro das súas destrezas lingüísticas. Atopamos nestas cartas formas meridionais (conx. y ante vogal, *oubir*), algunhas das cales nos orientan cara ao sur de Pontevedra (*disso, coysso, muyto*); non contradín esta localización outras como *decer, ele*. Ora ben, formas tipicamente occidentais como masc. *yrmán* e fem. *hirmán, man, escribán* entran en contradición con masc. *yрмаõ ~ hirmao* e fem. *maõ, as maus*, e mais cos plurais *bes ~ beis, miñas yrmás ~ hirmás, oraçois*, se ben todas elas poderían confluír nunha área de cruzamento entre os bloques occidental e central á que se incorporasen variantes portuguesas raianas. A maiores, sorprenden solucións que ou son anticuadas ou son claramente portuguesas (*escreuy, gosto*, formas de *facer* e *pedir, pesoas*), e acaso a elas haxa que engadir algunhas das variantes nominais citadas máis arriba; unha influencia da lingua veciña que atangue aspectos gráficos, coma en *yрмаõ* ou *deraõ* ‘deron’, e probablemente estea tamén detrás do único caso de mesóclise pronominal de todo o conxunto de cartas (*fa-lo-ey de vagar*)³⁰. Tamén parece oriental, de nos guiarmos polos datos actuais, a variante *may* ‘nai’ que emprega en todos os casos, pero podería ser antiga na área ou estar influenciada por port. *mãe*. O castelán asoma no inicio «con el correo de Pontevedra» e, de forma máis sorprendente, en «Eu estoy nesta uilla de Bayona...».

Interviñemos como editores en «obrigarme a [a] myn y a ele para estarmos sertos» insertando a prep. *a*, pois o sintagma só é gramaticalmente aceptable cunha secuencia /aa/ (‘verbo *haber* + prep.’) que non representa de forma adecuada un único <a>. Algo similar ocorre en <amparando>, que nós editamos como «amparánd[o]», representando a secuencia /oo/ a pesar da usual pronuncia [o]; compárese, nun contexto semellante, o uso de <h> para marcar graficamente o linde morfolóxico entre verbo e clítico en <tendoho a ele presso>. Non interviñemos, por contra, en «por seu balor me he nesario», pois esa variante existe realmente en estilos non formais, cunha sorte de haplología a partir dunha pronuncia seseante de *necesario*, do tipo [ne:sarjo] ~ [ne:’sarjo] ~ [ne’sarjo]; o particular sistema representativo das sibilantes fainos pensar que non se trata dun simple lapsus gráfico. Tampouco interviñemos en «e todas miñas hirmás» e «por todas súas coussas» (1603-Serra), por analizarmos *todas* como testemuño gráfico da forma reducida *todos/todas* ‘tódolos/tódalas’ (hoxe pronunciadas [toðos, ’toðas]), en alternancia coa forma plena («*todas as coussas*», «*Todas as uezes*»). Interpretamos *ban* como IPr. nas dúas ocorrencias, se ben podería ser grafía do SPt. *vaan* con çrçse: çrçse consecuencia, en «na alma folgo, [...], que *ban* tan adiante as coussas de vm» (Serra-1) propomos entender a oración de *que* como explicativa e non como completiva. A fonética popular

asoma tamén en *senrrezón* e en *derijida*, *prencipalmente*, *a meudo*.

Máis arriba comentamos a multiplicidade de solucións gráficas adoptadas nas súas cartas para a representación das sibilantes (§ 1,3). É ademais a única correspondente que ofrece dúbidas sobre o mantemento de tres unidades diferenciadas, pois mostra indicios razoables da confluencia de /s/ e /ʃ/, estendendo as grafías <s, ss> á representación da segunda, tanto no ataque coma na coda silábica; é dicir, as súas cartas testemuñan no albor do s. XVII un estadio diacrónico en que en posición explosiva hai só dúas unidades, unha delas palatal /ʃ/ e a outra unha alveolar que non sabemos se describir como predorsal, como apical (apoiada feblemente pola tendencia gráfica) ou como unha variable {s, ʃ} (para a xeografía destes sistemas seseantes con dúas unidades, no galego moderno, vid. ALGa: III 170, 194; para o seseo implosivo, vid. ALGa: III 172).

Coma nas outras cartas, a ausencia de diacríticos impide ter algunhas certeza sobre a correcta lectura. En «ache esta a vosa mercé y-a senora dona Costanssa e senores fillos», interpretamos <y-a> como unha secuencia de conxunción e artigo —que falta en «e señores fillos»—, mais tamén sería aceptable a lectura «y-á señora...», cunha amálgama de preposición e artigo (dúas frases con preposición coordinadas: «a vosa mercé y-á señora...»); polo mesmo, non é posible afirmar taxativamente se en <que passou ha Yndea> a grafía <ha> representa ou non a contracción, e por tanto se na altura *India* era usual ou non con artigo. Como xa foi advertido máis arriba, o escribente de Beatriz da Serra emprega o mesmo grafema para /n/ e /ɲ/ <noso señor>, polo que cómpre discernir en que casos representa a consoante alveolar e en que casos a palatal, e así o facemos na edición, guiándonos polo uso xeral das distintas voces; en caso de dúbida mantemos <n>, como en <conesçan, dona>.

Os seus textos ofrecen aínda outra dúbida interpretativa, pois Beatriz da Serra emprega *irmán/irmá* tanto no sentido de 'irmán/irmá' coma no de 'cuñado/cuñada', polo que non é doado sabermos con certeza cal é a relación de parentesco que a unen ás dúas persoas aludidas³¹. A alusión ás vellas relacións familiares, ao coñecemento do pai defunto e á honra recibida pola súa familia ao ser don Diego e dona Juana padriños do casamento de Jerónimo fan supoñer que el é realmente o seu irmán, pero polo mesmo déixanos na dúbida de se a agraviada é tamén irmá ou a muller do irmán.

7. MARÍA DE MOSCOSO E SOTOMAIOR

1. Na primeira parte deste estudo apuntabamos xa a existencia de indicios abondos para identificar a María de Moscoso e Sotomaior como irmá de Juan de Lanzós e Andrade. Neste sentido semella determinante unha carta conservada no epistolario do conde de Gondomar na que Diego das Mariñas anuncia ao seu correspondente, don Diego Sarmiento de Acuña, unha dobre voda:

A quatro deste se casa en la Louriña don Antonio de Noboa con la señora doña María de Lanzós, y don Juan, su hermano, de allí a no sé quantos días, con la señora doña Aldonça, hermana de don Antonio, viuda que quedó de don Fernando (...) Toda la parentela somos convidados. Son padrinos don Diego de Salvatierra y la señora doña María de Urquiço (Redondela, 1-X-1598) [III/2139, 166].

A Louriña, onde se ía celebrar o casamento, era señorío da familia de María de Moscoso por vía paterna, e nese momento era titular del o seu irmán Juan de Lanzós. Pardo (1658, fol. 393) confirma o trazado dese parentesco:

Don Antonio Yáñez de Novoa y Lemos fue vigésimo señor de la casa de Mazedo y de las fortalezas de La Yosa y su tierra, casó la primera vez con doña Isabel de Villafuerte y Guzmán (...) de quien no tuvo sucesión, y así casó la segunda con doña María de Moscoso y Sotomayor, hija de don Fernando Pérez de Lanzós (...) señor del valle de la Lauriña y de su muger doña Ana de Sotomayor, de quien no tuvo sucesión tampoco.

Poderíase opoñer á identificación desta María como irmá de Juan de Lanzós o distinto tratamento con que ambos se dirixen a Diego Sarmiento de Acuña, pois el chámao «tío» e ela diríxeselle como «primo», tanto nas cartas editadas por nós coma en todas as que temos consultado [RB II/2177, 33; II/2117, 20; ou II/2137, 50]. A relación de parentesco destes irmáns co conde de Gondomar remonta a Inés Enríquez de Monroi (Crespo: I 133), avoa paterna de María de Moscoso e Juan de Lanzós e irmá de García Sarmiento de Sotomaior, pai de Diego Sarmiento de Acuña: isto é, o receptor da carta é curmán da nai dos seus correspondentes, que se poden acoller á tradición de chamar *tíos* tamén aos curmáns e tíos de seus pais (e *primos* aos fillos destes, como fai don Juan) ou á de chamar *primos* ou *segundos primos* aos curmáns de seus pais (e aos fillos destes, como fai dona María). As razóns que puideron levalos a escoller un ou outro sistema de tratamento (cf. § 2), no seo da mesma familia, pertencen ao terreo da conxectura, onde polo de agora non quixeramos entrar.

2. Na súa carta María de Moscoso comunica a don Diego as dificultades do seu marido, Antonio de Novoa e Lemos, para facerlle unha visita, pois os preitos obríganlo a ir á Coruña e dificilmente chegará a tempo de ir bicarlle as mans. Don Diego está nesas datas en Galicia cumprindo a misión de gobernador da xente de guerra do bispado de Tui. A mesma mensaxe envía o propio interesado por carta en castelán, asinada na mesma data e no mesmo lugar cá da súa muller. Dela tomamos a seguinte pasaxe, que deita luz sobre a que editamos:

A un negocio que se me ofrece me es fuerza acudir a la Coruña. Confío en Dios volver dentro de veynte días y luego pienso cumplir con mi obligación [vesar a v.m. sus manos] pues respecto della no tengo ya excussa (Laios, 27-II-1604) [RB II/2171, 102].

A continuación María comúncalle o envío a Valladolid dunha cervo que precederá á remesa do macho para completar a parella, coa finalidade de poboar o bosque que don

Diego posúe a carón da «casa del Sol», a súa residencia nesa cidade.

No terceiro parágrafo intercede perante o seu parente a favor dun pretendente para o que o seu marido suplica o favor de don Diego. Tamén sobre este punto nos ofrece información máis precisa a carta xa citada de don Antonio:

Un honrado gallego³² y bien hidalgo que es el doctor Quiroga es opositor a la magistral de Tui. Tiene deudos muy honrados, y personas a quien tengo muy grandes respectos de obligaciones an querido valerse de mi ynterçesión para que la de v. m. y su favor ampare al pretendiente con el sr. obispo o cabildo [RB II/2171, 102].

Neste negocio mediará tamén o propio Antonio de Sotomaior apelando, entre outras moitas calidades do candidato, á súa condición de galego, fronte a un opositor do colexio de don García Sarmiento de Acuña, irmán de don Diego, é dicir, do de San Bartolomé de Salamanca³³.

No seguinte parágrafo agradece o envío dunhas porcelanas, encarecidas de tal xeito que as faría obxecto de vinculación ao morgado —o que implica a condición de inalienables polos herdeiros—, se ben admite que ela non é «tan boa que mereça telo, cuanto máis façelo», no que se pode ver unha queixa implícita sobre a súa pouca fortuna. Lembremos que ela non é a morgada por parte da súa familia, xa que o título o herda o irmán, e probablemente non teña patrimonio persoal abondo nin títulos como para fundar unha liña de morgado a partir de si.

No cabo, María de Moscoso interésase pola compra dunha «india labrandeira», sabedora de que Diego Sarmiento, que en función do seu cargo xestiona a descarga das naos da India, é o mellor intermediario para conseguirlle esa «mercancía» (*vid. infra*). Esa mesma xestión encomendárala sen éxito ao seu irmán («Ynbiei a meu yrmau no sei cuanto para que me comprase una»), e de feito documentamos nesas datas a Juan de Lanzós en Baiona.

3. No mesmo día e do mesmo núcleo familiar da casa de Maceda parten dúas cartas con similar obxectivo dirixidas a Gondomar, unha escrita en castelán por don Antonio de Novoa, que insire un par de liñas en galego facendo profesión de galegitude e demostración de empatía co seu destinatario, e a outra pola súa muller, esta basicamente en galego. Lembremos, con todo, que ademais de no aparato formulario de inicio e despedida, que xa foron comentados noutro lugar, o castelán emerxe no lugar máis «delicado» da carta, ao facer de intercesora no asunto que preocupa ao seu marido e que en certo modo se revela como o verdadeiro motivo da misiva. Os asuntos de regalos e favores, da esfera do privado, trátanse na lingua do país, que semella ser habitual na súa relación familiar.

A soltura e elaboración sintáctica da parte formularia inicial non se mantén nos treitos da súa autoría, como se comproba na simplicidade do parágrafo seguinte, baseado na coordinación ou na xustaposición de secuencias autónomas. Hai, con todo, hábito da escritura e familiaridade coa lingua galega.

4. A frecuente omisión do punto sobre o <i> e a pechazón do ollo do <e> fan que ambos os grafemas teñan un trazo moi semellante, como se pode comprobar no facsímil de sintagmas como <seraparteaque nonsinta> (278.1), e mesmo a outros grafemas, como <c, r>; seguramente foi esta peculiaridade gráfica a que levou a Tobío (1980:357) a editar «inviara meu irmau ño seu cuanto» onde nós lemos «Yn biei a meu yрмаu no sei cuanto». Editamos *poboado* por entendermos que este é o sentido da emenda practicada pola autora ao superpoñer <o> a <l>, e non o contrario, baseándonos no nexo visible entre <b> e o grafema seguinte, que na súa escrita non se establece entre <b> e a vogal <a, o, e>; xa que logo, dona María escribiu <publ> e logo riscou <o> por riba da consoante, dando dese xeito preferencia á forma pontevedresa sobre a do seu novo lugar de residencia. Editamos tamén «por no cansar», sen a nasal final do adverbio, porque neste lugar a autora decidiu volver ao castelán para a despedida e superpuxo o <c> do verbo ao <n> final da derradeira palabra en galego.

A homografía, non resolta por medio de diacríticos, impide sabermos con certeza cal destas tres interpretacións dar a <juntoasucasadeballaulid>: *junto a* é unha locución prepositiva, *a* é o artigo que aparece neste sintagma ante o posesivo ou <a> representa a contracción *á* do nexo e o artigo. De acordo cos nosos criterios, optamos pola lección conservadora «junto a sua casa», deixando en suspenso a posibilidade da amálgama; do resto, cremos máis probable que <a> non sexa artigo, porque no conxunto dos textos é xeral a súa ausencia ante posesivo. Ora ben, o certo é que falta unha forma de representación para a crase de /aa/, tanto nestas formas gramaticais coma noutros encontros fonotácticos; así, en <enPlearme nel toda bida>, semella evidente que falta o <a> do artigo, por iso editamos «toda [a] bida». Editamos <mereca telo> con <ç>, *mereça*.

O seu galego ten trazos que nos remiten ás variedades centrais ou orientais, explicables cando menos pola súa estada nas terras luguesas da casa de Maceda (*as maus, mau, yрмаu*), combinados con outros de tendencia meridional (*acá, pór e pólas*, conx. *y*) que, probablemente, forman xa parte da súa variedade lingüística orixinaria; o mesmo se pode dicir do mantemento de *-ua-* (*cuanto, guarda*). Non adoptou, por contra, outros riscos hoxe tipicamente lucuaurienses (*usa deles, ese*), para os que non temos datación fiable mais que deberan existir na altura. Entre outros trazos gramaticais salientables, cómpre mencionar o uso de *el* con valor anafórico referido ao contexto, por tanto equivalente de 'elo, isto, iso': «y de lo en que pueda serbirle a v.m., pues non deseo cousa máis que enplearme *nel* toda [a] bida».

O léxico empregado merece algúns comentarios. A voz *prenda* non debe ser interpretada, na nosa opinión, nin no sentido de 'peñor' nin no de 'regalo' nin no de 'peza', senón no de 'presente, agasallo', que aínda hoxe é usual en portugués. O substantivo *labrandeira* é variante diatópica equivalente de *labradora*, segundo un antigo procedemento de formación de substantivos deverbais femininos en *-(n)deira*, que designan actividades que desenvolven adoito mulleres; aínda que no inicio son típicos do cadrante

sueste de Galicia (Álvarez 2004), este rexistro mostra que ou o procedemento gramatical en si mesmo ou voces concretas con este sufixo acadaron maior extensión (como *tecedeira*, que ocupa a metade sur de Galicia). Cómpre lembrar que *labrar* pode significar tanto ‘arar’ coma ‘traballar a pedra, a madeira, o metal, etc.’ e ‘bordar’; tendo en conta que os substantivos xerados por medio de *-deira* designan ocupacións femininas, é moi probable que dona María busque unha muller experta en labores de agulla e non man de obra para a labranza³⁴. A interesante ambivalencia de *primo* xa foi referida amplamente máis arriba.

8. SAN JUAN DE AMORÍN

1. Lázaro de Losada, rexedor do concello de Baiona e administrador da casa de Gondomar xunto con Gregorio de Castro e Oia, móstrase reticente a dar entrada como caseiro a Domingos Davila, ante a petición que lle fai o seu amo, don Diego Sarmiento de Acuña. Os problemas que esa admisión pode ocasionar exemplifícaos coa situación de San Juan de Amorín, descrita en carta de 27 de agosto de 1606, ano e medio despois da carta que editamos, o que nos permite deducir que o autor da nosa carta é caseiro na facenda de don Diego en Gondomar:

Advierto quanto se debe reparar en dar la entrada a nadie que por tenerla San Juan de Amorín y ser dificultoso o vergonçoso quitársela se pasa y sufre que con medio hombre de servicio o labor sustenta esta hazienda de vm del casero siete personas, dos o tres puercos en cortello, ocho o diez gallinas, y ahora se agrega otra casa de yerno... [RB II/2127, 138].

A pasaxe transcrita mostra a pouca estima en que o administrador tiña ao caseiro, situación que concluirá co despido, como xa apuntamos na primeira parte deste traballo (BRAG 2004, 258)³⁵.

Na carta obxecto de estudo San Juan de Amorín lamenta que por negativa de Lázaro de Losada non puidera acompañar a don Diego Sarmiento de Acuña, seguramente na súa saída para Valladolid, que se produce a mediados do ano anterior á data de redacción da carta. Aproveitaría esa compañía para informalo sobre os seus traballos, tales coma o coidado da viña ou a plantación de árbores, que seguramente eran do gusto do seu señor.

No segundo parágrafo pide unha aclaración sobre a liquidación das súas contas, xa que hai certa disputa polo feito de que «aquellos dos ducados³⁶ y los çapatos fueron a cuenta de mi selario», tal e como manteñen Francisco Bravo³⁷ e Lázaro de Losada, en contra da posición do remitente.

Lémballe no terceiro parágrafo as promesas que lle ten feito de lle dar «un bo vestido», poñendo por testemuñas a Francisco Troncoso³⁸ e frei Diego de Zamora³⁹. Para este Troncoso envía unha mensaxe críptica, que literalmente debe transmitir don Diego, «e llo diga vosa mercé así». O obxecto da mensaxe é Mariquita, probablemente filla do

emisor, que será enviada —¿para servir de criada?—, de acordo con non se sabe que condición que debe confirmar Francisco Trancoso.

Na despedida menciona de novo a súa muller, *Marta Rodrigues*, e conxuntamente dan os correspondentes beixamáns para a muller do destinatario e para o fillo don Lopo Ambrosio.

2. Nas pasaxes en castelán da súa carta observamos como transloce léxico galego habitual na súa vida cotiá (*prantía*, *carballo*, *debantal*⁴⁰), a pronuncia espontánea (*doçientos*, *selario*) ou algunha forma hipercaracterizada como castelán (*sientó*). Con todo, demostra un nivel e desenvoltura aceptables na escrita desta lingua.

As emendas practicadas nos parágrafos galegos teñen algún interese lingüístico. Superpoñendo os trazos converte <dexexo> ou <dexo> en <desexo>, onde podemos ver un simple erro gráfico por anticipación ou a evidencia dunha asimilación fonética entre sibilantes que hoxe non é infrecuente. Escribe <estoo> —en congruencia coas grafías *deos* ‘deus’ e *eo*— e logo traça un <u> sobre a segunda vogal, diferenciándoa da tónica e nuclear. En <agardando por S-la Resposta> parece que ía escribir algo semellante a <por sua>, o que podería introducir algunha confusión entre posibles referentes, xa que o posesivo establece unha relación con Francisco Trancoso e o substantivo *ten* como complemento «de Mariquita» (isto é, ‘pola resposta de E.T. respecto do asunto de M.’); por esa razón, editamos *po(r)la resposta*, recuperando a forma da amálgama noutros sintagmas do texto. Para a emenda <V-Sua>, vid. § 2. O texto vacila entre *Trancoso* e *Trancoso* como forma gráfica dun mesmo patrónimo, con total evidencia e sen ningunha emenda.

Desenvolvemos a abreviatura <Sanju^o> como *San Juan* pola presenza do <u> e porque as evidencias dos distintos textos apuntan a antropónimos castelanizados nas sinaturas. Editamos <de misenor> como *dē mi señor*, coa certeza de que <n> representa neste caso a nasal palatal. Marcamos coa puntuación que <a fran^{co} trancoso> indica o destinatario do recado e que os desexos de boa saúde se dirixen ao propio don Diego («rrogando a Deos lle dea tanta saúde como eo desexo. A Francisco Trancoso, que...»).

Ademais dos trazos comentados en alíneas precedentes, chamamos a atención sobre a grafía <eo> en *Deos* e *eo*, sobre a forma de IPr. integrada no nexa *onde quer que* ‘onde queira que’, sobre o emprego de variantes que importan para a datación diacrónica (*todos esos señores*, *sin*, *dea*, *dixo*) e/ou polo seu interese dialectal (*agardando*, *muita*, *bo*).

9. DIEGO SARMIENTO DE SOTOMAIOR

1. Este Diego Sarmiento de Sotomaior foi identificado por Tobío (1973: 141) apoiándose en Gándara (1662: 540-543):

O señor das Achas autor da nosa carta, e don Diego Sarmiento de Acuña, receptor, descenden da casa de Salvaterra, de onde saíron os estados de Achas e

Petán, pertencentes ó primeiro, e os de Vincios e Gondomar, dos que é titular o segundo.

O asinante das cartas que editamos é o señor das Achas e de Petán, fillo de Antonio Sarmiento «o Moço», que morreu sen herdar a seu pai, e de Leonor de Rojas e Silva. Casou en primeiras nupcias en Mérida con María de la Rocha Solís e, morta esta, casa contra 1602 con María Álvarez de Castro e Somoza, «madre de Francisco mi yerno» [RB II/2122, 37]. E, en efecto, na fórmula de despedida o das Achas menciona sempre á súa muller María⁴¹, o que nos permite distinguilo nunha lectura superficial do seu homónimo o conde de Salvaterra, autor tamén dun bo monllo de cartas do epistolario gondomarino, que acostuma a firmar en Salvaterra e fai mención na despedida da súa muller Leonor (véxase, p. e., RB II/2130, 48). A mención de ser de idade «de más de seçenta años», na carta de Diego Sarmiento de Acuña de 1608 [RB II/2133, 158] (cf. nota 42), permite situar contra 1548 a data de nacemento do señor das Achas, «preto de vinte anos máis vello que Gondomar» (Tobío 1973: 142).

Comeza a primeira das cartas lamentando a ausencia do destinatario, que se atopa en Valladolid exercendo como correxedor desa cidade, cargo que se menciona para aludir ao seu cese no mesmo, que, aínda que non é efectivo na data da carta, era xa coñecido (BRAG 2004, 256): «...coela despertaría vosa mercé do sono de correxidor». Está presente na carta o perigo a que está exposta a costa e mais a axuda dos portugueses, días antes das paces que se concertarán na Coruña entre Inglaterra e España, o 26 de abril (Tobío 1974: 207). Encarece o retorno do destinatario á súa terra comparándoo coas mercadorías que traen as naos da India a Baiona, e dispónse a exercer xustiza na «alçada de pimenta», comisión para a que fora nomeado por intercesión do seu correspondente⁴². Interésase polos parentes máis achegados de don Diego, solicita saber de dona Constanza de Acuña e apúrao para o casamento de «mjña señora dona Joana»⁴³. Na despedida envía os correspondentes saúdos da súa esposa María e de dona Constanza.

Na segunda das cartas, don Diego insiste no desexo de obter resposta do destinatario e agradece a recibida por man de Diego García⁴⁴. En comisión do seu cargo solicita verse co tesoureiro, Antonio Borges de Sousa⁴⁵. Comenta o desenlace dunha acción dos corsarios holandeses, que de dúas naves capturadas volveron «un dos navíos con toda a sal, e toda a jente dos dous botaron naquele». Cinco días antes da data desta carta, o mesmo señor das Achas informaba do inicio desta acción pirata:

De aquí no ay cosa de nuevo más de que los olandeses a vista del monesterio de Oya tomaron ayer dos navíos de Pontevedra cargados de sal y se an venido con ellos a las yslas y piden rescate por la jente y nabíos [RB II/21113, 78]⁴⁶.

A continuación, xogando coa verba «liberdade», que aplicou antes á liberación do navío, solicita do destinatario que medie ante don Juan de Acuña⁴⁷ e os «señores da Junta do noso Portugal», para que con brevidade lles libren a el e mais ao tesoureiro

as libranzas que se lles deben. Xa no mes anterior, o 19 de agosto, San Juan de Mendoza chamara a atención de don Diego sobre este particular, apremándoo para que a don Diego Sarmiento de Sotomaior «se le libre por la llabe de la pimienta que se le entregó el día que vm. partió de acá» [RB II/2113, 13]. Para chegar íntegra, esa libranza non debe pasar polas mans de Figueiredo, acusado tamén de roubar a pementa, que, don Diego, por se tratar da facenda do Rei estaría disposto a restituír coa súa propia.

Finalmente pide que non se retrase a licencia para poder partir para a súa casa e atender a súa facenda, reiterando a petición feita en carta remitida o 15 de setembro:

Desta pimienta del estanque y canela que aquí está mande vm. que no se dilate mucho el llevarla para que no estemos aquí con tan poca cosa, y el señor tesorero se vaya a sus pretensiones y yo al valle de lágrimas a coger nuestro granillo para el invierno [RB II/2113, 78].

2. Algunhas características desta súa «lingoaje», tan estimada por Diego Sarmiento de Acuña, son sorprendentes porque se afastan das modalidades de galego coñecidas a través doutros textos e, nunha primeira aproximación superficial, lembran trazos que se vencellan mellor a variedades portuguesas. A nosa conxectura inicial de que puidese estar verquendo na escrita, propositadamente, unha variedade dialectal fronteiriza (BRAG 2004) veu a ser desbotada polos testemuños do propio remitente, achados en manuscritos analizados con posterioridade; neles afirma a vontade expresa de escribir en portugués, por máis que el non domine nin o sistema gráfico usual na época nin se poida subtraer ao uso de trazos dialectais das variedades fronteirizas, a ambos os lados do Miño, que son as que mellor coñece:

y no acuerdo a vm. nuestro rescate porque la portuguesa que vm. abrá recebido lo abrá dicho (Baiona, 23-IX-1605) [RAH 9/77, fol. 345].

con un correo que fue de parte del sarjento mayor escreví a vm en portugués para que vm. procure lo de la pimienta del estanque y la canela (Baiona, 5-X-1605) [RAH 9/77, fol. 347].

yo escreví a vm. una en portugués y otra por el de las mulas de Marco Antonio. No sé si se dieron a vm. (Baiona, 15-XI-1605) [RAH 9/77, fol. 130].

A máis saliente destas características é a recorrente presenza de *-ein*, *-aon* no canto das terminacións *-en* e *-on/-an* equivalentes noutras variedades. O cadro seguinte mostra o cotexo das ocorrencias nos textos coa xeneralidade do galego e co estándar portugués actuais, que mostran evolucións diacrónicas diverxentes:

GALEGO	1605-ACHAS-1		1605-ACHAS-1		PORTUGUÉS ACTUAL
-an / ^h an/	gran (adx.) tan	maons	tan Petam	maom beraom	grão [ẽw̃] tão mão, mãos verão
-an / ^h an/	veinjan			vendaom foraom	beijam [ẽw̃] vendam foram
-en / ^h en/	tem (v.) tanvén	bein, vein (adv.) queim	quem	beim (v.) tein (v.)	tem [ẽj] bem quem também vem
-en /en/			den		dêem [ẽjẽj]
-en /en/	en (prep.) corren		quixeren prestem lebaren en (prep.)		em [ẽj] correm quiserem prestem levarem
-on / ^h on/		naon, naom contrataçoaom		naom, naon coraçoaom provisaom rraçoaom	não [ẽw̃] contratação coração provisaõ razão
		naçoins		saom, so (v.)	sou
	con (prep.) bon		don con		nações [õj]
-on /on/			levaron tomaron deron botaron fezeron		levaram [ẽw̃] tomaram deram botaram fizeram

O trazo afecta de forma moi constante ás variantes correspondentes ao adverbio *non* e mais a substantivos rematados en *-án* e en *-zón*, *-ción* e *-sión*, cun parecido gráfico ou fónico evidente coas solucións portuguesas veciñas. Poderíamos engadir a elas o adv. *beim*, presente só na primeira carta, ao que se lle opón *tanvén*; o relativo *quen* vacila entre as dúas misivas. Se nos detemos nos verbos, a situación é máis complexa e o parecido co portugués menor: (a) na primeira carta, os poucos verbos non están afectados; (b) na segunda afecta a *-an* da P6 do SPte. (*vendaom*) e do SPto. (*foraom*), pero non a *-ron* do IPto. (*lebaron*, *fezeron*...), nin a *-en* de distintos tempos e modos; (c) afecta á P1 do IPte. de *ser*, onde

alternan *são* e *so*, esta máis próxima da port. correspondente; (d) afecta ás P3 do IPte. de *ter* e *vir*, que pasan a *vein* e *tein* (*tem* na primeira carta)⁴⁸. Fóra da posición final, só o emprego no verbo *veinjan* 'beixan' e no diminutivo *graonçiño*, sobre o que volveremos. O señor das Achas trasládanos así a consciencia de se tratar dun recurso fónico e gráfico idóneo para lle dar ao texto unha fasquía portuguesa; sorprende por iso que non o acompañe doutros trazos moi evidentes e característicos (como <lh, nh> para as palatais lateral e nasal) e xa vimos anteriormente que non domina a representación das sibilantes (§ 1,3).

Nas súas cartas atopamos abundantes trazos comúns ás dúas beiras do Miño. Nuns casos son formas antigas, as máis delas tamén comprobables noutros correspondentes: *escrever*, *recever*; *poso*; *faça*, *faz*; P3 *traz*; *den*. Noutros son variantes dialectais coñecidas e previsibles, onte coma hoxe, con maior ou menor extensión, en falas ribeirás do sur de Pontevedra (*sós* 'soas', conx. y ante vogal, P3 *serve*, *isto*, *tudo* ~ *todo*, *aquele*, *muito*, *llos* 'llos', *so* [= *sou*], *podese*...); algúns destes diferencian os falares do Minho⁴⁹ do portugués común: *quixeren*, miñ. *quijer*; *mjllor*, miñ. *milhore*; *lingoaje*, coa terminación non nasal gal. *-axe*, miñ. *-aige*; *fixese* á par de *fixeron* (o trazo grosso podería emendar un <j> en <3>) e *fezeron*, miñ. *fix-* e *fij-*; as contraccións de *con* co pronome persoal (*coela*, *coeles*). Noutros, en fin, son formas dialectais que hoxe coñecemos por se manteren nas falas miñotas veciñas, pero non descartamos que fosen compartidas outrora: así, miñ. *trouf-* como variante, con *trouv-*, *troix-* e *trouv-*, no tema de pretérito do verbo *traer*. Fronte a isto, non atopamos indicios que nos leven de forma segura cara a variantes portuguesas diferenciais, e si no canto a solucións tidas por tipicamente galegas, como *vn.a letra*, *vm* 'por acaso, este que fala' ou *umjdad*. A morfoloxía verbal é especialmente pródiga en exemplos nesta liña: P1 do IPto. en *-m* (*rreçevím*), *podamos*, *dezer*, *podó* (~ *poso*), *saom* (~ *so*), ademais das xa referidas máis arriba a propósito das terminacións en nasal (miñ., P6 SPte. *bebo* 'beban', IPto. *quijero* 'quixeron', SPto. *binhesse* 'viñesen')⁵⁰. Emprega *bon* / *boa*, fronte ao sincretismo das falas miñotas (masc. e fem. *bô*) e á solución esperable na súa área (*bo/boa*, ALGa: II 28).

É probable que a grafía <umjdad> estea xa dando conta da variación *-dá/-dade*, a primeira variante imposta de maneira moi regular no galego espontáneo moderno⁵¹. Tamén é salientable a alternancia de *gran/grande* en posición antenuclear: «*Gran* traballo», «de muyto *grande* coraçom» (cfr. «muy *gran* dita», 1604-Moscoso). É tamén o único que opta pola forma plena de *muy/muyto* ante adxectivo: «*muyto* curto rrescate», «*mujto* escasa»; é posible que nos estea axudando a datar en que momento este trazo pasou a ser característico dos portugueses para os falantes do sur de Galicia.

Hai léxico interesante pola cronoloxía, construción ou significado. Salientamos as voces *agastado*, *catar*, *çebill*, *encamiñar*, *fazenda*, *liberdade* ~ *liverdade*, *mestre*, *pançiño*, *pítima* e *regra* para as que remitimos ao glosario. O verbo *encamiñar* presenta un significado e construción especiais, polo que a pasaxe «Nosos Señor me *encamjñou* que... e mais que...» debe ser interpretada con Sux-OI-V-OD. Canto a *liberdade*, cremos que hai un

xogo de palabras, pois dunha banda ten o sentido de ‘liberalidade’ («Os olandeses fizeron *liberdade* con os nabíos [...]. E pois estes fezeron esta *liverdade*») e doutro xoga co implícito ‘liberdade’ («nola den con briedade ao señor tesoureiro y-a min»). A diferenza formal e gráfica entre *graonçiño* <graon.çiño> e *panziño* <panziño> levounos a concluír que no primeiro caso a base *graon* está presente, coa forma que lle corresponde de acordo co exposto máis arriba, porque se trata en pura sincronía dun diminutivo (a versión castelá, del mesmo, é «granillo para el invierno»); en cambio, o señor das Achas non sente *panziño* como diminutivo de *paon*, porque se trata do diminutivo de *paínzo*, do *pa(i)nziño*, un dos cereais usuais antes da implantación do millo americano: «porque ja se pasa o tempo de colle-lo meu *panziño*» (1605-Achas-2).

Non sempre é doado saber cal é a secuencia fónica que se tenta reproducir con determinadas solucións gráficas. Así, non se nos oculta que na secuencia <mjllor q̄ o que traz>, que consonte os nosos criterios resolvemos como «mjllor *que* o que traz», podería subxacer a pronuncia [k̄] e, por tanto, a amálgama do nexo comparativo *ca* e o art. *o*. No treito <estavap^a. naon. fazer ysto> desenvolvemos a abreviatura como «*para*», consonte o uso xeral visible nestes textos, mais conscientes de que Diego Sarmiento de Sotomaior emprega noutro lugar *para* e *pera*, e de que esta pode representar a variante *pra*, que con seguridade non lle era allea e que hoxe caracteriza as falas de ambas as marxes do río; e nesa liña pode enmarcarse a oscilación *polo~pelo*, a primeira testemuñada en toda a área miñota, galega e portuguesa, e a segunda moi próxima da variante *p’lo* ben descrita na ribeira sur (ademais de port. *pelo*). A presenza de *aguardar* apoia o desenvolvemento de <g^e.> e <qdo> como «*garde*» e «*quando*», cando menos a efectos gráficos; débese ter presente o dito máis arriba a propósito destas formas na área tudense e, sobre todo, que as falas do Baixo-Minho se caracterizan pola redución de <u>, *gardar*, *cando*, *canto* (Sequeira: 18-19). En «nos *mandara* muyto curto rrescate» optamos por editalo como IApto. con valor irreal (‘se nomeasen a Figueiredo —esperamos que non, atendendo o noso parecer— este mandaríanos...’), e non como IFut. *mandará*.

Outras dificultades son de interpretación, en dous casos por causa da separación de palabras. Conservamos a separación gráfica do orixinal e editamos <me bolveu. a juntar coEles> como «me bolveu a juntar coeles» (1605-Achas-2), apoiándonos en que noutro lugar da mesma carta emprega *volver a* + inf. («bolbo a dezer a vosa mercé que a liçença naom tarde»), polo que non hai que supoñer un verbo *ajuntar*. Tamén fomos conservadores en <se aguardar. outroynverno>, entendendo que tamén nesta pasaxe usa o verbo *aguardar* ‘esperar’, que acae ben co sentido do texto, se ben tamén sería aceptable «se a guardar». Puntuamos «é máis de dar que de pedir, se podese. Se podese, vosa mercé o rremedie todo», mantendo en esquemas condicionais diferentes as dúas prótas; a outra opción considerada foi desbotada porque introduce un ton lastimeiro que non cadra co teor da carta e, sobre todo, destrúe o valor retórico da repetición, tan do seu gusto, «máis de dar que de pedir, se podese, se podese... Vosa mercé o rremedie todo».

Grafamos con maiúscula «Sarmento» nas dúas ocorrencias, a pesar de que subxace un xogo de palabras entre o significado do substantivo común e o nome de familia; advírtase que cando é inequivocamente apelido emprega «Sarmiento», e así o desenvolvemos en caso de abreviatura.

Os seus textos non están exentos de artificios retóricos, entre os que domina, coma noutros correspondentes, a elipse, que chega a afectar a palabras da mesma familia e distinta clase: «Se podese, vosa mercé o remedie todo, pois o [remedio] á de ser meu» (Achas-2).

10. RODRIGO DE MOSCOSO E SANDOVAL

1. O motivo da carta de Rodrigo de Moscoso e Sandoval, deán de Santiago, é comunicar a don Diego Sarmiento de Acuña que, seguindo a súa petición, favoreceu a causa de Antonio Núñez, procesado pola Inquisición, e que o resultado foi a liberdade sen sospeita do reo⁵². Sobre este proceso inquisitorial contamos con noticias dispersas no epistolario do conde de Gondomar. A Juana Sarmiento de Acuña, filla de don Diego, debemos a primeira información sobre este caso por carta escrita desde Ferreira o 12 de xullo de 1619:

A Antonio Nuñez le a sucedido la mayor desgrasia que se puede imajinar en siendo que la mayor causa es aberle tenido envidia de berle medrar i sus enemigos le caluniaron... de manera que le prendieron y está en Santiago [RB II/2148, 70].

Un mes despois, o 14 de setembro de 1619, Pedro Núñez de Castro, irmán de Antonio Núñez, escribe dende Santiago solicitando a axuda de don Diego na causa de seu irmán. Considera que o «infeliz suceso» ten como principio a inimidade manifesta das testemuñas que declararon en contra del, movidas ben por envexa, ben polo desempeño do seu «oficio en si odioso por las acavalas (*sic*) y sisas que a poco que se pagan en nuestra tierra»⁵³, ademais doutros motivos de animadversión, que, conxuntamente, «fueron causa de tan rigurosa prisión» [RB II/2115, 256]. De alí a uns días, o 29 de setembro, o mesmo correspondente comunica que o preito, visto en primeira instancia en Viana, foi remitido ao Tribunal da Suprema Inquisición [RB II/2115, 210]. Ese mesmo día, frei Francisco Sedano, que se declara ministro do Santo Oficio, dá esperanzas fundadas para un bo suceso do preito:

La causa de Ant^o Nuñez aunque de Inquisición no tan oculta para mí que como ministro del tribunal no aya podido rastrear que saldrá lo mejor que ser pueda aviendo hecho en ella quanto an alcançado mis fuerças y oxalá fueran tantas que pudiera con ellas desempeñar parte las muchas y grandes deudas que tengo a v.s. [RB II/2115, 189].

Pedro Núñez volta a escribir para agradecer a don Diego as cartas de favor; faino nese mesmo ano o día 13 dun mes incerto, xa que non consta na data, pero que, polo conti-

do e por se facer eco da intervención do deán, supoñemos que se trata do mes de outubro. Nese momento, Pedro Núñez confía nun desenlace rápido, sobre todo por «el contento que el señor deán significó con las cartas y la merced que me ofreció por ellas y averme pedido las cartas para el señor arçebispo, para darselas su señoría a su ilustrísima de su mano» [RB II2115, 243]. Resolto o preito, o propio Antonio Núñez escribe dende Viana para agradecer a intervención do conde de Gondomar na aclaración da súa inocencia [RB II/2159, 43].

No derradeiro parágrafo o deán de Santiago informa a don Diego de que tivo como hóspede a «seu sobriño de Vosa señoría», aludindo probablemente ao conde de Salvatierra, que por esas datas era don García Sarmiento de Sotomaior, o segundo en posuír ese título (Crespo: IV, 316). Sabemos que este estivo en Santiago por esas datas, por testemuño de Francisco de Sedano, que llo comunica a don Diego o 20 de outubro dese ano, en termos semellantes aos empregados por don Rodrigo: «Tuve al conde de Salvatierra... que se bolví a su casa de buelta de ber al de Lemos... es buenissima persona y muy sobriño de V.S.» [RB II/2159, 23]. O contexto en que se menciona o conde de Oñate⁵⁴ resúltanos por agora indescifrible (*vid. infra*).

2. As cinco liñas da súa man mostran o hábito da escritura, con segmentos gráficos longos que se enlazan ao non erguer a pluma do papel (do tipo <emuyboGalego>, <queperdimos opanciño>) e marcas de puntuación no texto, <,> tras *galego*, *Oñate*, *ventura* e *panciño* e </.> tras *honrrre V.S.*

O fragmento presenta dificultades, que nun caso non demos resolto. Desenvolvemos a abreviación <8bre> da data como *octubre*, por entendermos que o grafema inicial é o usual <8> para 'oct-', modificando así a datación dada por Tobío como *agosto* (1980:358). No segmento <emuyboGalego> poderíase ler <emuytoGalego>, co trazado dun aparente <b> que se asemella máis ao da oclusiva de *Oñate* ca á de *sobriño*; aínda así, pareceunos preferible a lectura proposta, que coincide coa de Tobío, coa forma apocopada *muy* constante ante adxectivo nos textos galegos coetáneos⁵⁵. Non cremos resolto satisfactoriamente o sintagma seguinte, que Tobío di «ilexible», onde lemos con claridade, cando menos aparente, <emames>, polo que propomos con moitas dúbidas a lección «e má mes», amparándonos na presenza do adx. *má* en «má ventura» e na existencia do subst. feminino *mes*, mais non podemos testemuñar que exista unha expresión «má mes para...» nin vencellala a ningún episodio esclarecedor en relación co conde de Oñate⁵⁶.

Editamos «tuue nestes días acó» respectando literalmente a grafía <tuue nestes> do texto, aínda que nin é verosímil que nesta época non estivese xeneralizado o -n final na P1 dos pretéritos fortes nin semella probable o castelanismo; a grafía adoptada polo escribente pode ser a resolución do encontro das dúas nasais («tuvén nestes») ou mesmo a agregación gráfica ao demostrativo da única nasal da secuencia *tuven estes días*. Mantemos separados os dous integrantes da forma *má ventura* por respecto á forma gráfica do

escribente, que tende a unir nun só trazo de escritura palabras contiguas, mais non practica divisións inapropiadas. Débese ter en conta, con todo, que a presenza da forma plena do determinante («muita má ventura»), nesta altura indica, cunha ampla marxe de seguridade, que cuantifica a unidade léxica *má ventura* (fronte a «*mui* má ventura»; cf. «que é *mui* bo galego»).

Ademais dos trazos sinalados no estudo gramatical, salientamos polo seu interese diacrónico e diatópico as formas *deus*, *bo*, *muito*, *acó*, *má*, *ele*, *si* (cond.). É probable que a forma *panciño*, en orixe dim. de *pan* ('pan', 'cereal (xenérico)', 'centeo'), estea lexicalizada e denomine un tipo de cereal, que pode ser o 'millo miúdo' ou outro semellante; de non ser así, estaríamos ante un uso afectivo do diminutivo, tan frecuente en galego.

11. GLOSARIO

Como regra xeral, no glosario excluimos os fragmentos en castelán, aga os sintagmas onomásticos, as datas ou secuencias de mestura lingüística; tamén rescatamos formas que nos pareceron interesantes desde o punto de vista do galego.

Baixo cada lema, procuramos dar os significados separando acepcións especiais e proporcionar asemade información gramatical. A estrutura básica é a seguinte: no nivel máis alto, diferenzas de significado, seguidas de información gramatical (caso, construcións...), separadas por </> ou </>; organización en paradigmas, con bloques separados por <;>, pero dentro de cada tempo verbal séguese ademais a orde de persoa e as ocorrencias non se separan cun signo especial; por último, os rexistros preséntanse en orde cronolóxica. Nos paradigmas verbais, seguimos a orde establecida tradicionalmente para os tempos e modos, seguidos das formas amodotemporais; nos verbos irregulares empregamos ademais, antes de cada tempo, as abreviaturas usuais entre [ ].

Evitamos repeticións innecesarias valéndonos dun sistema remisivo. Por medio de *Vid.* indicamos que hai datos complementarios, distintos dos contidos na presente entrada, baixo o lema marcado con versais: así, no lema *A* (prep.) «*Vid. AO; A MEUDO, A TENPO; JUNTO A; OBRIGAR A, BOLVER A*» indica que hai outras ocorrencias dela nesoutros lemas. Por medio de *Cf.* remitimos a formas relacionadas que nos pareceron de interese para o consultante, cada unha cos respectivos rexistros (p. ex., entre *HONRRAR* e *ONRRA*, *DIANTE* e *ADIANTE* ou *TAL* e *ATAL*); tamén liga o lema verbal, que contén todas as variantes morfolóxicas (p. ex. *FAZER*), con frases que conteñen ese verbo, do tipo *facere CONTA*. As cursivas teñen valor metalingüístico e as versais orientan cara á forma do lema.

BIBLIOGRAFÍA

- ALCALÁ-ZAMORA Y QUEIPO DE LLANO, José (2001): *España, Flandes y el Mar del Norte (1618-1639)*, Madrid, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales.
 ALGa = GARCÍA, Constantino / Antón SANTAMARINA (drs.) (1990-): *Atlas Lingüístico Galego*, A Coruña: Fundación "Pedro Barrié de la Maza"/ Instituto da Lingua Galega, vols. I-V [I: 1990; II: 1995; III: 1999; IV: 2003; V: 2005].

- ALONSO, Martín (1958): *Enciclopedia del idioma*, Madrid, Aguilar.
- ÁLVAREZ, Rosario (2004): «Oficios públicos e labores domésticos: os teceláns e as tecedeiras», en A. I. Boullón Agrelo (ed.): *Novi te ex nomine. Estudos filolóxicos ofrecidos ao Prof. Dieter Kremer*, A Coruña, Instituto da Lingua Galega / Fundación Pedro Barrié de la Maza, 41-58.
- ÁLVAREZ, Rosario / Xosé Luís RODRÍGUEZ MONTEDERAMO (2002): «O *Diálogo de Alberte e Bieito*. Dramaturxia, elites letradas e escrita en galego a fins do século XVI», *Boletín da Real Academia Galega* 363, 241-311.
- ÁLVAREZ, Rosario / Xosé XOVE (2002): *Gramática da lingua galega*, Vigo, Galaxia.
- BRAG 2004 = Rosario ÁLVAREZ / X. L. Rodríguez MONTEDERAMO: «Escrita epistolar en galego: a correspondencia de don Diego Sarmiento de Acuña, I Conde de Gondomar (1567-1626)», *BRAG* 365, 253-291.
- CAPPELLI, Adriano (1930²): *Cronología, cronografía e calendario perpetuo dal principio dell'Era Cristiana ai giorni nostri*, Milano, Ulrico Hoepli.
- CINTRA, Luis F. Lindley (1972): *Sobre "formas de tratamento" na língua portuguesa*, Lisboa, Livros Horizonte.
- CRESPO POZO, José Santiago (1997): *Blasones y linajes de Galicia*. Introducción de Carlos Martínez-Barbeito, A Coruña, Ed. Boreal.
- DOMINGO MALVADI, Arantxa (1995): «Sermones de Cornelio Muso, obispo de Bitonto», *Avisos* 1995, 4.
- DOMÍNGUEZ ORTIZ, Antonio (1988): *El Antiguo Régimen: Los Reyes Católicos y los Austrias*, Madrid, Alianza Editorial.
- FORTES BOUZÁN, Xosé (1993): *Historia de la ciudad de Pontevedra*, A Coruña: La Voz de Galicia.
- GARCÍA ORO, José (1997): *Don Diego Sarmiento de Acuña, Conde de Gondomar y Embajador de España (1567-1626)*. *Estudio biográfico*, Santiago de Compostela, Xunta de Galicia.
- GARCÍA ORO, José / Mª José PORTELA SILVA (1995): *Bayona y el espacio urbano tudense en el siglo XVI. Estudio histórico y colección diplomática*, Santiago de Compostela.
- GARCÍA ORO, José / Mª José PORTELA SILVA (2003a): *Baiona de Miñor en sus documentos: actas municipales correspondientes al siglo XVI*, Pontevedra, Deputación Provincial.
- GARCÍA ORO, José / Mª José PORTELA SILVA (2003b): *La casa de Altamira durante el Renacimiento: estudio introductorio y colección diplomática*, Santiago de Compostela, El Eco Franciscano.
- HOUAISS, António / Mauro de Salles VILLAR et alii (2001): *Dicionário Houaiss da língua portuguesa*, Rio de Janeiro, Objetiva [versión electrónica].
- LÓPEZ DÍAZ, María (1998): «Poder urbano y organización municipal en Galicia en la época de Felipe II», en A. Eiras Roel (coord.): *El Reino de Galicia en la monarquía de Felipe II*, Santiago de Compostela, Xunta de Galicia, 215-242.
- MAIA, Clarinda de Azevedo (2003): «Para a história do sistema de sibilantes em português. Algumas reflexões sobre a cronologia da mudança fonológica», en Carmen Alemany Bay et alii (eds.): *Con Alonso Zamora Vicente (Actas del Congreso Internacional «La lengua, la Academia, lo popular, los clásicos, los contemporáneos...»)*, Universidad de Alicante, 783-791.
- MARIÑO, Ramón (1997): «O uso dos grafemas <b>, <u> e <v> en textos do galego medio», *Cadernos de lingua* 15, 5-70.
- POUSA ORTEGA, Helena (1991): «O fenómeno da ditongación gaionesa, características principais», en M. Brea / F. Fernández Rei (eds.): *Homenaxe ó profesor Constantino García*, Santiago de Compostela, USC, I, 403-417.
- RAG / ILG (2003¹⁸): *Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego*, A Coruña / Santiago de Compostela, Real Academia Galega / Instituto da Lingua Galega.
- SAAVEDRA VÁZQUEZ, María del Carmen (1996): *Galicia en el camino de Flandes*, A Coruña: Edición do Castro.
- SÁNCHEZ DOMINGO, Rafael (2004): *La encomienda de San Antón de Castrojeriz: el derecho de asistencia en el Camino de Santiago*, Gijón, TREA.
- SEQUEIRA, F. J. Martins (1957): *Apontamentos acerca do falar do Baixo-Minho*, Lisboa, Revista de Portugal.
- SUÁREZ, Fernando (1603): *Compendio de la historia antoniana...* Sevilla, Francisco Pérez.
- TMIIG = Varela Barreiro, Xavier (dir.): *Tesouro Medieval Informatizado da Lingua Galega*, Santiago de Compostela: Instituto da Lingua Galega [http://corpus.cirp.es/tmiig, última consulta en nov. 2005].
- TOBÍO, Lois (1973): «Gondomar e o galego», *Grial* 40, 133-144.
- TOBÍO, Lois (1974): *Gondomar y su triunfo sobre Raleigh*, Santiago de Compostela, Bibliófilos Gallegos.
- VALDEAVELLANO, Luis G. de (1975⁴): *Curso de Historia de las Instituciones españolas*, Madrid, Revista de Occidente.

NOTAS

- 1 Na edición crítica incluímos tamén as pasaxes en castelán, de escaso ou nulo interese dende o punto de vista lingüístico, pero imprescindibles para a comprensión cabal da carta. A facsimilar é sen dúbida a pedra de toque do investigador que desexa aprofundar neste monllo de cartas, indo máis aló do que as convencións gráficas actuais permiten reflectir dun texto manuscrito, e se callar discutindo a transcripción que se lle ofrece.
- 2 Nos textos editados figura, por lapsus, *Laiosa*.
- 3 A «norma» medieval irradiada desde a corte de Castela supón <u, v> para a consoante bilabial procedente de lat. U, -B- e -F- (*uño, nouo; cantaua, laurar, áruore; devesa*), reservando <b> para as derivadas de lat. B-, nasal+B-, -P- (*ben, brando; ambos; loba, abril*). Para os diferentes criterios gráficos entre a lingua antiga e a moderna, vid. RAG/ILG 2003: 18-19).
- 4 Con todo, non estrañaría a grafía <z>, xa desprovista da antiga diferenza fónica e alternante con <c, ç>, como vemos en carta de Gregorio de Castro a Gondomar, c. 1600, *peziños* (Tobío 1973:136). Para *panziño* 'painciño' (1605-Achas-2), § 9,2.
- 5 En portugués, de dous pares de sibilantes xorda/sonora apicais e predorsais pásase a un par, predorsal no centro-sur e apical no norte. A simplificación fónica conduce a unha reagrupación grafemática, que basicamente aliña da banda da xorda <s-, -ss-, ç, c> e da banda da sonora <-s-, -z>. Na época que nos ocupa, «a mais da gente, & não soos a vulgar» deixara de distinguir entre as sibilantes predorsais e as apicais, unha práctica aínda condenada polos gramáticos (Maia 2003).
- 6 A sistematicidade de Gallo é excepcional, pero non faltan mostras illadas noutros remitentes. No conxunto dos textos recóllense: [CON] *coa, coas*, mais tamén *con os* (Gallo, Achás); [DE] *do, dos, da, das*, mais Obeso non sempre a practica; [EN] *no, na, nas*; [POR] *polo ~ pelo, pola ~ pela*, salvo *por o* (Gallo), *por a* (Lanzós). Non hai contraccións gráficas coa prep. *para* nin con outros nexos.
- 7 Débese ter en conta que *vosa mercé*, na orixe tratamento real, é na altura unha fórmula de respecto cun campo moi vasto, mais en todo caso de nivel superior ao simple *vós*; o formulismo complétase co uso de verbo, clíticos e posesivos de 3P.
- 8 Para unha listaxe dos fillos do conde de Gondomar, vid. García 1997: 339.
- 9 Sobre a traxectoria de ambos, Jerónimo e Lope, véxase Sánchez Domingo 2004: 246-259.
- 10 Diego Ochoa de Avellaneda mantivo frecuente correspondencia con don Diego Sarmiento de Acuña. Parece que tivo algunha intervención no matrimonio deste coa súa sobriña dona Constanza de Acuña y Avellaneda, segundo se desprende dunha carta datada en Madrid en 1595. Nela Diego de Ochoa bendice o nacemento de Alonso e estende a benzón á nai, mediante esta fórmula: «La vendición de dios y la mía alcançe a la muger que di a vmd». Finouse en Madrid contra agosto de 1595, pois Diego Morán comunica a Diego Sarmiento de Acuña que dona Isabel lle deu conta de «como el señor Abellaneda le llevó Dios en quatro días» por carta do día 23 (Valladolid, 26-VIII-1595) [RB II/2162, 62].
- 11 Diego Sarmiento de Acuña está en Madrid entre outubro de 1595 e xaneiro de 1596, cunha pequena paréntese en novembro por xirar visita aos conventos da orde de Calatrava. Esta circunstancia será mencionada en carta anterior do mesmo Gallo de Avellaneda a don Diego: «Estaré a v.m. desquitando de la vida de Calatrava y de la estrecha penitencia que allí hizo con el regalo de su casa» (San Antón, 20-III-1596) [RB II/2162, 156].
- 12 Por carta de Constanza de Acuña ao seu marido, de 9-10-1595, sabemos que foi Isabel de Rojas, irmá do defunto, a herdeira deste: «El doctor Coronel escribe una carta y dize en ella la muerte de my tyo y dyze tambien que no hyzo testamento y queda mi señora doña Ysabel por heredera por un testamento que tenya ya echo, y que doña Ysavel y doña Beatryz le dyjeron que escribiese estas nuebas a nosotros, de como era muerto su ermano y está en el zielo» [RB II/2157, 225]. Véxase tamén García 1997: 41, 175.
- 13 A carta mencionada na nota anterior incide sobre eses feitos con maior precisión cronolóxica: «yo a 15 días vine a la nuestra de acabar de enterrar al coronel, que era el último tío que me quedava, en cuyo negocio me detube quaranta días que luzieron mejor que los doblados de Madrid, y al mayorazgo que queda tengo ya casado y con su dama ya en Fuentepelayo» [RB II/2162, 156]. Na nosa edición mantemos a lectura *coronel*, co substantivo común precedido de artigo, coma nestoutra pasaxe. Ora ben, á luz da carta citada na nota anterior, que sitúa no círculo de Gallo de Avellaneda un «doutor Coronel», cabe preguntarse se o texto citado debería emendarse en *Coronel*.

- 14 Isabel de Rojas informa desta circunstancia a dona Constanza de Acuña: «pues salí de Madrid más ha de un mes trayendo comigo mi tesoro... que fue miraglo no peligrar porque a cada paso se estancaba el coche sin poder pasar atrás ni adelante» (mosteiro de San Antón Abad, Castrojeriz, 20-VI-1596) [RB II/2162, 281].
- 15 Isabel de Rojas comunica a Diego Morán que «ella hera la heredera y me enbriaría poder nueva mente», segundo sabemos por carta deste a Diego Sarmiento de Acuña (Valladolid, 26-VIII-1595) [RB II/2162, 62].
- 16 Na carta de dona Isabel citada en n. 14 lemos: «no sé lo que más estorve aquí porque me dizen que está mi casa en San Juan de Ortega tan recién echa que no se puede vivir».
- 17 A voz *aña*, de orixe vasca, é frecuente no castelán de Álava, Biscaia e parte de Santander co significado de 'nodriza', e no sintagma *aña seca* co de 'ama seca'. Así se recolle no dicionario da RAE desde 1925.
- 18 Dona Constanza, coñecedora da situación, advírtelle a seu home: «Señor don Diego, Dios os dé buena manderecha. Paréceme que mi señora doña Ysabel es la rycá enbra porque queda por eredera de su hermano por el testamento biejo» [RB II/2157, 224].
- 19 No epistolario de Gondomar rexístranse varios correspondentes de apelido León. O máis cercano a don Diego parécenos o doctor Juan de León, amigo do seu irmán don García (véxase RB II/2135, 195). Nada nos permite, sen embargo, identificalo co pai do mestre de capela mencionado por Gallo de Avellaneda, e aínda máis tendo en conta que na nosa carta *León* parece funcionar como nome propio.
- 20 Cando Lope Gallo substituíu como comendador a seu tío, había moito tempo que non se recibían novicios, por causa de que se tiña que seguir rigorosamente o estatuto, que esixía para a admisión «expresa comisión y mandato del abbd general de San Antón de Viena». Don Lope acudiu ao Papa e conseguiu a facultade para «recibir el hábito las personas que le pareciesen convenir... y al punto dio la facultad para admitir doze religiosos» (Suárez 1603, fol. 197v).
- 21 O mesmo punto sobre o <r> na abrev. <nro>.
- 22 O nomeamento de correxedor era por tres anos (López 1998: 225), pero podía haber atrasos na toma de posesión ou no relevo. A Juan de Ordás estáselle tomando residencia en febreiro-marzo de 1595 (García/Portela 1995: 582-583). Os datos de García/Portela respecto aos anos de correxemento de Obeso de Oriona son algo confusos. Nun lugar indican que Obeso foi correxedor entre 1594-95 e que foi seguido de Pedro Beto de Vitana nos anos 1595-96 (1995: 160); noutro lugar (1995: n. 69), en relación a Obeso, citan a «Provisión real de 18 de febreiro de 1595», e na nota seguinte refírense as Provisións de 23-6-95 e 28-3-96, a propósito de Beto. Na colección documental figura unha provisión do Consello Real ao correxedor Obeso de marzo de 1596 (1995: 586). Nos índices tamén identifican con Obeso o correxedor a que se refire a «Provisión del Consejo Real al Obispo de Tui para que su Provisor presente la certificación de la entrega al notario del proceso pendiente con el Corregidor de Bayona y levante al mismo las excomuniones y censuras», de decembro de 1596 (1995: 588). Segundo os mesmos autores (1995: 605), Mateo Vázquez de Bustamante é nomeado correxedor de Baiona o 16 de novembro de 1599 e toma residencia ao seu predecesor, Obeso. Cabe supoñer que Obeso repetiu no cargo de correxedor, precedendo e seguindo a Pedro Beto.
- 23 «En los concejos de realengo el oficio (*corregidor*) era ejercido por foráneos de variada procedencia y categoría, pudiendo ser de «capa y espada» o «letrados». Globalmente durante la segunda mitad del XVI predominan los primeros, aunque progresivamente se detecta una presencia cada vez mayor de los segundos; en los corregimientos de Betanzos y Coruña, por ejemplo, un tercio de los titulares ya se reconocían entonces especialistas en leyes (doctores o licenciados)» (López 1998: 227). En todo caso, non demos atopado o nome de familia *Obeso* no corpus documental galego da Idade Media nin nos catastros antigos; na actualidade, localízase concentrado nos concellos de Ourense (24), Vigo (19) e Arbo (5), e disperso na provincia da Coruña (6), polo que chama a atención a presenza en dúas vilas tudenses; canto a Oriona, xa sinalamos que un Pedro de Oriona traballou como canteiro en 1510 no Hospital Real de Santiago; na actualidade, o apelido concéntrase en Cedeira (8), no extremo norte de Galicia. Ningunha das dúas formas figura no nomenclátor como entidade de poboación.
- 24 Hai carta deste preso, que asina como Gregorio Fernández de Horduna, remitida desde o cárcere a don Diego, dando conta da súa situación e de todo o proceso. Nela indica como o correxedor de Baiona inhibiu da súa causa as xustizas do bispado [RB II/2162, 155].
- 25 Para a «visita de termos» constituíase unha comisión regulamentaria, formada polo correxedor, dous rexedores e un procurador xeral. A súa

- misión era inspeccionar, en sucesivas xornadas, Peiteiros, Chaín, Morgadán e San Cristovo de Couso (parroquias de Gondomar); couto de Moles; Belesar e Santa Cristina da Ramallosa (concello de Baiona); Baredo e Baiña (Baiona) (García/Portela 1995: 138). Os cotos (xurisdicións autónomas) de Peiteiros e Morgadán foran comprados en 1511 por Juan García Sarmiento de Sotomaio, reforzando así a posición da familia no Val Miñor fronte á igrexa de Tui e a Baiona, vila de reguengo (García 1997: 17). Para as tensións e disputas xurisdiccionais entre Tui, Baiona e as casas señoriais, vid. García/Portela 1995.
- 26 Para a súa identidade e o seu casamento en Laiosa, remitimos ao comentario respecto á carta da súa irmá María de Moscoso e Sotomaio. Vid. ademais a primeira parte deste traballo (BRAG 2004: 257).
- 27 Nesa altura o Concello de Pontevedra está integrado por quince membros: 1 xuíz, leigo, nomeado polo arcebispo; 2 alcaldes, escollidos polo arcebispo entre os seis «cobres» propostos pola vila, catro deles polo Concello, un pola liñaxe dos Ponte e un pola dos Agulla; 10 correxedores e 2 procuradores xerais. Por unha tradición secular, na vila de Pontevedra e nos seus arrabaldes, a xustiza civil e criminal era impartida en primeira instancia polos dous alcaldes, e o xuíz só interviña en apelación; por riba deles aínda están o arcebispo e mais a Real Audiencia (Fortes 1993: 217ss.).
- 28 Trátase de Luis Carrillo de Toledo, conde de Caracena, que nesa altura era Gobernador do Reino de Galicia, e polo tanto con competencias na Audiencia Real e nas xustizas ordinarias. Mantívose no cargo ata 1606, cando foi promovido ao virreinato de Valencia (Saavedra Vázquez 1996: 129).
- 29 Nesta carta, escrita con dificultade e procuradamente en castelán, mostra o seu escaso dominio nesta lingua, pois emerxen continuamente variantes fónicas do galego subxacente (*primita, acustubradas, soplido...*), a súa incapacidade para establecer unha correspondencia aceptable entre as dúas linguas (no caso do seseo: *auzentarse, prezo* 'preso', *caza* 'casa', fronte a *sierto, conese*), falsas interpretacións da fonética do castelán (o [n] final alveolar: *vn nermana, con neste señor, vn nombre* 'un hombre') ou outros varios galeguismos (*de contino, my erma, vivendo, ofrecere* 'ofreciere', *conese* 'conoce', *de qa* 'de acá'), á par de problemas doutra índole.
- 30 Cremos que se trata dun caso de mesoclise e non dunha forma perifrase invertida (cf. glosario, s.v. *HABER*) porque no segundo caso sería esperable *facelo*. Deste xeito, transmite a promesa de escribir máis adiante, de vagar, pola súa man.
- 31 A sospeita do duplo significado ao lermos as cartas editadas confirmábase noutra do mesmo ámbito familiar: «yo tengo enesa corte vn nermana [sic] que se dize juzepe serolla marido de my erma violante de paz» [RB II/2116, 30].
- 32 A galegitude é un valor que afianza a rede familiar e clientelar. No parágrafo anterior don Antonio ofrece os seus servizos a don Diego e subliña ese exercicio de galegitude co uso da súa lingua: «no creo abrá gallego que máis a ffee, sen mao engaño e con máis affeçión a v.m. o sirva».
- 33 As razóns que achega don Antonio de Sotomaio cremos que merecen ser transcritas: «Le quiero supplicar a vm. por un oppositor que va a opponerse a una calongía de Tuy y sé que aunque le pida hartas cosas v.m. no haze ninguna, quiero dezirle algo porque a este buen hombre le favorezco, de cuias partes diré luego...». E logo, ao final da carta, despreza toda a súa retórica con obxecto de persuadir a don Diego das calidades do doutor Quiroga: «Cuiio fundamento de sus pretensiones es ser él gallego, tras esto, todo será bueno porque es muy noble, llámase D^{OT} Quiroga, es colegial del Collegio del Arçobispo, aficionadíssimo a la nación, muy docto y (...) discípulo y grande amigo». Comprende don Antonio de Sotomaio a presión de don García a favor do candidato do seu colexio: «Ya veo que está de por medio el señor d. García que ha de procurar por su colegio, que ha de hazer contradición en esto, mas advierta v.m. que yo conozco a entrambos los oppositores y es el Dr Quiroga uno de los muy buenos de Hespaña y siendo natural no es justo negarle o desfavorecer su justicia y si v.m. lo hiziere el señor don García es hijo de mi confesión y no pienso absolverle» (De San Gregorio, Valladolid, III-1604) [RB II/2178, 9].
- 34 Segundo García Oro, que recolle varias peticións de escravas, «una esclava blanca que supiese hacer labor, era la ilusión de Doña Inés de Bazán» (1997: 153-4, n. 44).
- 35 Lázaro de Losada non parece partidario de meter caseiros, e nesa mesma carta afirma que «tengo por más cómodo meter obreros a jornal y tiempo». Consonte ese criterio, en 1601 despediu o sobriño de San Juan de Amorín para substituílo por un xornaleiro: «y el sobrino de San Juan de Amorín le despedí... que me pareció mejor alugar y meter obrero en buen día que mantener moço contino» [RB II/2122, 16].
- 36 Na edición desta carta (BRAG 2004), na liña 9 por lapsus desenvolvemos a abreviatura <ds>

- como *díneros* en lugar de *ducados*, coma dúas liñas máis arriba.
- 37 Criado en Valladolid de Diego Sarmiento de Acuña, encargado da administración das contas. Xa en 1597 o atopamos levando a don Diego as contas dun seu correspondente, Jerónimo Zapata [RB II/2147, 35]. Ao longo do epistolario é citado frecuentemente nesas labores de tesoureiro.
- 38 Trátase probablemente de Francisco Barros Troncoso, que por esas datas desempeña un cargo militar en Baiona. Así, por carta de 29 de abril de 1603 sabemos que o conde de Caracena, gobernador do reino de Galicia, lle encomenda preparar a milicia do seu distrito [RB II/2137, 1]. A abundante correspondencia que mantén con don Diego trata sempre sobre accións militares na costa de Galicia ou peticións para levar adiante as súas pretensións, coma a de que S. M. lle dea unha compañía [RB II/2137, 1] ou a de ser gobernador do castelo de Viana [RB II/2113, 81].
- 39 Dominico, autor da tradución ao español da *Primera parte de los sermones*, de Cornelio Muso, bispo de Bitonto (Salamanca: Andrés Perraut, 1602). Esta edición está dedicada a don Lopo Ambrosio, primoxénito de don Diego Sarmiento de Acuña (Domingo Malvadi 1995: 4). Na data da carta atópase en Pontevedra, probablemente no convento de San Domingos, se ben a finais de ano xa o atopamos en Castela [RB II/2171, 47], tal como era o seu desexo, a xulgar pola petición que fai a don Diego para retornar ao seu convento [RB II/2171, 84].
- 40 Existente tamén en variedades do castelán, posiblemente non moi difundidas xa na época, a xulgar polo comentario de *Diccionario de Autoridades* (1732), «Lo mismo que *avantal* ó *delantal*, aunque menos usado», que remite como testemuño a Covarrubias (1611), «Traele Covarr. en su Tesoro».
- 41 Véxase, ademais das dúas cartas editadas, RB II/2142, 257.
- 42 O das Achas é parente de Diego Sarmiento de Acuña e as súas peticións de emprego ao servizo da coroa son constantes ao longo da correspondencia entre ambos conservada no epistolario de Gondomar. Así, cando remata a comisión de Baiona, a fins de 1605, relata o seu retorno a Petán e as Achas, a “soledade” que ten de Baiona, da compañía do señor tesoureiro e de “toda la gente de aquella villa, que la quiero mucho”, e solicita novos empregos, tales como a administración do Hospital Real de Santiago, o correxemento de Baiona —pois “aunque sea cargo de letrado, teniendo un teniente lo podré servir”— ou o cargo de Diego de Grijalba, que prevé quedará vacante, xa que este acompaña ao conde de Caracena, promovido a Valencia [RB II/2113, 134].
- A petición para a administración do Hospital de Santiago non caeu en saco roto, como nos deixa ver unha minuta redactada por don Diego Sarmiento de Acuña o 26 de abril de 1608: «Diego Sarmiento de Sotomaíor, cuyo es el valle de las Achas en Galicia... a servido a V.Mgd. con su persona, hazienda y vasallos... y por allarse de hedad de más de seçenta años y libre y desembaraçado de hijos, supplico... le hagan de la administración del ospital real de Santiago, que está baca» [RB II/2133, 158].
- 43 Constatamos que por abril do ano anterior á data da carta, don Diego Sarmiento de Acuña era felicitado polo casamento da súa filla Xoana por Felipe de Montenegro [RB II/2171, 42], o que nos fai pensar que a Xoana mencionada na carta é filla do propio señor das Achas. Esta identificación concorda mellor coa situación en que se alude a esta *Janiña* na segunda carta: «y a miña Janiña Sarmiento me beim abraçar e naon quer que escreva máis» (cf. § 2). Coñecemos, ademais, por carta de xuño de 1605, a celebración do bautismo destoutra Juana: «Lo que puedo dezir a vm. es que yzimos el bautizo de nuestra Juana y fue madrina su tía doña María y el tesorero Antonio Borxes de Sousa» [RAH 9/76, fol. 166].
- 44 Diego García é criado de don Juan de Acuña [RB II/2113, 78].
- 45 Deste tesoureiro consérvanse numerosas noticias no epistolario de Gondomar, ademais de cartas da súa autoría. Como consecuencia do seu cometido na descarga da nao São Roque, sabemos por varios correspondentes de don Diego, e por el mesmo, que foi requirido para dar «su cuenta en la contaduría de Lisboa», o que lle supuxo un grave problema debido a que «las cosas que izo fueron contra las órdenes de aquel reyno (...) pues seguía las de Castilla» [RB II/2113, 38]. San Juan de Mendoza Contreras, autor da carta citada, di que Antonio de Sousa está escandalizado por esta decisión e que “antes yrá a Turquya que no yr a dar cuentas a Portugal”. Gregorio de Castro e Oia, en carta de 19 de agosto de 1605, dá conta do bo labor do tesoureiro, que contribuíu a que os mercaderes, amparados nunha carta escrita desde Lisboa “llena de disparates y fundada en su probecho para que su magestad les hyziese alguna baja”, entrasen en razón e recibisen a pementa no prezo xusto. E, facéndose eco do problema que a don Antonio lle ocasiona dar contas en Lisboa,

- tranquilízao asegurándolle que “vm. le a de librar de ese trabajo” [RB II/2113, 50].
- 46 Ao final desta noticia, don Diego dá unha mostra máis dese home que Tobío (1973: 141) caracterizou como «inquedo e aitivo», ao afirmar que «como es en mar si fuera en tierra, aunque viejo, me olgara de ver con ellos».
- 47 Juan de Acuña preside o Consejo de Hacienda entre 1602 e 1612. Dende a década de 1590 foi un dos máis destacados confidentes cortesáns de don Diego (García 1997: 157).
- 48 Estas formas verbais irregulares presentan particularidades diacrónicas e diatópicas no galego tudense, que só podemos deixar esbozadas e que, en todo caso, só poderían explicar marginalmente o trazo que comentamos. No occidente desta área, o paradigma actual é *veño /e/, ves /e/, vén /ɛ/,* no centro *veño /e/, veis /e/, vén /ɛ/,* no leste *veño /e/, véis /ɛ/, vén /ɛ/* (ALGa: I 405, 406), e a mesma distribución xeográfica vale para o verbo *ter*, mais neste caso con rexistros esporádicos de *ten /e/* (ALGa: I 372); por iso, nesta situación non son inesperables formas do tipo *veis-vei(n)*, *teis-tei(n)*, que de feito xurdiron noutros lugares e que, se cadra, está testemuñando o señor das Achas. Canto ao verbo *ser*, no extremo occidental recóllese *sun* e no resto hai rexistros esporádicos de *sou* entre o xeral *son* (ALGa: I 352).
- 49 Para a caracterización das falas miñotas seguimos a monografía de Sequeira 1957, referida á primeira metade do séc. XX, polo que os datos son só indicativos. De acordo coa descrición feita, o SFut. ten sincretismo entre as P1, P3 e P6, *binher* (1957: 111).
- 50 O “mais-que-perfeito” sintético, equivalente formal do antepretérito galego, non existe nos falares do Baixo-Minho (Sequeira: 110).
- 51 En todo o corpus, o outro testemuño é do castelán Lope Gallo, que alterna *soledade* e *uerdá*.
- 52 Non sorprende a eficacia da intermediación de don Rodrigo, se temos en conta que nesta primeira parte do século XVII a casa de Altamira, pola súa vinculación con Lerma, e despois con Olivares, alcanza o seu cumio (García/Portela 2003b: 61).
- 53 Nunha carta anterior, de 8 de marzo de 1612, o propio Antonio Núñez declara que «yo e usado hasta aquí el officio de rentas en la jurisdicciones [sic] del Bollo y Biana» [RB II/2124, 128].
- 54 Íñigo Vélez de Guevara, conde de Oñate, chega como embaixador a Praga en 1617, en substitución de Zúñiga. Partidario dunha política exterior española dinámica e intervencionista, prelude da que adoptará Olivares, asina en 1617 o Tratado Secreto de Praga con Fernando, futuro emperador. En virtude deste tratado España convértese en belixerante a favor de Viena e da Liga Católica fronte á Unión Evanxélica. Na altura da nosa carta, 1619, o cambio de orientación política propiciado por Oñate comeza a ter repercusións, por mor da unión de Federico V, elector do Palatinado, á rebelión bohemia contra da autoridade imperial (Alcalá-Zamora 2001: 144-145). Felipe III vese obrigado a ocupar o Palatinado, botando fóra a Federico V. A circunstancia de que este fose xerxo do rei inglés Xacobo é o que motiva a segunda embaxada en Inglaterra do conde de Gondomar: «por ello se obligó al viejo y cansado conde de Gondomar que volviera a la embajada de Londres para mantener a toda costa la amistad inglesa; llevaba como instrumentos de trabajo su amistad personal con el rey Jacobo, la vaga promesa de devolver el Palatinado y la oferta de casar a la infanta María, hija de Felipe III, con el príncipe de Gales, Carlos» (Domínguez Ortiz 1988: 304).
- 55 Cómpre advertir, con todo, que «muyto galego» admite dúas análises posibles, con cadanseu significado: se *galego* é adxectivo, *moito* cuantifica en que grao debe ser entendida a atribución da calidade e equivale a ‘moi galego’; se *galego* é substantivo, a cuantificación ten sentido cualitativo, co significado ‘galego coas características da clase en grao sumo ou individuo paradigmático da clase «galego»’.
- 56 Atopamos testemuños e significados distintos e distantes para subst. *mame*, que non parecen verosímiles ou acaídos no noso texto. Non deixaremos por iso de sinalalos, por se botan algunha luz: recóllese en Navarra para a améndoa amarga que ten dentro o óso do péxego; en Ecuador é forma festiva e vulgar, en parte despectiva, para «cargo público» e para «Paga quincenal del empleado público, y en especial la del pipón». Maior relación podería ter, no contexto histórico da carta, un uso metafórico a partir de *mames* «tribus indígenas de la América Central que en la época del descubrimiento del Nuevo Mundo opusieron notable resistencia a los conquistadores» (Alonso 1958: s.v.), e cuxa conquista comezou Gonzalo de Sandoual en 1522. *Mamea* como ‘traba, pexa’ é dialectal en castelán. Canto ao substantivo feminino gal. *mes*, ademais dos significados coñecidos equivalentes do esp. *mies* —usado tamén no ámbito relixioso—, atopamos en port. un significado metafórico ‘aquilo que se colhe, que se obtém; ganho, conquista’ (Houaiss: s.v. *MESSE*).

A

A *art.*: vid. O (art.).

A *prep.*: [acusativo] teño a nosa tía en miña pousa (1596-Gallo), tomara yo acá a nos(r)o Lopo Ambrossio y un par de Gaytas (1596-Gallo), Noso Señor garde a bosa merced muytos anos (1596-Obeso), porque quería vejar as mans e ver a vosa merced (1596-Obeso), a quens *guarde* Noso Señor como eu seu criado desejo (1598-Lanzós), e obrígarame a [a] myn y a ele (1603-Serra-1), ache esta a vosa *mercé* y-a señora dona Costanxa e señores fillos (1603-Serra-1), E pois que vosa *mercé* entonçes o honrou e a nós (1603-Serra-1), téndoho a ele presso (1603-Serra-1), a quen ho señor goarde os anos que eu lle desejo (1603-Serra-2), perdoase a meu dono e señor (1605-Achas-1), O que troufer a vosa *mercé* a esta súa terra (1605-Achas-1), A seu sobriño de Vosa Señoría tuue nestes días acó (1619-Moscoso) // [dativo] A miña señora dona Juana e dona Costanxa veixo as mans (1596-Obeso), para vejar as mans a vosa *merced* y-a miña señora comadre (1596-Obeso), Eu beyjo a vosa *merced* as mans muytas ueçes (1598-Lanzós), suprico a vosa *merced* que non me oluide (1598-Lanzós), A miña señora doña Costanxa fago o mesmo (1598-Lanzós), A esos meus señores seus fillos de vosa *merced* (1598-Lanzós), encomendar a Deus en mñas fracas oraçois (1603-Serra-1), sobre vma senrrezón que fes a miña hirmán (1603-Serra-1), rrogasse a vosa *mercé* o favorecesce (1603-Serra-1), e dos señores fillos, os quais dé Deus bida a vosa *mercé* para que os beja no estado que eu desejo a vosa *mercé* (1603-Serra-1), escrevy a vosa *mercé* (1603-Serra-2), significaua a vosa *mercé* o muyto gosto e contento que tiña (1603-Serra-2), Pedía a vosa *mercé* (1603-Serra-2), a meu yrmaõ Jerónimo [...] vn alcalde que foy da bila mesma [...] lle a feyto vma senjustiça (1603-Serra-2), da señora dona Costanxa a quen beyxo as maus mill vezes (1603-Serra-2), que lle poda a meu primo e señor bejar as maus (1604-Moscoso), suplico a vosa *mercé*, primo, o faborezca en todo (1604-Moscoso), beijo as maus a vosa *mercé* muytas beces (1604-Moscoso), e mais lle digo a vosa *mercé* que si fijera mayorasgo as pujera nel (1604-Moscoso), Ynbieí a meu yrmau no sei cuanto para que me comprase una (1604-Moscoso), Acórdeselle a su *mercé* do que (1605-Amorín), e rrogando a Deos lle dea tanta saúde (1605-Amorín), Dona Maria e dona Costanza veinjan as maons [a] vosa *mercé* e á boa Joaniña (1605-Achas-1), bolbo a dezer a vosa *mercé* que a liçença naom tarde (1605-Achas-2), nola den con bribidade ao señor tesoureiro y-a min (1605-Achas-2) / porque tempo é a nosoutros quedar vein (1605-Achas-1) // [dirección, destino, finalidade] yo e chegado a o alto dela (1596-Gallo), Cando eu fore a uisitar Peytteros, Chin e Morgadáns (1596-Obeso), A mi tío don Diego Sarmiento de Acuña señor de Vincios y Gondomar (1598-Lanzós), bay por doçe anos que passou ha Yndeá (1603-Serra-1), bolua a seu ser de todo (1603-Serra-1), A carta yrá derijida á casa de meu yrmaõ Jerónimo Fernández a Ponteuedra (1603-Serra-2), A Francisco Trancoso, que (1605-Amorín), O que troufer a vosa *mercé* a esta súa terra (1605-Achas-1), o que traz as naos de contrataçao a este porto (1605-Achas-1) // *FACER* [v.t.] a: que faz firmar a vn Rej tan xeneroso y liberal que (1605-Achas-2) // *TER* a: aquí nos ten Vosa *mercé* señor compadre tan a seu seruiço como sempre (1596-Obeso), como atal terrey a muyta dita se acorde de enpregarme en cousas de seu seruiço (1598-Lanzós) // (*ser*) *PARTE* a: eso será parte a que non sinta ningún traballo (1604-Moscoso). Vid. *AO*; a *MEUDO*, a *TENPO*; *JUNTO* a; *OBRRIGAR* a, *BOLVER* a.

A *pron.*: vid. O (pron.).

A *v.*: vid. *HABER*.

Á *cont.*: vid. *AO*.

A *CORUÑA top.*: vid. *CORUÑA*.

ABENTURADO *adx.*, na frase *ben ABENTURADO* 'benaventurado': a ben *abenturada* da señora dona Juana (1603-Serra-1), a ben *abenturada* da señora dona Joana (1603-Serra-2).

ABISAR *v.t.* 'avisar', na const. 'ABISAR [a alguén] de': *Abíseme* vosa *mercé* disso o que hay (1603-Serra-2); *Reseberey* *merced abisarme* vosa *mercé* da saúde de vosa *mercé* (1603-Serra-1), me faza *merced abisarme* de súa saúde e contento e de seus beis (1603-Serra-2) // *ABISAR* *se*: de *abisarme* si abrá algunha de probeito y-o que podrá costar (1604-Moscoso).

ABRAÇAR *v.t.* 'abrazar': a miña Janjña Sarmiento me beim *abraçar* (1605-Achas-2).

ABRJLL *s.m.*: Vajona, oje Vernes Santo, 8 de *abrijll* de 605 (1605-Achas-1).

ACÁ, ACÓ *adv.* 'nestoutro lugar, nestoutra parte': que a uida dispois *acá* se saue está mellor (1596-Gallo), tomara yo *acá* a nos(r)o Lopo Ambrossio (1596-Gallo), *acá* me diçen tran esas nabes marabillas (1604-Moscoso), A seu sobriño de Vosa Señoría tuue nestes días *acó* (1619-Moscoso), Ogano ay por *acó* muita má ventura (1619-Moscoso).

ACABAR *v.t.*: quero *acabar* esta (1605-Achas-2). Cf. *ACAUADO*.

ACAUADO *adx.* 'completo, perfecto': todos tiñan saúde [...] tan cunprida e *acauada* como eu a desejo (1603-Serra-2). Cf. *ACABAR*.

- ACHAR *v.t.*: para o serbisso de vosa mercé aquy se **achou** meu hirmao Jerómino Fernández (1603-Serra-1); Permita Noso Señor **ache** esta a vosa mercé (1603-Serra-1).
- ACÓ *adv.*: vid. ACÁ.
- ACORDAR *v.* 'lembrar', na const. '[alguén] ACORDARSE de [algo, alguén]': terrey a muyta dita se **acorde** de empregar-me en cousas de seu seruíço (1598-Lanzós), E tanvén se **acorde** vosa mercé de darlle marjdo (1605-Achas-1); por a memoria que tubo de **acordarse** de min (1598-Lanzós) // ACORDARSE [a alguén] de [algo, alguén]: **Acórdeselle** a su mercé do que su mercé me a prometido (1605-Amorín).
- ACUÑA *antrop.*: A mi tío don Diego Sarmiento de **Acuña** señor de Vincios y Gondomar (1598-Lanzós), don Juan d' **Acuña** (1605-Achas-2).
- ADIANTE *adv.*: que ban tan **adiante** (1603-Serra-1), súas cousas ban muy **adiante** (1603-Serra-2). Cf. DIANTE.
- AGARDAR *v.*: vid. AGUARDAR.
- AGASTAR *v.* 'enfadar, consumir': tññame vosa mercé tan **agastado** que, se naon fora tempo tan santo como é oje, estava para naon fazer ysto (1605-Achas-1).
- AGORA, AORA *adv.* 'agora': **Aora** se trata de una gran cossa (1596-Gallo), nos conbén que **agora** nos faza merced de vma carta (1603-Serra-1), escrevy a vosa mercé antes de **agora** (1603-Serra-2), que **agora** ma faza tan cresida (1603-Serra-2), yrá **agora** a cerba e despois procurarámoslle o marido (1604-Moscoso).
- AGRADEZER *v.t.*: ser **agradezido** de quem tanta merced me faz (1605-Achas-2).
- AGUARDAR, AGARDAR *v.t.* 'agardar': que ja é muyto **aguardar** (1605-Achas-1), o que naon sei se será se **aguardar** outro yverno nesta umjdad (1605-Achas-1); E confiado súa mercé me a de faze-la mercé a quedo **agardando** (1605-Amorín), que estou ben **agardando** po(r)la rresposta de Mariquita (1605-Amorín).
- ALARGAR(SE) *v.t.* 'aumentar a cantidade': y ya a Ortega fizo sant Juan y se **alarga** en la vitalla (1596-Gallo).
- ALÇADA *s.f.* 'alzada': farei justiza coa **alçada** da pimenta (1605-Achas-1).
- ALCALDE *s.m.*: con vn **alcalde** que foy da bila de Pontevedra (1603-Serra-1), vn **alcalde** que foy da bila mesma (1603-Serra-2).
- ALEGRAR *v.t.*: nos fes merced como senpre de **alegrarnos** e onrrarnos con súa nobressa (1603-Serra-1).
- ALEGRÍA *s.f.*: lebarey coysso o contento y **alegría** que deuo (1603-Serra-1), será para mjn **alegría** (1603-Serra-2).
- ALGAÇIL *s.m.* 'alguacil': e meu secretayro e meu **algaçil** façen o mesmo (1596-Obeso).
- ALGÚN *indef.*: de abisarme si abrá **algunha** de probeito y-o que podrá costar (1604-Moscoso).
- ALIBIO *s.m.* 'alivio': Noso Señor lle queira dar ese **alibio** (1604-Moscoso).
- ALMA *s.f.*: quanto a miña **alma** desea (1603-Serra-1), E na **alma** folgo (1603-Serra-1).
- ALTO *s.m.*: yo e chegado a o **alto** dela (1596-Gallo).
- AMAR *v.t.*: con os ossos **amados** de su hirmao (1596-Gallo).
- AMBROSSIO *antrop.*: a nos(r)o Lopo **Ambrossio** (1596-Gallo).
- AMÉN *adv.*: permita Noso Señor darlla tan cunprida e acuada como eu a desejo e senpre a desejey, **amén** (1603-Serra-2).
- AMORÍN *antrop.*: San Juan d'Amorín (1605-Amorín).
- ANDAR *v.*: en el disponer de si y de sus bees **anda** uagarosa (1596-Gallo); que antes **andaua** a despensa muy curta (1596-Gallo) // **ANDAR en pesquisa de**: en naon bendo vn.a letra de vosa mercé, logo **ando** en pesquisa de queim a tem (1605-Achas-1).
- ANDRADE *antrop.*: Don Juan de Lançós y de **Andrade** (1598-Lanzós), De don Juan de Lançós y **Andrade** (1598-Lanzós).
- ANO *s.m.*: Noso Señor garde a bosa merced muytos **anos** (1596-Obeso), bay por doçe **anos** que passou ha Yndea (1603-Serra-1), aos 20 de mayo de 1603 **anos** (1603-Serra-1), goarde os **anos** que eu lle desejo (1603-Serra-2), se logren os **anos** que Deus pode darlle (1603-Serra-2), binte de mayo de 1603 **anos** (1603-Serra-2), **garde** Deus vosa mercé muytos **anos** (1605-Achas-1).
- ANPARAR *v.t.*: e nos **anpara** como senpre (1603-Serra-1); senpre folgou onrrar a cassa de meu pay e **anparala** con súa nobressa e balor (1603-Serra-2); e garde a justiza **anparándo[o]** enela (1603-Serra-2).
- ANTES *adv.*: **antes** andaua a despensa muy curta (1596-Gallo), Cando eu fore a uisitar Peytieros, Chin e Morgadáns [...], e **antes** si eu pudere (1596-Obeso) // **ANTES de**: queria vejar as mans e ver a vosa merced **antes** da festa de o señor Sant Francisco (1596-Obeso), escrevy a vosa mercé **antes** de agora (1603-Serra-2).
- ANTÓN *antrop.*: otro día de sant Antón (1596-Gallo). Vid. SANT ANTÓN (top.).
- ANTONIO *antrop.*: don **Antonio** ha de bir da Coruña a tempo (1604-Moscoso), por quen escribe don **Antonio** (1604-Moscoso), la causa de **Antonio** Núñez (1619-Moscoso).
- ÑA *s.f.* 'nodriza': Quedó a perra **ña** fameada (1596-Gallo).
- AO, Á *cont.* 'prep. A + art. O': [acusativo] ja que perdoava aos ynjmjgos perdoase a meu dono e señor (1605-Achas-1) // [dativo] de vosa mercé **ao** quale pesso me faza merced (1603-Serra-1), a quen beyxo as maus mill vezes y **ao** señor don Garçía (1603-Serra-2), Os olandeses fizeram libertad [...] ao mosteiro d' Oya (1605-Achas-2),

nola den con bribidade **ao** señor tesoureiro y-a min (1605-Achas-2); e foy que lles deron **aos** mestres vn dos nabíos con toda a sal (1605-Achas-2); Se eu voto un crauo á rroda da fortuna (1596-Gallo), premos de arta quantía de rreás á mellor (1596-Gallo), un par de Gaytas para que no faltara nada á festa (1596-Gallo) // [dirección, destino, finalidade] yndo ós coellos ás ynsoas (1605-Achas-2); derijida á casa de meu yрмаõ (1603-Serra-2), Dona Maria e dona Costanza veinjan as maons [a] **vosa mercé** e á boa Joaniña (1605-Achas-1), no inverno pedía á formiga (1605-Achas-2); yndo ós coellos **ás** ynsoas (1605-Achas-2) // [localización temporal] De Bayona, **aos** 20 de mayo de 1603 anos (1603-Serra-1). Vid. A (prep.), O (art.), O QUAL; á VEIRA de.

AORA *adv.*: vid. AGORA.

APARESSER *v.t.* ‘facer aparecer’, na const. ‘[alguén] APARESSER [algo a alguén]’: que Deus dé gloria, e lle **aparesa** os bes e mercés que nos a feyto que nos a feyto en súa cassa (1603-Serra-1), da *señora* dona Joana, súa madre, que Deus teña en súa santa gloria e lle **aparesa** os bes que dela hey rreseuido (1603-Serra-2).

AQUÍ, AQUJ, AQUY *adv.*: **aquí** nos ten Vosa mercé (1596-Obeso), Eu teño **aquí** vnha cerba mansa (1604-Moscoso), E por ela me troufe **aquj** (1605-Achas-1), se ev naom tibera **aquj** a compañía portuguesa (1605-Achas-1), das outras naçõins que **aquj** corren (1605-Achas-1), para o serbisso de **vosa mercé aquy** se achou meu hirmao Jerónimo Fernández (1603-Serra-1).

ARTO *adx.* ‘farto, bastante’: premos de **arta** quantía de rreás (1596-Gallo).

ASÍ, ASSÍ *adv.*: e llo diga **vosa mercé así** (1605-Amorín), y **así** a que rreçevím por Diego García me serve de entreter as savdades con lela cada día (1605-Achas-2), e **así** naom poso deyxar de dezer jsto (1605-Achas-2), que me folgo **así** nos honrre *Vosa Señoría* (1619-Moscoso) // *Así... como* ‘tanto... como’: que nos a feyto en súa cassa, **así** hela como **vosa mercé** (1603-Serra-1).

ATAL *ident.*: ningún no mundo é máis seu servidor que eu e como **atal** terrey a muyta dita se acorde de (1598-Lanzós). Cf. TAL.

AVELLANEDA *antrop.*: Don fr[ay] Lope Gallo de **Auellaneda** (1596-Gallo).

AY *v.*: vid. HABER.

AYNDA *adv.* ‘incluso’: Perdoe **vosa mercé** o papel pequeno, que **aynda** este naom me mereze (1605-Achas-1) // ‘Ata agora’: **Aynda** teño esperança que don Antonio ha de bir da Coruña a tempo (1604-Moscoso).

B

BAGAR *s.f.*, na frase de *BAGAR adv.* ‘de vagar, a modo’: **fa-lo-ey de bagar** (1603-Serra-1).

BALLAULID *top.*: vid. VALLADOLID.

BALOR *s.m.* ‘valor’: ho ser e **balor** de **vosa mercé** (1603-Serra-1), o favorecese con seu **balor** encargándolle este negocio (1603-Serra-1), con súa nobressa e **balor** (1603-Serra-2), por seu **balor** me he nesario vma carta (1603-Serra-2).

BALVERDE *antrop.*: Benjto **Balverde** (1596-Obeso).

BAY *v.*: vid. YR.

BAYONA, VAYONA, VAJONA *top.* ‘Baiona’: Pedro de Oveso de Oriona *corregedor* da vila de **Vayona** por sua magestade (1596-Obeso), Eu estoy nesta uilla de **Bayona** (1603-Serra-1), De **Bayona**, aos 20 de mayo de 1603 anos (1603-Serra-1), De **Bayona**, binte de mayo de 1603 anos (1603-Serra-2), **Vajona**, oje Vernes Santo, 8 de abril de 605 (1605-Achas-1), **Vajona**, y *setiembre* 20 de 605 (1605-Achas-2).

BECES *s.*: vid. VEZ.

BEEES *s.*: vid. BEN (s.m.).

BEIJAR *v.*: vid. BEYJAR.

BEIM *v.*: vid. VIR.

BEIN *adv.*: vid. BEN (adv.).

BEIS *s.*: vid. BEN (s.m.).

BEJA *v.*: vid. VER.

BEN *s.m.*: en el disponer de si y de sus **bees** anda uagarosa (1596-Gallo), os **bes** e mercés que nos a feyto (1603-Serra-1), seja sauedora dos **bes** de bosa merced (1603-Serra-1), e lle aparessa os **bes** que dela hey rreseuido (1603-Serra-2), abisarme de súa saúde e contento e de seus **beis** (1603-Serra-2).

BEN, BEIN, VEIN *adv.*: que estou **ben** (1605-Amorín), tan lonje do que **bein** se quer (1605-Achas-1), tempo é a nosoutros quedar **vein** (1605-Achas-1). Vid. *ben* ABENTURADO.

BENDER *v.*: vid. VENDER.

BENDO *v.*: vid. VER.

BENITO *s.*: *antrop.*: Benjto **Balverde** (1596-Obeso).

BENTO *s.m.* ‘vento’: das outras naçõins que **aquj** corren con muitos **bentos** (1605-Achas-1).

BEÑA *v.*: vid. VIR.

BER *v.*: vid. VER.

BERAOM *s.m.*: 'verán': e ficarej como çigarra *que* cantou no **beraom** (1605-Achas-2).

BES *s.*: vid. *BEN* (*s.m.*).

BESTIDO *s.m.*: 'peza de vestir, aquí masculina': tomase vn bo **bestido** (1605-Amorín).

BEYJAR, BEIJAR, BEYXAR, VEYJAR, VEIXAR, VEINXAR, VEJAR: *v.t.*: 'bicar, beixar': A miña señora dona Juana e dona Costança **veixo** as mans (1596-Obeso), Eu **beyjo** a vosa merced as mans muytas ueçes (1598-Lanzós), A esos meus señores seus fillos de vosa merced e primos meus **veyjo** infinitas ueçes as mans (1598-Lanzós), a quen **beyxo** as maus mill veces y ao señor don Garçía (1603-Serra-2), Pola merced das porcelanas **beijo** as maus a vosa mercé muytas beces (1604-Moscoso), Marta Rodrigues e eo **beyjamos** os pés de miña señora (1605-Amorín), Dona María e dona Costanza **veinjan** as maons [a] vosa mercé e á boa Joaniña (1605-Achas-1); irey por a casa de vosa merced para **veyjar** as mans a vosa merced y-a miña señora comadre (1596-Obeso), porque queria **vejar** as mans e ver a vosa merced (1596-Obeso), *que é veyjarlle* as mans (1598-Lanzós), *que lle poda a meu primo e señor beijar* as maus (1604-Moscoso).

BEYXAR *v.*: vid. *BEYJAR*.

BEZES *s.*: vid. *VEZ*.

BIDA *s.*: vid. *UIDA*.

BILA *s.*: vid. *VILA*.

BINTE *num.*: De Bayona, **binte** de mayo de 1603 anos (1603-Serra-2).

BIR *v.*: vid. *VIR*.

BIUIR *v.*: meu hirmao Jerómino Fernández, *que biue* en Pontevedra (1603-Serra-1).

BO, BON, BOA *adx.*: vn **bo** bestido (1605-Amorín), que nos qujtou vosa mercé o **bon** conpañeyro (1605-Achas-1), que é muy **bo** galego (1619-Moscoso); que onte ubo muy **boa** gada (1596-Gallo), mais con jente [b] **Jo** *que* o fará ser çebill (1605-Achas-1), veinjan as maons [a] vosa mercé e á boa Joaniña (1605-Achas-1), eu non so tan **boa** *que* mereça telo (1604-Moscoso); coas **boas** nouas *que* nos deraō das pases (1603-Serra-1), oubir sempre **boas** nouas de vosa mercé (1603-Serra-2), Temos **boas** nouas que ay pases (1603-Serra-2), lles dé tan **boas** saídas de pascoas (1605-Achas-1).

BOLVER, BOLUER, BOLBER *v.*: 'volver': Temos esperanza coas boas nouas *que* nos deraō das pases **bolua** a seu ser de todo (1603-Serra-1) // *VOLVER* a + inf. 'ocuparse novamente de': **bolbo** a dezer a vosa mercé *que* a liçença naom tarde (1605-Achas-2); e vosa mercé, mev señor, me **bolveu** a juntar coeles (1605-Achas-2).

BON *adx.*: vid. *BO*.

BOSA *pos.*: vid. *VOSO*.

BOSO *pos.*: vid. *VOSO*.

BOSQUE *s.m.*: dícenme ten vosa mercé vn **bosque** junto a súa casa de Ballaulid (1604-Moscoso).

BOTAR, VOTAR *v.t.*: Se eu **voto** un crauo á rroda da fortuna (1596-Gallo); e toda a jente dos dous **botaron** naquele (1605-Achas-2).

BRAMAR *v.*: se o señor fora Sarmiento ja **bramara** pola mjña señora (1605-Achas-1).

BRANDURA *s.f.*: Naom se espante vosa mercé destas **branduras** (1605-Achas-2).

BRAVO *adx.*: A auído festas **brauas** (1596-Gallo).

BRAVO *antrop.*: porque **Francisco** Brabo los sientó por mi quenta (1605-Amorín).

BRIATÍS *antrop.*: Servidora de vosa mercé, **Briatís** da Ser[r]ja (1603-Serra-1), **Briatís** da Serra (1603-Serra-2).

BRIBIDADE *s.f.*, na frase con *BRIBIDADE* 'en breve': nola den con **bribidade** (1605-Achas-2).

BURGOS *top.*: de **Burgos** uendrán algunos (1596-Gallo).

C

CADA *ident.*: me serve de entreter as savdades con lela **cada** día (1605-Achas-2).

CAMIÑO *s.m.*: 'procedemento': bindo polo **camiño** (1605-Amorín), si Deus no-nos remedia por outro **camiño** (1619-Moscoso).

ÇAMORA *top.*: vid. *ZAMORA*.

CANDO *rel.*: vid. *QUANDO*.

CANTAR *v.*: como çigarra *que cantou* no beraom (1605-Achas-2).

CAPELLA *s.f.*: 'capela, corpo de músicos cantores': O fillo de León saleu mestre de **capella** (1596-Gallo).

CARBALLO *s.m.*: doçientos menos quatro **carballos** (1605-Amorín).

CARRILLO *antrop.*: o señor gouernador deste reyno don Luis **Carrillo** (1603-Serra-1).

CARTA *s.f.*: nos faza merced de vma **carta** (1603-Serra-1), E beña a **carta** encargada (1603-Serra-1), vma **carta** de man de vosa mercé e de outras pesoas (1603-Serra-2), A **carta** yrá derijida á casa de meu yrmaō (1603-Serra-2).

CASA, CASSA *s.f.*: irey por a **casa** de vosa merced (1596-Obeso), que nos a feyto en súa **cassa** (1603-Serra-1), derijida á **casa** de meu yrmaō (1603-Serra-2), y-os desta **cassa** de vosa mercé (1603-Serra-2), onrrar a **cassa**

de meu pay (1603-Serra-2), para a **cassa** de meu pay (1603-Serra-2), como todos os desta súa **casa** lle dese-
jamos (1605-Achas-1), ten *vosa mercé* vn bosque junto a súa **casa** de Ballaulid (1604-Moscoso); nas **cassas**
donde moraba meu pay (1603-Serra-1).

CASAMENTO s.m.: *quando* a de ser o **casamento** de miña *señora* (1605-Achas-1).

CASSA s.: vid. CASA.

CASTAÑO s.m. 'castiñeiro': ciento y cinquenta y dos **castaños** (1605-Amorín).

CASTIGO s.m.: para que fassa **castigo** (1603-Serra-2).

CATAR v.t. 'buscar': de Petam os mandara **catar** (1605-Achas-2).

CATIVO, CATIBO s.m. 'cativo, preso': por *vosa mercé* y-este seu **cativo** (1605-Achas-1); *que* os olandeses lle levan-
ron dous **catibos** (1605-Achas-2).

CAUSA s.f.: tan certos como merecía la **causa** desa soledade y la perda que fazía (1596-Gallo).

CAUTELOSO *adx.*: Quedó a perra aña fameada y-a **cautelosa** Ortega doña de súa doña (1596-Gallo).

ÇEBILL *adx.* 'ben educado': mais con jente [b]oa *que* o fará ser **çebill** (1605-Achas-1).

CERBA s.f. 'cerva': Eu teño aquí vnha **cerba** mansa (1604-Moscoso), yrá agora a **cerba** (1604-Moscoso).

CERTEÇA s.f. 'certeza': con muyta **certeça** que ninguén con tanta uontade como eu a seruirá (1598-Lanzós).

CERTO *adx.* 'certo, seguro': que se foran tan **certos** como merecía (1596-Gallo), e obrigarme a [a] myn y a ele
para estarmos **sertos** (1603-Serra-1); mais de qualquera sorte **serta** para o serbisso de *vosa mercé* aquy se
achou meu hirmao (1603-Serra-1).

CHEGAR v.: meu *señor*, yo e **chegado** a o alto dela (1596-Gallo).

CHIN *top.* 'Chaín, parroquia de Gondomar': cando eu fore a uisitar Peytios, **Chin** e Morgadáns (1596-
Obeso).

ÇIGARRA s.f.: ficarej como **çigarra** *que* cantou no beraom (1605-Achas-2).

CIUDAD s.f.: señor de Vincios y Gondomar y corregidor de la **ciudad** de Toro (1598-Lanzós).

CO, COA *cont.* 'prep. CON + art. O': farei justiza **coa** alçada da pimenta (1605-Achas-1); Temos esperança **coas**
boas nouas *que* nos derañ das pases (1603-Serra-1). Vid. CON, O (art.).

COELE, COELA *cont.* 'prep. CON + pron. EL': me bolveu a juntar **coeles** (1605-Achas-2); *que* **coela** despertaría
vosa mercé do sono de correxidor (1605-Achas-1). Vid. CON, ELE.

COELLO s.m.: os olandeses lle levaron dous catibos yndo ós **coellos** ás ynsoas (1605-Achas-2).

COESTE *cont.* 'prep. CON + dem. ESTE': **coeste** mensajeyro *que* de hay bay (1603-Serra-2). Vid. CON, ESTE.

COLLAZO s.m. 'colazo: irmán de leite ou criado dedicado á labranza a cambio de terra que traballa para si': para
a missa noua de un meu **collazo** (1596-Gallo).

COLLER v.t. 'apañar a colleita': o tempo de **colle**-lo meu panziño (1605-Achas-2).

COMADRE s.f.: para veyjar as mans a *vosa mercé* y-a miña *señora* **comadre** (1596-Obeso).

COMER v.t.: naom terej *que* **comer** o ynvverno (1605-Achas-2).

COMO *conx.*, 'igual ca, á maneira de, na forma en que': a quens *guarde* Noso Señor **como** eu seu criado desejo
(1598-Lanzós), *quando* *vosa mercé* nos fes *mercé* **como** senpre (1603-Serra-1), E beña a carta encargada
como de mañ de *vosa mercé* (1603-Serra-1), e nos anpara **como** senpre (1603-Serra-1), Noso Señor *guarde*
y-engrandessa súas cousas **como** pode (1603-Serra-1), *que* virá mujto escasa, **como** foy a provisaoim dos mer-
cadores da pimenta (1605-Achas-2), e ficarej **como** çigarra *que* cantou no beraom e no ynvverno pedía á
formjga (1605-Achas-2) / *así*... **COMO**: *así* hela **como** *vosa mercé* (1603-Serra-1) / *tan(to)*... **COMO**: *que* se
foran tan certos **como** merecía la causa desa soledade (1596-Gallo), tan a seu seruiço **como** senpre (1596-
Obeso), con muyta *certeça* que ninguén con tanta uontade **como** eu a seruirá (1598-Lanzós), tan cunprida
e acauada **como** eu a desejo e senpre a desejey (1603-Serra-2), tanta saúde **como** eo desexo (1605-Amorín),
tan boas saídas de pascoas **como** todos os desta súa casa lle deseamos (1605-Achas-1), se naon fora tempo
tan santo **como** é oje (1605-Achas-1) // 'en canto que, en condición de': **como** atal terrey a muyta dita se
acorde de enpregarme en cousas de seu seruiço (1598-Lanzós) // 'De maneira que': *Vosa mercé* ordene **como**
o señor tesoureiro y-ev o podamos ver presto (1605-Achas-2) // 'Posto que': e **como** non se bende nada paré-
ceme *que* por eso non ma conpró (1604-Moscoso).

COMPADRE s.m.: aquí nos ten *Vosa mercé* señor **compadre** (1596-Obeso).

CON *prep.*: teño a nosa tía en miña poua **con** os ossos amados de su hirmao (1596-Gallo), **con** muyta *certeça*
que ninguén **con** tanta uontade como eu a seruirá (1598-Lanzós), **con** tanto contento e saúde quanto a miña
alma deseja (1603-Serra-1), de alegrarnos e onrrarnos **con** súa nobressa (1603-Serra-1), vn preyto **con** vn
alcalde (1603-Serra-1), o favorecesce **con** seu balor (1603-Serra-1), beña a carta encargada como de mañ
de *vosa mercé* **con** heste ordinario (1603-Serra-1), **Con** el correo de Pontevedra *escrevy* a *vosa mercé* (1603-
Serra-2), anparala **con** súa nobressa e balor (1603-Serra-2), das outras naçoins *que* aquy corren **con** muytos
bentos (1605-Achas-1), mais **con** jente [b]oa (1605-Achas-1), me serve de entreter as savdades **con** lela
cada día (1605-Achas-2), fizeron liberdade **con** os nabíos (1605-Achas-2), vn dos nabíos **con** toda a sal

- (1605-Achas-2), que me folguei muyto **con** ele (1619-Moscoso). Vid. *CO*, *COELE*, *COESTE*, *COYSSO*; *con* *BRIDADE*; *FOLGARSE con*.
- CONBIR v.* ‘convir’: nos **conbén** que agora nos faza merced de vma carta (1603-Serra-1). Vid. *VIR*.
- CONCIANÇA s.f.* ‘conciencia’: en miña **conciança** *que*, quando eu non tibera (1598-Lanzós).
- CONDE s.m.:* para o **conde** de Oñate (1619-Moscoso), **Conde** de Gondomar (1619-Moscoso).
- CONESCER v.:* vid. *COÑECER*.
- CONFIAR v.t.:* E **confiado** *súa mercé* me a de faze-la *mercé* a quedo agardando (1605-Amorín) // *CONFIAR en:* e **confío** en Deus han de ser milloradas (1603-Serra-1), **confío** en Deus serán sempre milloradas (1603-Serra-2).
- CONFORME prep.:* e mándeme en que o sirua **conforme** estou obrigada (1603-Serra-2).
- CONPAÑEYRO s.m.:* e mais que nos qujtou *vosa mercé* o bon **conpañeyro** (1605-Achas-1).
- CONPAÑIA s.f.* ‘grupo de homes de armas’: E se ev naom tibera aquí a **conpañía** portuguesa (1605-Achas-1) // ‘compañía’: y-eses meus señores, en cuja **conpañia** *guarde* Deus *vosa mercé* muytos anos (1605-Achas-1).
- CONPRAR v.t.:* por eso non ma **conpró** (1604-Moscoso); para *que* me **conprase** una (1604-Moscoso); se quixeren **conprar** os sacos llos vendaom (1605-Achas-2).
- CONSOLAÇÃO s.f.* ‘consolación’: Teño muyta **consolação** por (1603-Serra-2).
- CONTA s.f.,* na frase *facer CONTA (que)* ‘facer de conta (que), *facer* conta (de)’: faça *vosa mercé* **conta** *que* os olandeses lle levaron dous catibos yndo ós coellos ás ynsoas (1605-Achas-2).
- CONTENTO s.m.:* con tanto **contento** e saúde quanto a miña alma desea (1603-Serra-1), *que* lebarey coysso o **contento** y-alegría que deuo (1603-Serra-1), o muyto gosto e **contento** *que* tiña (1603-Serra-2), abisarme de *súa saúde* e **contento** (1603-Serra-2).
- CONTRATAÇÃO s.f.* ‘contratación, comercio’: o que traz as naos de **contrataçoom** a este porto (1605-Achas-1).
- COÑECER, CONESCER v.t.* ‘coñecer’: pola nobrega *que* en *vosas mercés* **coñeco** o fijera (1598-Lanzós); outras pesoas *que* **conesçan** o señor gobernador deste rreyno (1603-Serra-2).
- CORAÇÃO s.m.* ‘corazón’: pítima para o **coraçoom** (1605-Achas-2), sendo o señor tesoureiro y-ev de muyto grande **coraçoom** (1605-Achas-2).
- CORREGEDOR s.:* vid. *CORREXIDOR*.
- CORREO s.m.* ‘servizo de correo’: Con el **correo** de Pontevedra escrivey a *vosa mercé* (1603-Serra-2).
- CORRER v.:* das outras naçions *que* aquí **corren** con muytos bentos (1605-Achas-1).
- CORREXIDOR, CORREGEDOR s.m.* ‘correxedor’: Pedro de Oveso de Oriona **corregedor** da vila de Vayona por sua magestade (1596-Obeso), coela despertaría *vosa mercé* do sono de **correxidor** (1605-Achas-1), *que* ja *que* vm naon é **correxidor** (1605-Achas-1).
- CORTA FEYRA s.f.* ‘mércores, corta feira’: De Mañufe, ox[e] **corta feyra** 2 de outubro de 96 (1596-Obeso).
- CORUÑA top., A Coruña:* don Antonio ha de bir da **Coruña** a tempo (1604-Moscoso).
- COSSA s.:* vid. *COUSA*.
- COSTANÇA, COSTANSSA, COSTANZA antrop.* ‘Constanza’: sauer la de *vuestra merced* y de mi señora doña **Costanza** (1596-Gallo), A mi señora doña **Costanza** ymbío estos taos (1596-Gallo), A miña señora dona Juana e dona **Costança** veixo as mans (1596-Obeso), A miña señora doña **Costança** fago o mesmo (1598-Lanzós), seus fillos de *vosa merced* e de miña señora doña **Costança** (1598-Lanzós), da señora dona **Costança** e do señor yрмаo don García (1603-Serra-1), de miña señora dona **Costanssa** (1603-Serra-1), y-a señora dona **Costanssa** (1603-Serra-1), en bida da señora dona **Costança** (1603-Serra-2), y-a señora dona **Costanssa** (1603-Serra-2), beyjamos os pés de miña señora dona **Costança** (1605-Amorín). Dona Maria e dona **Costanza** (1605-Achas-1), de miña señora dona **Costanza** (1605-Achas-1), as de miña señora dona **Costanza** (1605-Achas-1).
- COSTAR v.t.:* y-o que podrá **costar** (1604-Moscoso).
- COUSA, COUSSA, COSSA s.f.* ‘cousa’: Aora se trata de una gran **cossa** para a missa noua de un meu collazo (1596-Gallo), non desejo **cousa** máis *que* enplearme nel toda [a] bida (1604-Moscoso); se acorde de enpregarme en **cousas** de seu seruiço (1598-Lanzós), todas as **cousas** de *vosa mercé* (1603-Serra-1), Noso Señor *guarde* y-engrandessa *súas* **cousas** como pode (1603-Serra-1), por todas *súas* **coussas** (1603-Serra-1), as **coussas** de *vosa mercé* (1603-Serra-1), *que* *súas* **cousas** ban muy adiante (1603-Serra-2), *que* he **coussa** para a cassa de meu pay de muyta estima (1603-Serra-2), o mev estómago naon sofre **cousas** pequenas (1605-Achas-2).
- COYSSO cont.* ‘prep. *CON* + dem. *ISSO*’: *que* lebarey **coysso** o contento y-alegría que deuo (1603-Serra-1). Vid. *CON, ESE*.
- CRAUO s.f.:* Se eu voto un **crauo** á rroda da fortuna, meu señor (1596-Gallo).
- CRESER v.:* onrrar a cassa de meu pay [...] *que* agora ma faza tan **credida** (1603-Serra-2).
- CRiado s.m.:* como eu seu **criado** desejo (1598-Lanzós).
- CRJAR v.t.:* *que* saom Sarmento e **crjado** á veira de Portugal (1605-Achas-2).
- CRJMNAL adx.:* e nos deixa en poder da justiza **crjmjnal** (1605-Achas-1).

CUANTO, QUANTO *rel.* 'canto': pero eu non so tan boa *que* mereça telo, **cuanto** máis façelo (1604-Moscoso) // *interr.*: Ynbiei a meu yрмаu no sei **cuanto** para *que* me comprase una (1604-Moscoso) // *tanto...* CUANTO: con tanto contento e saúde **quanto** a miña alma deseja (1603-Serra-1).

CUJO *rel.* 'cujo': y-eses meus señores, en **cuja** conpañía *guarde* Deus *vosa mercé* muytos anos (1605-Achas-1).

CUNPRIDO *adx.* 'extenso, longo': tan **cunprida** e acuada como eu a desejo (1603-Serra-2).

CURTO *adx.*: andaua a despensa muy **curta** (1596-Gallo), mandara muyto **curto** rescate (1605-Achas-2).

D

D' *prep.*: vid. DE.

DA *cont.*: vid. DO.

DANZA *s.f.*: Ubo **danzas** y muytas invenzones (1596-Gallo).

DAR *v.t.*: [IPto.] Temos esperanza coas boas nouas *que* nos **deraõ** das pases (1603-Serra-1), e foy que lles **deron** aos mestres vn dos nabfõs con toda a sal (1605-Achas-2); [SPr.] lle **dea** tanta saúde como eo desexo (1605-Amorín), súa may, que Deus **dé** gloria (1603-Serra-1), e dos señores fillos, os quais **dé** Deus bida a *vosa mercé* para que os beja (1603-Serra-1), e lles **dé** tan boas saídas de pascoas (1605-Achas-1), meu señor don Juan d' Acuña y-eses señores da Junta do noso Portugal nola **den** con bribidade ao señor tesoureiro y-a min (1605-Achas-2); [Inf.] permita Noso Señor **dar**lla tan cunprida e acuada como eu a desejo e senpre a deseje (1603-Serra-2), os anos *que* Deus pode **dar**lle (1603-Serra-2), Noso Señor lle queira **dar** ese alibio (1604-Moscoso), se acorde *vosa mercé* de **dar**lle marjdo (1605-Achas-1), é máis de **dar** *que* de pedir (1605-Achas-2).

DE, D' *prep.*: [complemento nominal] 'de + FN': con os ossos amados **de** su hirmao (1596-Gallo), doña **de** súa doña (1596-Gallo), O fillo **de** León (1596-Gallo), mestre **de** capella (1596-Gallo), premos **de** arta quantía (1596-Gallo), a missa noua **de** un meu collazo (1596-Gallo), por a casa **de** *vosa mercé* (1596-Obeso), 2 **de** outubro **de** 96 (1596-Obeso), Por mandado **de** o señor lenceñado (1596-Obeso), Pedro **de** Oveso **de** Oriona (1596-Obeso), antes da festa **de** o señor Sant Francisco (1596-Obeso), en *causas* **de** seu seruiço (1598-Lanzós), señor **de** Vincios y Gondomar (1598-Lanzós), Don Juan **de** Lançós y **de** Andrade (1598-Lanzós), De don Juan **de** Lançós y Andrade (1598-Lanzós), don Diego Sarmiento **de** Acuña (1598-Lanzós), A esos meus señores seus fillos **de** *vosa mercé* (1598-Lanzós), Deus os faga en todo seus fillos **de** *vosa mercé* e **de** miña señora (1598-Lanzós), Seu sobriño **de** *vosa mercé* e seruidor (1598-Lanzós), as coussas **de** *vosa mercé* (1603-Serra-1), ho ser e valor **de** *vosa mercé* (1603-Serra-1), todas as cousas **de** *vosa mercé* (1603-Serra-1), dos bes **de** bosa *merced* (1603-Serra-1), para o serbisso **de** *vosa mercé* (1603-Serra-1), meu hirmao Jerónimo Fernández, *que* biue en Pontevedra, **de** quen *vosa mercé* foy padriño y a señora may madriña (1603-Serra-1), nos faza *merced* **de** vma carta (1603-Serra-1), como de maõ **de** *vosa mercé* (1603-Serra-1), da saúde **de** *vosa mercé*, principalmente, e **de** miña señora dona Costansa e dos señores fillos (1603-Serra-1), aos 20 **de** mayo **de** 1603 anos (1603-Serra-1), Servidora **de** *vosa mercé*, Briatís da Ser[r]ja (1603-Serra-1), E beña a carta encargada como de maõ **de** *vosa mercé* (1603-Serra-1), vma carta **de** man **de** *vosa mercé* e **de** outras pesoas (1603-Serra-2), Con el correo **de** Pontevedra (1603-Serra-2), y-os desta cassa **de** *vosa mercé* (1603-Serra-2), boas nouas **de** *vosa mercé* (1603-Serra-2), a nobressa **de** *vosa mercé* (1603-Serra-2), a cassa **de** meu pay (1603-Serra-2), Jerónimo Fernández **de** Ponteuedra (1603-Serra-2), para a cassa **de** meu pay (1603-Serra-2), coussa para a cassa de meu pay **de** muyta estima (1603-Serra-2), vma carta de man **de** *vosa mercé* e **de** outras pesoas (1603-Serra-2), á casa **de** meu yрмаõ (1603-Serra-2), binte de mayo **de** 1603 anos (1603-Serra-2), Seruidora **de** *vosa mercé* (1603-Serra-2), junto a súa casa **de** Ballaulid (1604-Moscoso), si abrá algunha **de** probeito (1604-Moscoso), Dona María **de** Moscoso y Sotomaior (1604-Moscoso), San Juan d'Amorín (1605-Amorín), po(r)la rresposta **de** Mariquita (1605-Amorín), os pés **de** miña señora dona Costança dona Costança e os **de** *vosa mercé* e os **de** mi señor don Lope e **de** todos esos señores (1605-Amorín), Diego Sarmiento **de** Sotomayor (1605-Achas-1), do sono **de** corredor (1605-Achas-1), o casamento **de** miña señora dona Joana (1605-Achas-1), as naos **de** contrataçom (1605-Achas-1), vn.a letra **de** *vosa mercé* (1605-Achas-1), 8 **de** abrijll **de** 605 (1605-Achas-1), as **de** miña señora dona Costanza y-eses meus señores (1605-Achas-1), tan boas saídas **de** pascoas (1605-Achas-1), ao mosteiro **d'** Oya (1605-Achas-2), don Juan **d'** Acuña (1605-Achas-2); pela maom **de** Figuejredo (1605-Achas-2), fazenda **de** súa magestade (1605-Achas-2), setiembre **de** 20 **de** 605 (1605-Achas-2), Diego Sarmiento **de** Sotomayor (1605-Achas-2), A seu sobriño **de** Vosa Señoría (1619-Moscoso); o conde **de** Oñate (1619-Moscoso), Don Rodrigo **de** Moscoso y Sandoual (1619-Moscoso), Conde **de** Gondomar (1619-Moscoso) / corregedor da vila **de** Vayona por sua magestade (1596-Obeso), Eu estoy nesta uilla **de** Bayona (1603-Serra-1), foy da bila **de** Pontevedra (1603-Serra-1) / un par **de** Gaytas (1596-Gallo), arta quantía **de** rreás (1596-Gallo) / 'de + oración': por a memoria que tubo **de** acordarse de min (1598-Lanzós), nos fes *merced* como senpre **de** alegrarnos e onrarnos con súa nobressa (1603-Serra-1), *Vosa mercé* ma faga tan grande **de** abisarmo (1604-Moscoso), logo ando en pesquja **de** queim a tem (1605-Achas-1), o tempo **de** colle-lo meu panziño (1605-Achas-2) // 'desde': **De** Mañufe, ox[e] corta feyra 2 de outubro de 96 (1596-Obeso), **De**

- Bayona, aos 20 de mayo de 1603 anos (1603-Serra-1), coeste mensajeyro *que de hay bay* (1603-Serra-2), **De** Bayona, binte de mayo de 1603 anos (1603-Serra-2), **De** Gondomar, y ebrero 6 de 1605 (1605-Amorín), **de** Petam os mandara catar (1605-Achas-2) // 'por': pois é **de** *vosa mercé* tan estimada (1605-Achas-1) // 'agrada-zido de [persoa]': e ser agradezido **de** quem tanta *merced* me faz (1605-Achas-2) // 'ser de + FN/inf.': por ser **de** tal mau (1604-Moscoso), E sendo o *señor* tesoureiro y-ev **de** muyto grande coraçao (1605-Achas-2), é máis de dar *que de* pedir (1605-Achas-2). Vid. *DEL, DESTE, DESE, DO; de BAGAR, de qualquera* *SORTE, de TODO; ANTES de, DIANTE de, por PARTE de, á VEIRA de; ABISAR de, ACORDARSE de, DEYXAR de, DISPONER de, ESPANTARSE de, HABER de, LEYXAR de, OLVIDARSE de, SABER de, SERVIR de, TRATARSE de.*
- DEBANTAL s.m. 'mantelo, preferentemente o de pano forte e de abrigo': para vn **debantal** de Marta (1605-Amorín).
- DEIJAR v.: vid. *DEYXAR.*
- DEL cont. 'prep. *DE* + pron. *EL*': quijera *que* fora matrimonio enteiro *para que* quedara poboado **deles** (1604-Moscoso); Se eu voto un crauo á rroda da fortuna, meu *señor*, yo e chegado a o alto **dela** (1596-Gallo), os bes *que dela hey* rreseuido (1603-Serra-2). Vid. *DE, EL.*
- DEOS *teón.*: vid. *DEUS.*
- DERIJIR v.t.: A carta yrá **derijida** á casa de meu yrmaõ Jerónimo Fernández a Ponteuedra coeste mensajeyro *que de hay bay* (1603-Serra-2).
- DESCANSAR v.: para o coraçao, *que* en vendo letra do meu *señor* don Diego logo **descansa** (1605-Achas-2).
- DESE cont. 'prep. *DE* + dem. *ESE*': Mereza ev saver de *vosa mercé* e de miña *señora* dona Costanza, e **deses** meus *señores* (1605-Achas-1); como merescía la causa **desa** soledade (1596-Gallo) // Abíseme *vosa mercé* **disso** o *que hay* (1603-Serra-2). Vid. *DE, ESE.*
- DESEJAR, DESEXAR v.t.: como eu seu criado **desejo** (1598-Lanzós), no estado *que eu* **desejo** a *vosa mercé* (1603-Serra-1), os anos *que eu lle* **desejo** (1603-Serra-2), tan cunprida e acauada como eu a **desejo** e senpre a **desejey** (1603-Serra-2), pues non **desejo** cousa máis *que* enplearme nel toda [a] bida (1604-Moscoso), tanta saúde como eo **desexo** (1605-Amorín), quanto a miña alma **deseja** (1603-Serra-1), tan boas saídas de pascoas como todos os desta súa casa lle **desejamos** (1605-Achas-1); tan cunprida e acauada como eu a **desejo** e senpre a **desejey** (1603-Serra-2).
- DESFAZER v.t.: se ev naom tibera aqum a conpañía portuguesa ja fora **desfeito** das outras naçoins (1605-Achas-1).
- DESFEITO v.: vid. *DESFAZER.*
- DESPENSA s.f.: antes andaua a **despensa** muy curta (1596-Gallo).
- DESPERTAR v. 'espertar': coela **despertaría** *vosa mercé* do sono de correxidor (1605-Achas-1).
- DESPOIS, DISPOIS adv. 'despois': *que a uida* **dispois** acá se saue está mellor (1596-Gallo), pero yrá agora a cerba e **despois** procurarémolle o marido (1604-Moscoso).
- DESPOSORIO s.m.: ho onrrou en seu **desposorio** sendo seu padriño (1603-Serra-2).
- DESTE cont. 'prep. *DE* + dem. *ESTE*': [determinante] para o *señor* gouernador **deste** reyno (1603-Serra-1), o *señor* gouernador **deste** rreyno (1603-Serra-2); y-os **desta** cassa de *vosa mercé* (1603-Serra-2), todos os **desta** súa casa lle **desejamos** (1605-Achas-1); Naom se espante *vosa mercé* **destas** branduras (1605-Achas-2). Vid. *DE, ESTE.*
- DEUER v.: vid. *DEVER.*
- DEUS, DEOS *teón.*: **Deus** os faga en todo seus fillos (1598-Lanzós), e confío en **Deus** han de ser milloradas (1603-Serra-1), súa may, *que Deus* dé gloria (1603-Serra-1), como *vosa mercé*, *que Deus* goarde (1603-Serra-1), encomendar a **Deus** en mñnas fracas oraçois (1603-Serra-1), meu pay, *que Deus* aja (1603-Serra-1), os quais dé **Deus** bida a *vosa mercé* *para que* os beja (1603-Serra-1), confío en **Deus** serán senpre milloradas (1603-Serra-2), *que Deus* teña en súa santa gloria (1603-Serra-2), e queyra **Deus** se logren os anos *que Deus* pode darlle (1603-Serra-2), rrogando a **Deos** lle dea tanta saúde (1605-Amorín), en cuja conpañía *guarde Deus* *vosa mercé* muytos anos (1605-Achas-1), si **Deus** no-nos remedia (1619-Moscoso).
- DEVER v.t. 'deber': *que* lebarey coisso o contento y-alegría *que deuo* (1603-Serra-1), pelo *que deve* a *merced que vosa mercé* lle faz (1605-Achas-2).
- DEYXAR, DEIJAR: e nos **deija** en poder da justiza crjmjnal (1605-Achas-1) // *DEIXAR de* + inf.: naom poso **dey-xar** de *dezer* jsto e ser agradezido de quem tanta *merced* me faz (1605-Achas-2). cf. *LEYXAR.*
- DEZER v.t. 'dicir': [IPr.] e mais lle **digo** a *vosa mercé* *que* (1604-Moscoso), acá me **diçen** tran esas nabes marabillas (1604-Moscoso), **diçenme** ten *vosa mercé* vn bosque (1604-Moscoso); [IPto.] *que dixo* *que* onde quer *que* quixese (1605-Amorín), e mo **dixo** *vosa mercé* por muytas bezes (1605-Amorín); [SPr.] e llo **diga** *vosa mercé* así (1605-Amorín); [Inf.] E ysto podu eu **dezer** por *vosa mercé* (1605-Achas-1), e así naom poso **dey-xar** de *dezer* jsto (1605-Achas-2), bolbo a **dezer** a *vosa mercé* *que* a liçença naom tarde (1605-Achas-2), por me **dezeren** *que vosa mercé* y-a *señora* dona Costanssa y-os *señores* fillos y-o *señor* yrmán don Garçía todos tiñan saúde (1603-Serra-2).

DÍA s.m.: con lela cada **día** (1605-Achas-2); tuue nestes **días** acó (1619-Moscoco).

DIANTE *adv.* ‘en presenza (de)’: e mo dixo vosa *mercé* por muytas bezes **dian**te de Francisco Troncoso e de fray Diego de Zamora (1605-Amorín). Cf. *ADIANTE*.

DICIR *v.*: vid. *DEZER*.

DIEGO *antrop.*: don **Diego** Sarmiento de Acuña (1598-Lanzós), fray **Diego** de Zamora (1605-Amorín), **Diego** Sarmiento de Sotomayor (1605-Achas-1), do meu señor don **Diego** (1605-Achas-2), a que rreçevím por **Diego** García (1605-Achas-2), **Diego** Sarmiento de Sotomayor (1605-Achas-2).

DISPOIS *adv.*: vid. *DESPOIS*.

DISPONER *v.*, na const. *DISPOÑER de*: en el **disponer** de si y de sus bees anda uagarosa (1596-Gallo).

DISSO *cont.* ‘prep. *DE* + dem. *ISSO*’: vid. *DESE*.

DITA *s.f.*: terrey a muyta **dita** se acorde de enpregarme en cousas de seu seruiço (1598-Lanzós), y-eso terei por muy gran **dita** (1604-Moscoco).

DO ‘prep. *DE* + art. *O*’: [complemento nominal] ‘*de* + FN’: e todos as **do** señor don García (1596-Obeso), da señora dona Costança e **do** señor yrmao don García (1603-Serra-1), en vendo letra **do** meu señor don Diego (1605-Achas-2), da Junta **do** noso Portugal (1605-Achas-2), os **do** meu graonçiño (1605-Achas-2), seja sauedora **dos** bes de bosa *merced* (1603-Serra-1), e de miña señora dona Costanssa e **dos** señores fillos (1603-Serra-1), as tropas **dos** soldados (1603-Serra-2), toda a jente **dos** dous (1605-Achas-2), a provisaoim **dos** mercadores da pimenta (1605-Achas-2), á rroda **da** fortuna (1596-Gallo), corregedor **da** vila de Vayona (1596-Obeso), vn alcalde que foy **da** bila de Pontevedra (1603-Serra-1), Briatis **da** Ser[ra] (1603-Serra-1), Nouas **da** terra (1603-Serra-1), coas boas nouas *que* nos derao **das** pases (1603-Serra-1), **da** señora dona Costança (1603-Serra-1), vn alcalde que foy **da** bila mesma (1603-Serra-2), en bida **da** señora dona Costança (1603-Serra-2), Briatis **da** Serra (1603-Serra-2), en poder **da** justiza crjmjnal (1605-Achas-1), coa alçada **da** pimenta (1605-Achas-1), eses señores **da** Junta do noso Portugal (1605-Achas-2), a provisaoim dos mercadores **da** pimenta (1605-Achas-2), Pola *merced* **das** porcelanas (1604-Moscoco) / vn **dos** nabios (1605-Achas-2) / a ben abenturada **da** señora dona Juana (1603-Serra-1), a ben abenturada **da** señora dona Joana (1603-Serra-2) // ‘desde’: don Antonio ha de bir **da** Coruña a tempo (1604-Moscoco) // ‘por’: ja fora desfeito **das** outras naçoins (1605-Achas-1), dúas rregras **da** súa maom (1605-Achas-2). Vid. *DE*, *O* (art.); *ANTES de*, *LONJE de*; *ABISAR de*, *ACORDARSE de*, *DESPERTAR de*.

DOÇE *num.*: bay por **doçe** anos que passou ha Yndea (1603-Serra-1).

DON s.m., na fórmula cortés ‘don + nome propio’: **Don** fray Lope Gallo de Auellaneda (1596Gallo), **Don** Juan de Lanços y de Andrade (1598-Lanzós), A mi tío **don** Diego Sarmiento de Acuña señor de Vincios y Gondomar (1598-Lanzós), De **don** Juan de Lanços y Andrade (1598-Lanzós), e do señor yrmao **don** García (1603-Serra-1), para o señor gouernador deste reyno **don** Luis Carrillo (1603-Serra-1), y-o señor yrmán **don** García (1603-Serra-2), ao señor **don** García (1603-Serra-2), Aynda teño esperança *que* **don** Antonio ha de bir da Coruña a tempo (1604-Moscoco), por quen escribe **don** Antonio (1604-Moscoco), os de mi señor **don** Lope (1605-Amorín), do meu señor **don** Diego (1605-Achas-2), meu señor **don** Juan d’ Acuña (1605-Achas-2), **Don** Rodrigo de Moscoco y Sandoual (1619-Moscoco).

DONA, DOÑA s.f. ‘dona, ama’: no-nos faltaua sino vosa *mercé* e nosa **doña** para pasar este enuerno (1596-Gallo), y-a cautelosa Ortega **doña** de súa **doña** (1596-Gallo) // na fórmula cortés ‘*dona* + nome propio’: A miña señora **dona** Juana e **dona** Costança veixo as mans (1596-Obeso), A miña señora **doña** Costança fago o mesmo (1598-Lanzós), seus fillos de vosa *merced* e de miña señora **doña** Costança (1598-Lanzós), a vosa *mercé* y-a señora **dona** Costanssa (1603-Serra-1), a ben abenturada da señora **dona** Juana (1603-Serra-1), da señora **dona** Costança e do señor yrmao don García (1603-Serra-1), e de miña señora **dona** Costanssa e dos señores fillos (1603-Serra-1), vosa *mercé* y-a señora **dona** Costanssa (1603-Serra-2), a ben abenturada da señora **dona** Joana, súa madre (1603-Serra-2), en bida da señora **dona** Costança (1603-Serra-2), **Dona** María de Moscoco y Sotomaior (1604-Moscoco), de miña señora **dona** Costança (1605-Amorín), **Dona** María e **dona** Costanza (1605-Achas-1), o casamento de mña señora **dona** Joana (1605-Achas-1), de miña señora **dona** Costanza (1605-Achas-1), as de miña señora **dona** Costanza (1605-Achas-1).

DONDE *rel.*: vid. *ONDE*.

DONO s.m.: perdoase a meu **dono** e señor (1605-Achas-1).

DOÑA s.: vid. *DONA*.

DOUS *num.*: lle levaron **dous** catibos (1605-Achas-2), toda a jente dos **dous** botaron naquele (1605-Achas-2), a que me jnbie sóis **dúas** rregras (1605-Achas-2).

DÚAS *num.*: vid. *DOUS*.

DUCIR *v.* ‘encamiñar, mostrar’: [LApto.] se foran tan certos como merescia, la causa desa soledade y la perda que fazía **duxéranlo** (1596-Gallo).

E

E MAIS conx.: e **mais** lle digo a *vosa mercé* que si fijera mayorasgo as puxera nel (1604-Moscoso), *que* ja que perdoava aos ynjmjgos perdoase a meu dono e señor, e **mais** que fixese ysto nesta lingoaje (1605-Achas-1), o que naon sei se será se agardar outro ynverno nesta umjdad, e **mais** que nos qijtou *vosa mercé* o bon compañeyro e nos deixa en poder da justiza crjmjnal (1605-Achas-1).

É v.: vid. SER.

E, Y conx.: [+ cons., + pausa] *vosa mercé* e *nosa doña* (1596-Gallo), Ubo danzas y muytas invenzones, e premos de arta quantía de rreás á mellor (1596-Gallo), con os ossos amados de su hirmao, y no-nos faltaua sino *vosa mercé* (1596-Gallo), la causa desa soledade y la perda que fazía (1596-Gallo), en el disponer de si y de sus bees (1596-Gallo), y ya a Ortega fizo sant Juan (1596-Gallo), y se alarga en la vitalla (1596-Gallo), Ubo danzas y muytas invenzones (1596-Gallo), y tomara yo acá a nos(r)o Lopo Ambrossio (1596-Gallo), Peytjeros, Chin e Morgadáns (1596-Obeso), e antes si eu pudere (1596-Obeso), porque queria vejar as mans e ver a *vosa merced* (1596-Obeso), A miña *señora* dona Juana e dona Costança veixo as mans (1596-Obeso), e meu secretayro e meu algaçil façen o mesmo (1596-Obeso), e todos as do señor don Garçía (1596-Obeso), e que ningún no mundo é máis seu servidor *que* eu (1598-Lanzós), e como atal terrey a muyta dita (1598-Lanzós), fillos de *vosa merced* e primos meus (1598-Lanzós), e Deus os faga en todo seus fillos (1598-Lanzós), de *vosa merced* e de miña *señora* (1598-Lanzós), Seu sobriño de *vosa merced* e seruidor (1598-Lanzós), Don Juan de Lançós y de Andrade (1598-Lanzós), ache esta a *vosa mercé* y-a *señora* dona Costanssa e señores fillos (1603-Serra-1), con tanto contento e saúde quanto a miña alma deseja (1603-Serra-1), por *vosa mercé* e por todas súas coussas (1603-Serra-1), E na alma folgo, e todas miñas hirmás (1603-Serra-1), e confío en Deus han de ser milloradas (1603-Serra-1), ho ser e balor de *vosa mercé* (1603-Serra-1), que Deus dé gloria, e lle aparessa os bes e merçes que nos a feyto (1603-Serra-1), seja sauedora dos bes de *bosa merced* e da *señora* dona Costança e do señor yрмаo don Garçía (1603-Serra-1), da *señora* dona Costança e do señor yрмаo don Garçía (1603-Serra-1), e sen marido (1603-Serra-1), E pois que *vosa mercé* entonçes o honrrou (1603-Serra-1), E beña a carta encargada (1603-Serra-1), *que* en todo *vosa mercé* nos faz merced e nos anpara como senpre (1603-Serra-1), e de miña *señora* dona Costanssa e dos señores fillos (1603-Serra-1), e, para que o señor gobernador e ouidores lle fazan justiça rreta (1603-Serra-1), o muyto gosto e contento *que* tiña (1603-Serra-2), como eu a desejo e senpre a desejey (1603-Serra-2), por oubir senpre boas nouas de *vosa mercé* e *que* súas cousas ban muy adelante (1603-Serra-2), que Deus teña en súa santa gloria e lle aparessa os bes que dela hey rreseuido (1603-Serra-2), e lle aparessa os bes que dela hey rreseuido, e miñas yrmás (1603-Serra-2), con súa nobressa e balor (1603-Serra-2), e pois *vosa mercé* ho onrrou (1603-Serra-2), vma carta de man de *vosa mercé* e de outras pesoas (1603-Serra-2), para que fassa castigo e guarde a justiça anparándo[o] enela (1603-Serra-2), e quero ber a *merced* que se lle faz (1603-Serra-2), e queyra Deus se logren os anos (1603-Serra-2), e *vosa mercé* me faza *merced* abisarme (1603-Serra-2), de súa saúde e contento e de seus beis (1603-Serra-2), abisarme de súa saúde e contento e de seus beis (1603-Serra-2), e mándeme en que o sirua conforme estou obrigada (1603-Serra-2), a meu primo e señor (1604-Moscoso), yrá agora a cerba e despois procurarémolle o marido (1604-Moscoso), e como non se bende nada (1604-Moscoso), Dona María de Moscoso y Sotomaíor (1604-Moscoso), tomase vn bo bestido, e mo dixo *vosa mercé* por muytas bezes (1605-Amorín), diante de Francisco Troncoso e de fray Diego de Zamora (1605-Amorín), E confiado súa *mercé* me a de faze-la *mercé* a quedo agardando (1605-Amorín), a quedo agardando e rrogando a Deos lle dea tanta saúde (1605-Amorín), que sin ela nona pode mandar, e llo diga *vosa mercé* así (1605-Amorín), Marta Rodríges e eo (1605-Amorín), os pés de miña *señora* dona Costança e os de *vosa mercé* e os de mi señor don Lope e de todos esos señores (1605-Amorín), Dona María e dona Costanza (1605-Achas-1), que nos qijtou *vosa mercé* o bon compañeyro e nos deixa en poder da justiza crjmjnal (1605-Achas-1), E por ela me troufe aquí (1605-Achas-1), e *quando* a de ser o casamento (1605-Achas-1), E se ev naom tibera (1605-Achas-1), e se o señor fora Sarmento (1605-Achas-1), E tanvén se acorde (1605-Achas-1), E tíname *vosa mercé* tan agastado (1605-Achas-1), *guarde* Deus *vosa mercé* muytos anos e lles dé tan boas saídas de pascoas (1605-Achas-1), a meu dono e señor (1605-Achas-1), de *vosa mercé* e de miña *señora* dona Costanza, e deses meus señores (1605-Achas-1), e se naom faça *vosa mercé* conta *que* (1605-Achas-2), saom Sarmento e crjado á veira de Portugal (1605-Achas-2), e *vosa mercé*, mev señor, me bolveu a juntar coeles (1605-Achas-2), naom poso deyxa de dezer jsto e ser agradezido de quem tanta *merced* me faz (1605-Achas-2), e foy que lles deron aos mestres vn dos nabíos (1605-Achas-2), e toda a jente dos dous botaron naquele (1605-Achas-2), E pois estes fezeron esta liverdade (1605-Achas-2), e naon pase pela maom de Figueiredo (1605-Achas-2), e se naom *que* llos naom prestem (1605-Achas-2), e llos prestara por lebaren fazenda de súa magestad (1605-Achas-2), E sendo o señor tesoureiro y-ev de muyto grande coraçao (1605-Achas-2), e se naom naom terey que comer o ynverno e ficarey como çigarra *que* cantou non beraom e no jnverno pedía á formjga (1605-Achas-2), e meu vmor ja *bosa merced* o save *que* (1605-

Achas-2), Ja me parece que so largo e quero acabar esta (1605-Achas-2), me beim abraçar e naon *quer que* escreva máis (1605-Achas-2), e me parece *que* tein rraçom (1605-Achas-2), tan xeneroso y liberal (1605-Achas-2), Vajona, y setiembre 20 de 605 (1605-Achas-2), e má mes para o conde de Oñate (1619-Moscoso), Don Rodrigo de Moscoso y Sandoual (1619-Moscoso) // [+ vog.] Quedó a perra aña fameada y-a cautelosa Ortega doña de súa doña (1596-Gallo), y en el disponer de si (1596-Gallo), tomara yo acá a nos(r) o Lopo Ambrossio y un par de Gaytas para que no faltara (1596-Gallo), para veyjar as mans a vosa *merced y-* a miña señora comadre (1596-Obeso), De don Juan de Lançós y Andrade (1598-Lanzós), e ho mereceu a ben abenturada (1603-Serra-1), de alegrarnos e onrrarnos con súa nobressa (1603-Serra-1), *vosa mercé* entonçes o honrrou e a nós (1603-Serra-1), para que o señor gouernador e oubidores lle fazan justiça rreta (1603-Serra-1), e obrigarne a [a] myn y a ele (1603-Serra-1), *vosa mercé* foy padriño y a señora may madriña (1603-Serra-1), obrigarne a [a] myn y a ele (1603-Serra-1), Noso Señor guarde y-engrandessa súas cousas (1603-Serra-1), a *vosa mercé y-*a señora dona Costanssa (1603-Serra-1), o contento y-alegría que deuo (1603-Serra-1), tan cunprida e acuaada (1603-Serra-2), pois senpre folgou onrrar a cassa de meu pay e anparala con súa nobressa e balor (1603-Serra-2), o muyto gosto e contento *que* tiña, y-os desta cassa de *vosa mercé* (1603-Serra-2), *vosa mercé y-*a señora dona Costanssa y-os señores fillos y-o señor yrmán don Garçía todos tiñan saúde (1603-Serra-2), porque o mereçe a nobressa de *vosa mercé y-*o mereseu a ben abenturada da señora dona Joana (1603-Serra-2), y he que a meu yрмаõ Jerónimo (1603-Serra-2), ho onrrou en seu desposorio sendo seu padriño y a señora súa may (1603-Serra-2), a quen beyxo as maus mill vezes y ao señor don Garçía (1603-Serra-2), y-eso terei por muy gran dita (1604-Moscoso), y-entre elas yndias (1604-Moscoso), y-o que podrá costar (1604-Moscoso), Marta Rodríguez e eo (1605-Amorín), os pés de miña señora dona Costança e os de *vosa mercé* e os de mi señor don Lope (1605-Amorín), De Gondomar, y ebrero 6 de 1605 (1605-Amorín), E ysto podo eu dezer (1605-Achas-1), [a] *vosa mercé* e á boa Joaniña (1605-Achas-1), y-en béndoa, logo naon pregunto máis (1605-Achas-1), por *vosa mercé y-*este seu cativo (1605-Achas-1), á boa Joanifia, y-elas y-eu as de miña señora dona Costanza y-eses meus señores (1605-Achas-1), e así naom poso dexar de dezer jsto (1605-Achas-2), e o mev estómago naon sofre cousas pequenas (1605-Achas-2), y-así a que rreçevím (1605-Achas-2), o señor tesoureiro y-ev (1605-Achas-2), meu señor don Juan d' Acuña y-eses señores da Junta (1605-Achas-2), sendo o señor tesoureiro y-ev (1605-Achas-2), y-a miña Janjña Sarmiento me beim abraçar (1605-Achas-2), ao señor tesoureiro y-a min (1605-Achas-2).

EBRERO s.: vid. *HEBRERO*.

EL *art.* (cast.): vid. O (art.).

ELE *pron. pers.* 3P: [nominativo] porque **ele** tras vn preyto con vn alcalde (1603-Serra-1); que nos a feyto en súa cassa, así **hela** como *vosa mercé* (1603-Serra-1); y-**elas** y-eu (1605-Achas-1) // [complemento] téndoho a **ele** presso (1603-Serra-1), e obrigarne a [a] myn y a **ele** para estarmos sertos (1603-Serra-1), que me folguei muyto con **ele** (1619-Moscoso); agardando po(r)la rresposta de Mariquita, que sin **ela** nona podo mandar (1605-Amorín), E por **ela** me troufe aquí (1605-Achas-1); y-entre **elas** yndias grandes labrandeiras (1604-Moscoso). Vid. *COELE, LLE, NEL, O* (pron.), *SE, SI*.

EN *prep.*: teño a nosa tía **en** miña poussa (1596-Gallo), y **en** el disponer de si (1596-Gallo), se alarga **en** la vitalla (1596-Gallo), o libro iba **en** un mal latril (1596-Gallo), que **en** miña conciança *que* (1598-Lanzós), pola nobreça *que en* *vosas mercés* coñeço (1598-Lanzós), Deus os faga **en** todo seus fillos (1598-Lanzós), que nos a feyto **en** súa cassa (1603-Serra-1), **en** mñnas fracas oraçois (1603-Serra-1), *que* biue **en** Pontevedra (1603-Serra-1), para que entendan *que en* todo *vosa mercé* nos faz merçed (1603-Serra-1), que Deus teña **en** súa santa gloria (1603-Serra-2), *vosa mercé* ho onrrou **en** seu desposorio (1603-Serra-2), **en** bida da señora dona Costança (1603-Serra-2), escrevy a *vosa mercé* antes de agora **en** que sinificaua a *vosa mercé* o muyto gosto e contento *que* tiña (1603-Serra-2), e mándeme **en** que o sirua conforme estou obrigada (1603-Serra-2), **en** cuja compañia *guarde* Deus *vosa mercé* muytos anos (1605-Achas-1), Figueyredo é muyto pequeno **en** tudo (1605-Achas-2) // *andar en* *PESQUIZA de*: logo ando **en** pesqujsa de queim a tem (1605-Achas-1) // *EN + xer.*: **en** naon bendo vn.a letra de *vosa mercé*, logo ando en pesqujsa de queim a tem, y-**en** béndoa, logo naon pregunto máis (1605-Achas-1), *que en* vendo letra do meu señor don Diego logo descansa (1605-Achas-2). Vid. *NO* (cont.), *NEL, NESTE, en PODER de; CONFIAR en, ENPREGAR en*.

ENCAMJÑAR *v.t.* ‘mostrar’, na const. ‘[alguén] *ENCAMIÑAR* [algo a alguén]’: Noso Señor me **encamjñou** *que* ja que perdoava aos ynjmijos perdoase a meu dono e señor (1605-Achas-1).

ENCARGAR *v.t.*: E beña a carta **encargada** como de maõ de *vosa mercé* (1603-Serra-1); o favorecesce con seu balor **encargándolle** este negocio (1603-Serra-1).

ENCOMENDAR *v.t.*: **encomendar** a Deus en mñnas fracas oraçois todas as cousas de *vosa mercé* (1603-Serra-1).

ENELA *cont.*: vid. *NEL*.

ENGRANDESSER *v.t.* ‘engrandecer’: Noso Señor guarde y-**engrandessa** súas cousas como pode (1603-Serra-1).

- ENPLEAR, ENPREGAR *v.t.* ‘empregar’, na const. ‘ENPREGAR [alguén, algo] en’: se acorde de **enpregarme** en cousas de seu seruíço (1598-Lanzós), non desejo cousa máis **que enplearme** nel toda [a] vida (1604-Moscoso).
- ENTEIRO *adx.* ‘completo’: quijera **que** fora matrimonio **enteiro** para **que** quedara poboado deles (1604-Moscoso).
- ENTENDER *v.t.*: para **que entendan** **que** en todo **vosa mercé** nos faz merced e nos anpara como senpre (1603-Serra-1).
- ENTONCES *adv.*: E pois **que vosa mercé entonces** o honrou e a nós (1603-Serra-1).
- ENTRE *prep.*: **y-entre** elas yndias grandes labrandeiras (1604-Moscoso).
- ENTRETER *v.t.* ‘desviar a atención de’: a **que** rreçevím por Diego García me serve de **entreter** as savdades con lela cada día (1605-Achas-2).
- ENUERNO *s.*: vid. YNVERNO.
- EO *pron. pers.*: vid. EU.
- ESCASO *adx.*: **que** virá mujto **escasa** (1605-Achas-2).
- ESCREBER, ESCREVER, ESCRIBIR *v.t.*: Non **escrevo** por miña lettra por ser rruyn escribán (1603-Serra-1), O pretendente por quen **escribe** don Antonio (1604-Moscoso); Pedía a **vosa mercé** na **que escribía** **que** (1603-Serra-2); Con el correo de Pontevedra **escrevy** a **vosa mercé** antes de agora (1603-Serra-2); e naon **quer que escrieva** máis (1605-Achas-2).
- ESCRIBÁN *s.f.* ‘escribá’: Non **escrevo** por miña lettra por ser rruyn **escribán** (1603-Serra-1).
- ESCRIBIR *v.*: vid. ESCREBER.
- ESE *dem.*: [determinante] Noso Señor lle queira dar **ese** alibio (1604-Moscoso); A **esos** meus señores seus fillos de **vosa mercé** (1598-Lanzós), e de todos **esos** señores (1605-Amorín), as de miña **señora dona** Costanza **y-eses** meus señores (1605-Achas-1), meu señor don Juan d’ Acuña **y-eses** señores da Junta (1605-Achas-2); tran **esas** naves marabillas (1604-Moscoso) // [autónomo] pues non **desejo** cousa máis **que enplearme** nel toda [a] vida **y-eso** terei por muy gran dita (1604-Moscoso), **que eso** será parte a **que** non sinta ningún traballo (1604-Moscoso), como non se bende nada paréceme **que** por **eso** non ma conpró (1604-Moscoso). Vid. COYSSO, DESE.
- ESPANTAR *v.t.* ‘causar medo, asombro ou admiración’: **Espantoume** muyto esta pouquidade (1605-Achas-2) // **ESPANTARSE** de ‘sentir medo, asombro ou admiración’: Naom se **espante** **vosa mercé** destas branduras (1605-Achas-2).
- ESPERANÇA *s.f.*: Temos **esperança** coas boas nouas **que** nos derañ das pases (1603-Serra-1), Aynda teño **esperança** **que** don Antonio ha de bir da Coruña a tenpo (1604-Moscoso).
- ESTA *dem.*: vid. ESTE.
- ESTADO *s.m.*: para **que** os beja no **estado** **que** eu desejo a **vosa mercé** (1603-Serra-1).
- ESTAR *v.*: [IPr.] Eu **estoy** nesta uilla de Bayona nas cassas donde moraba meu pay, **que** Deus aja, e sen marido (1603-Serra-1), en **que** o sirua conforme **estou** obrigada (1603-Serra-2), **que estou** ben agardando po(r)la rresposta de Mariquita (1605-Amorín), a uida dispois acá se saue **está** mellor (1596-Gallo), **Está** perdida (1603-Serra-1), Esta terra **está** perdida (1603-Serra-2); [ICpto.] E tñíame **vosa mercé** tan agastado **que** [...] **estava** para naon fazer ysto (1605-Achas-1); [Inf.] Gran traballo é **estar** tan lonje do **que** bein se quer (1605-Achas-1), obligarme a [a] myn y a ele para **estarmos** sertos (1603-Serra-1).
- ESTE, HESTE *dem.*: [determinante] para pasar **este** enuerno (1596-Gallo), encargándolle **este** negocio (1603-Serra-1), beña a carta encargada como de maõ de **vosa mercé** con **heste** ordinario (1603-Serra-1), por **vosa mercé** **y-este** seu cativo (1605-Achas-1), traz as naos de contrataçoom a **este** porto (1605-Achas-1), aynda **este** naom me mereze (1605-Achas-1); E pois **estes** fezeron esta liverdade (1605-Achas-2); **Esta** terra está perdida (1603-Serra-2), O **que** troufer a **vosa mercé** a **esta** súa terra será mijllor (1605-Achas-1), fezeron **esta** liverdade (1605-Achas-2), Espantoume muyto **esta** pouquidade (1605-Achas-2) // [substituto] Permita Noso Señor ache **esta** a **vosa mercé** (1603-Serra-1), Ja me parece **que** so largo e quero acabar **esta** (1605-Achas-2) // [autónomo] **estava** para naon fazer ysto (1605-Achas-1), e mais **que** fixese ysto nesta lingoaje (1605-Achas-1), E ysto **podo** eu dezer (1605-Achas-1), naom **poso** deyxar de dezer **jsto** (1605-Achas-2). Vid. DESTE, NESTE.
- ESTIMA *s.f.*: de muyta **estima** (1603-Serra-2).
- ESTIMAR *v.t.*: nesta lingoaje, pois é de **vosa mercé** tan **estimada** (1605-Achas-1).
- ESTÓMAGO *s.m.*: o mev **estómago** naon sofre cousas pequenas (1605-Achas-2).
- EU, EO, EV *pron. pers.* 1Psg.: [nominativo] Se **eu** voto un crauo á rroda da fortuna (1596-Gallo), **yo** e **chegado** a o alto dela (1596-Gallo), y tomara **yo** acá a nos(r)o Lopo Ambrossio (1596-Gallo), cando **eu** fore a uisitar Peytieros, Chin e Morgadans (1596-Obeso), e antes si **eu** pudere (1596-Obeso), **Eu** beyjo a **vosa mercé** as mans muytas ueçes (1598-Lanzós), quando **eu** non tibera a obrigaçón **que** o mundo saue (1598-Lanzós), como **eu** seu criado **desejo** (1598-Lanzós), **Eu** **estoy** nesta uilla de Bayona (1603-Serra-1), no estado **que** **eu**

desejo a *vosa mercé* (1603-Serra-1), como **eu** a desejo e senpre a desejey (1603-Serra-2), os anos *que eu lle* desejo (1603-Serra-2), **Eu** teño aquí vnha cerba mansa (1604-Moscoso), por ser de tal mau ey **eu** de pólas na guarda que tas prendas merecen (1604-Moscoso), pero **eu** non so tan boa *que mereça* telo (1604-Moscoso), tanta saúde como **eo** desexo (1605-Amorín), Marta Rodrigues e **eo** beyjamos os pés de miña señora (1605-Amorín), ysto podo **eu** dezer (1605-Achas-1), y-elas y-**eu** (1605-Achas-1), se **ev** naom tibera (1605-Achas-1), Mereza **ev** saver (1605-Achas-1), como o señor tesoureiro y-**ev** o podamos ver presto (1605-Achas-2), sendo o señor tesoureiro y-**ev** de muyto grande coraçao (1605-Achas-2) // [2º comp.]: ningún no mundo é máis seu servidor *que eu* (1598-Lanzós), ninguén con tanta uontade como **eu** a seruirá (1598-Lanzós). Vid. ME, MIN, NÓS, NOS, NOSOUTROS.

F

FAÇER *v.*: vid. FAZER.

FALTAR *v.*: y no-nos **faltaua** sino *vosa mercé* e *nosa doña* para pasar este enuerno (1596-Gallo); para que no **faltara** nada á festa (1596-Gallo).

FAMEADO *adx.* 'privado de alimento': Quedó a perra aña **fameada** (1596-Gallo).

FARÁ, FAREI, FASSA *v.*: vid. FAZER.

FAVORESCER *v.t.* 'favorecer': rrogasse a *vosa mercé* o **favorescese** con seu balor encargándolle este negocio (1603-Serra-1).

FAZENDA *s.f.* 'facenda, habenza': e llos prestara por lebaren **fazenda** de súa magestade (1605-Achas-2).

FAZER *v.* 'facer': [IPr.] A miña señora doña Costança **fago** o mesmo (1598-Lanzós), *que* en todo *vosa mercé* nos **faz** merçed (1603-Serra-1), a *merced que* se lle **faz** por parte de *vosa mercé* (1603-Serra-2), de quem tanta *merced me faz* (1605-Achas-2), *que faz* firmar a vn Rej tan xeneroso y liberal (1605-Achas-2), a *merced que vosa mercé lle faz* (1605-Achas-2), e meu secretayro e meu algaçil **façen** o mesmo (1596-Obeso); [ICpto.] la perda que **fazia** duxéranlo (1596-Gallo); [IPto.] *quando vosa mercé nos fes* *merced* como senpre (1603-Serra-1), sobre vna senrezoñ que **fes** a miña hirmán (1603-Serra-1), la qual **fizo** muytos pucherinos (1596-Gallo), ya a Ortega **fizo** sant Juan (1596-Gallo), estes **fezeron** esta liverdade (1605-Achas-2), Os olandeses **fizeron** liberdade con os nabos que tomaron ao mostejo d' Oya (1605-Achas-2); [IApto.] pola nobreça *que en vosas mercés* coñeço o **fijera** (1598-Lanzós); [IFut.] Non escrevo por miña lettra por ser rruyn escribán, **fa-lo-ey** de bagar (1603-Serra-1), **farei** justiza coa alçada da pimenta (1605-Achas-1), *que* o **fará** ser çebill (1605-Achas-1); [SPr.] Deus os **faga** en todo seus fillos de *vosa mercé* e de miña señora (1598-Lanzós), que agora nos **faza** *merced* de vma carta (1603-Serra-1), ao quale pesso me **faza** *merced* seja sauedora dos bes de bosa *merced* (1603-Serra-1), para que **fassa** castigo (1603-Serra-2), *que* agora ma **faza** tan cresida (1603-Serra-2), *vosa mercé me faza* *merced* abisarme (1603-Serra-2), *Vosa mercé* ma **faga** tan grande de abisarme (1604-Moscoso), **faça** *vosa mercé* conta *que* (1605-Achas-2), *para que* o señor gouernador e oubidores lle **fazan** justiza rreta (1603-Serra-1); [SPto.] si **fijera** mayorasgo as pujera nel (1604-Moscoso), que **fixese** ysto nesta linguaie (1605-Achas-1); [Inf.] pero eu non so tan boa *que mereça* telo, quanto máis **façelo** (1604-Moscoso), súa *mercé* me a de **faze-la** *mercé* (1605-Amorín), estava para naon **fazer** ysto (1605-Achas-1); [Part.] os bes e merçes que nos a **feyto** en súa cassa (1603-Serra-1), lle a **feyto** vma senjustiça tocándolle na onrra (1603-Serra-2). Cf. *facer* CONTA (*que*).

FERNÁNDEZ (?) *antrop.*: meu hirmao Jerónimo **Fernández** (1603-Serra-1), Jerónimo **Fernández** de Ponteuedra (1603-Serra-2), á casa de meu yrmao Jerónimo **Fernández** (1603-Serra-2).

FESTA *s.f.*: para que no faltara nada á **festa** (1596-Gallo), antes da **festa** de o señor Sant Francisco (1596-Obeso); A auido **festas** brauas (1596-Gallo).

FEYRA *s.f.*: vid. CORTA FEYRA (1596-Obeso).

FEYTO *v.*: vid. FAZER.

FICAR *v.* 'quedar': e **ficarej** como çigarra *que* cantou no beraom e no jnverno pedía á formjga (1605-Achas-2).

FIGUEIREDO, FIGUEYREDO *antrop.*: pela maom de **Figuejredo** (1605-Achas-2), **Figueyredo** é muyto pequeno en tudo (1605-Achas-2).

FIJERA *v.*: vid. FAÇER.

FILLO *s.m.*: O **fillo** de León saleu mestre de capella (1596-Gallo); A esos meus señores seus **fillos** de *vosa mercé* (1598-Lanzós), Deus os **faga** en todo seus **fillos** de *vosa mercé* e de miña señora (1598-Lanzós), ache esta a *vosa mercé* y-a señora dona Costanssa e señores **fillos** (1603-Serra-1), e dos señores **fillos**, os quais dé Deus bida a *vosa mercé* para que os beja (1603-Serra-1), y-a señora dona Costanssa y-os señores **fillos** (1603-Serra-2).

FIRMAR *v.t.*: *que faz* **firmar** a vn Rej tan xeneroso y liberal *que* se quixeren conprar os sacos llos vendaom (1605-Achas-2).

FIXESE *v.*: vid. FAZER.

FIZERON *v.*: vid. FAZER.

FOLGAR *v.* ‘alegrarse, ter prazer’, na const. ‘[alguén] FOLGAR (*que*)’: **folgo**, e todas miñas hirmás, *que* ban tan adiante as cousas de *vosa mercé* (1603-Serra-1); senpre **folgou** onrrar a cassa de meu pay (1603-Serra-2) // FOLGARSE (*con*): que me **folgo** así nos honrra *Vosa Señoría* (1619-Moscoso); que me **folguei** muyto con ele (1619-Moscoso).

FORA, FORAOM *v.*: vid. SER.

FORMJGA *s.f.*: como çigarra *que* cantou no beraom e no inverno pedía á **formjga** (1605-Achas-2).

FORTUNA *s.f.*: Se eu voto un crauo á rroda da **fortuna** (1596-Gallo).

FOY *v.*: vid. SER.

FRACO *adx.*: en m̃nas **fracas** oraçois (1603-Serra-1).

FRANCISCO *antrop.*: antes da festa de o señor Sant **Francisco** (1596-Obeso), porque **Francisco** Brabo los siénto por mi quenta (1605-Amorín), diante de **Francisco** Troncoso (1605-Amorín), A **Francisco** Troncoso (1605-Amorín).

FRAY *s.m.* ‘frei’: Don **fray** Lope Gallo de Auellaneda (1596-Gallo), diante de Francisco Troncoso e de **fray** Diego de Zamora (1605-Amorín).

G

GALEGO *s.m.*: que é muy bo **galego** (1619-Moscoso).

GALLO *antrop.*: Don **fray** Lope **Gallo** de Auellaneda (1596-Gallo).

GARCÍA, GARCÍA *antrop.*: al señor don **García** uso muchas uezas las manos (1596-Gallo), e todos as do señor don **García** (1596-Obeso), do señor yрмаo don **García** (1603-Serra-1), y-o señor yrmán don **García** (1603-Serra-2), ao señor don **García** (1603-Serra-2), por Diego **García** (1605-Achas-2).

GARDAR *v.*: vid. GUARDAR.

GAYTA *s.f.*: un par de **gaytas** (1596-Gallo).

GEADA *s.f.* ‘xeadá’: onte ubo muy boa **geada** (1596-Gallo).

GLORIA *s.f.*: súa may, que Deus dé **gloria** (1603-Serra-1), que Deus teña en súa santa **gloria** (1603-Serra-2).

GOARDAR *v.*: vid. GUARDAR.

GONDOMAR *top.*: A mi tío don Diego Sarmiento de Acuña señor de Vincios y **Gondomar** (1598-Lanzós), De **Gondomar**, y ebrero 6 de 1605 (1605-Amorín), Conde de **Gondomar** (1619-Moscoso).

GOSTO *s.m.* ‘gusto’: o muyto **gosto** e contento *que* tiña (1603-Serra-2).

GOVERNADOR *s.m.* ‘gobernador’: vma carta para o señor **gouernador** deste reyno don Luis Carrillo (1603-Serra-1), para que o señor **gouernador** e ouidores lle fazan justiça rreta (1603-Serra-1), *que* coneseçan o señor **gouernador** deste rreyno (1603-Serra-2).

GRAN, GRANDE *adx.*: [+ subst.] Aora se trata de una **gran** cossa (1596-Gallo), **Gran** traballo é estar tan lonje (1605-Achas-1), y-eso terei por muy **gran** dita (1604-Moscoso), de muyto **grande** coraçaoim (1605-Achas-2); y-entre elas yndias **grandes** labrandeiras (1604-Moscoso) // [nuclear] *Vosa mercé* ma faga tan **grande** de abisarme (1604-Moscoso).

GRAONÇIÑO, dim. GRAO(N) *s.m.* ‘gran, granciño, en referencia ao do paínzo’: se foraom mester os do meu **gronçiño** (1605-Achas-2).

GUARDA *s.f.* ‘garda, protección’: por ser de tal mau ey eu de pólas na **guarda** *que* tas prendas merecen (1604-Moscoso).

GUARDAR, GOARDAR, GARDAR *v.t.* ‘gardar’: Noso Señor **garde** a bosa *merced* muytos anos (1596-Obeso), a quens **garde** Noso Señor como eu seu criado desejo (1598-Lanzós), Noso Señor **garde** y-engrandessa súas cousas como pode (1603-Serra-1), como *vosa mercé*, que Deus **goarde** (1603-Serra-1), para que fassa castigo e **garde** a justiça anparándo[o] enela (1603-Serra-2), a quen ho señor **goarde** os anos *que* eu lle desejo [...] en bida da señora dona Costança (1603-Serra-2), en cuja conpañia **garde** Deus *vosa mercé* muytos anos (1605-Achas-1).

H

HA vid. A (prep.).

HABER *v.* ‘ter’: [SPr.] meu pay, que Deus **aja** (1603-Serra-1) // ‘haber’: [IPr.] Abíseme *vosa mercé* disso o que **hay** (1603-Serra-2), Temos boas nouas que **ay** pases (1603-Serra-2), Oganó **ay** por acó muita má ventura (1619-Moscoso); [IPto.] que onte **ubo** muy boa **geada** (1596-Gallo), **Ubo** danzas y muytas invenzones, e premos (1596-Gallo); [IFut.] de abisarme si **abrá** algunha de probeito (1604-Moscoso); [Part.] A **auido** festas brauas (1596-Gallo) // *HABER* + part.: [IPr.] yo e **chegado** a o alto dela (1596-Gallo), e lle aparessa os bes que dela **hey** rreseuido, e miñas yrmás (1603-Serra-2), A **auido** festas brauas (1596-Gallo), os bes e *merçes* que nos a feyto (1603-Serra-1), vn alcalde [...] lle a feyto vma senjustiça (1603-Serra-2), do que su *mercé* me a pro-

metido por muytas bezes (1605-Amorín) // *HABER* de + inf.: [IPr.] que por ser de tal mau **ey** eu de pólas na guarda *que* tas prendas merecen (1604-Moscoso), Aynda teño esperanza *que* don Antonio **ha** de bir da Coruña a tempo (1604-Moscoso), E confiado súa *mercé* me **a** de faze-la *mercé* (1605-Amorín), e *quando* a de ser o casamento de miña señora (1605-Achas-1), *vosa mercé* o rremedie todo, pois o a de ser meu (1605-Achas-2), e confío en Deus **han** de ser milloradas (1603-Serra-1) // inf. + *HABER*: [IPr.] e obrígar-me **a** [a] *myn* y a ele para estarmos sertos (1603-Serra-1).

HAY adv. ‘af’: coeste mensajeyro *que* de **hay bay** (1603-Serra-2).

HAY v.: vid. *HABER*.

HE v.: vid. *SER*.

HEBRERO, EBRERO s.m. ‘febreiro’: Layosa y de **hebrero** 27 de 604 (1604-Moscoso), De Gondomar, y **ebreiro** 6 de 1605 (1605-Amorín).

HELA pron.: vid. *ELE*.

HESTE dem.: vid. *ESTE*.

HEY v.: vid. *HABER*.

HIRMÁN s.: vid. *YRMÁN*.

HIRMAO s.: vid. *YRMAO*.

HO art.: vid. o (art.).

HO pron.: vid. o (pron.).

HONRRAR v.: E pois que *vosa mercé* entonçes o **honrrou** e a nós (1603-Serra-1), nos fes *merced* como senpre de alegrarnos e **onrrarnos** con súa nobressa (1603-Serra-1), así nos **honrrre** *Vosa Señoría* (1619-Moscoso). cf. *ONRRA*.

I

INFINITO adx.: veyjo **infinitas** ueços a mans (1598-Lanzós).

INVENZÓN s.f. ‘composición’: Ubo danzas y muytas **invenzónes** (1596-Gallo).

IR, YR v.: [IPr.] coeste mensajeyro *que* de **hay bay** (1603-Serra-2), folgo, e todas miñas hirmás, *que* **ban** tan adiante as coussas de *vosa mercé* (1603-Serra-1), *que* súas cousas **ban** muy adiante (1603-Serra-2); [ICpto.] Uerdá é que o libro **iba** en un mal latril (1596-Gallo); [IFut.] **irey** por a casa de *vosa merced* (1596-Obeso), A carta **yrá** derijida á casa de meu yrmao Jerónimo Fernández a Ponteuedra (1603-Serra-2), pero **yrá** agora a cerba e despois procuráremoslle o marido (1604-Moscoso); [SPto.] quijera *que* **fora** matrimonio enteiro *para* *que* quedara poboado deles (1604-Moscoso); [SFut.] cando eu **fore** a usitar Peytieros, Chin e Morgadáns (1596-Obeso); [Xer.] *que* os olandeses lle levaron dous catibos **yndo** ós coellos ás ynsoas (1605-Achas-2) // *IR por.:* [IPr.] ‘alcanzar un número aproximado de [anos] nun proceso’: e sen marido, **bay** por doçe anos *que* passou ha Yndea (1603-Serra-1).

J

JA, YA adv. ‘xa’: y **ya** a Ortega fizo sant Juan (1596-Gallo), *que* **ja** é muyto aguardar (1605-Achas-1), se ev naom tibera aquj a conpañía portuguesa **ja** fora desfeito das outras naçoins (1605-Achas-1), se o señor fora Sarmiento **ja** bramara pola mjña señora (1605-Achas-1), **ja** se pasa o tempo de colle-lo meu panziño (1605-Achas-2), **ja** bosa *merced* o save (1605-Achas-2), **Ja** me parece *que* so largo (1605-Achas-2). Vid. *JA QUE*.

JA QUE conx. ‘xa que’: Mais Noso Señor me encamiñou *que* **ja que** perdoava aos ynjmjgos perdoase a meu dono e señor (1605-Achas-1), Mande por min, *que* **ja que** vm naon é correxidor, farei justiza coa alçada da pimenta (1605-Achas-1). Vid. *JA*.

JANEYRO s.m. ‘xaneiro’: que será por o **janeyro** (1596-Gallo).

JANJÑA antrop.: vid. *JOANIÑA*.

JENTE s.f.: mais con **jente** [b]loa (1605-Achas-1), toda a **jente** dos dous botaron naquele (1605-Achas-2).

JERÓMINO antrop.: aquy se achou meu hirmao Jerómino Fernández (1603-Serra-1), a meu yrmao Jerónimo Fernández de Ponteuedra (1603-Serra-2), á casa de meu yrmao Jerónimo Fernández (1603-Serra-2).

JNBIAR v.: vid. *YNBIAR*.

JNVERNO s.: vid. *YNVERNO*.

JOANA, JUANA antrop. ‘Xoana’: a mi señora doña **Juana** (1596-Gallo), A miña señora dona **Juana** (1596-Obeso), de miña señora dona **Joana** (1605-Achas-1), a ben abenturada da señora dona **Juana** (1603-Serra-1), a ben abenturada da señora dona **Joana**, súa madre (1603-Serra-2). Vid. *JOANIÑA, JANJÑA*.

JOANIÑA, JANJÑA, dim. J(O)ANA antrop. ‘Xoaniña’: veinjan as maons [a] *vosa mercé* e á boa **Joaniña** (1605-Achas-1), a miña **Janjña** Sarmiento me beim abraçar (1605-Achas-2). Vid. *JOANA*.

JSTO dem.: vid. *ESTE*.

JUÁN *antrop.*: 'Xoán': Don **Juan** de Lançós y de Andrade (1598-Lanzós), De don **Juan** de Lançós y Andrade (1598-Lanzós), meu señor don **Juan** d' Acuña (1605-Achas-2). Vid. SAN JUAN (*antrop.*), SANT JUAN (*top.*).
 JUANA *antrop.*: vid. JOANA.
 JUNTA *s.f.*: 'xunta': eses señores da **Junta** do noso Portugal (1605-Achas-2).
 JUNTAR *v.t.*, na const. *JUNTAR con* 'reunir': *vosa mercé*, *mev señor*, *me bolveu a juntar* coeles (1605-Achas-2).
 JUNTO A *loc. prep.*: vn bosque **junto a** súa casa de Ballaulid (1604-Moscoso). Vid. A (*prep.*).
 JUSTIÇA, JUSTIZA *s.f.*: 'xustiza': *para* que o señor governador e ouidores lle fazan **justiça** rreta (1603-Serra-1), *garde a justiça* (1603-Serra-2), nos deixa en poder da **justiza** crjmjnal (1605-Achas-1), farei **justiza** coa alçada da pimenta (1605-Achas-1).

L

LA *art.*: vid. O (*art.*), O QUAL (*rel.*).
 LA *pron.*: vid. O (*pron.*), NOLO.
 LABRANDEIRA *s.f.*: 'labradora' ou 'bordadora': y-entre elas yndias grandes **labrandeiras** (1604-Moscoso).
 LANÇÓS *antrop.*: Don **Juan** de Lançós y de Andrade (1598-Lanzós), De don **Juan** de Lançós y Andrade (1598-Lanzós).
 LARGO *adx.*: Ja me parece que so **largo** e quero acabar esta (1605-Achas-2).
 LATRIL *s.m.*: o libro iba en un mal **latril** (1596-Gallo).
 LAYOSA *top.*: 'Laiosa, parroquia do Incio': **Layosa** y de hebrero 27 de 604 (1604-Moscoso).
 LÁZARO *antrop.*: de que el señor **Lázaro** de Losada me aya quitado (1605-Amorín), y me lo dá acá en quenta **Lázaro** de Losada (1605-Amorín).
 LOSADA *antrop.*: de que el señor **Lázaro** de Losada me aya quitado (1605-Amorín), y me lo dá acá en quenta **Lázaro** de Losada (1605-Amorín).
 LEBAR *v.*: vid. LEVAR.
 LECENÇEADO, LICENCIADO *s.m.*: Por mandado de o senor **lecençeado** Pedro de Oveso de Oriona (1596-Obeso), El **licenciado** Obeso (1596-Obeso).
 LEÓN *antrop.*: O fillo de **León** saleu mestre de capella (1596-Gallo).
 LER *v.t.*: con **lela** cada día (1605-Achas-2).
 LETRA, LETTRA *s.f.*: Non escrevo por miña **lettra** por ser rruyn escribán (1603-Serra-1), en naon bendo vn.a **lettra** de *vosa mercé* (1605-Achas-1), en vendo **lettra** do meu señor don Diego logo descansa (1605-Achas-2).
 LEVAR, LEBAR *v.t.*: *que lebarey* coysso o contento y-alegría que deuo (1603-Serra-1); os olandeses lle **levaron** dous catibos yndo ós coellos ás ynsoas (1605-Achas-2); por **lebaren** fazenda de súa magestade (1605-Achas-2).
 LEYXAR *v.*, na const. *LEYXAR de*: non **leyxo** de pescudar por *vosa mercé* e por todas súas coussas (1603-Serra-1). Cf. DEYXAR.
 LIBERAL *adx.*: vn Rej tan xeneroso y **liberal** (1605-Achas-2).
 LIBERDAD, LIVERDADE *s.f.*: 'liberalidade, condescendencia'e 'liberdade': Os olandeses fizeram **liberdad** con os nabíos que tomaron ao mosteiro d' Oya (1605-Achas-2), E pois estes fezeron esta **liverdade** (1605-Achas-2).
 LIBRO *s.m.*: o **libro** iba en un mal latril (1596-Gallo).
 LIÇENÇA *s.f.*: 'licenza': bolbo a dezer a *vosa mercé* que a **liçença** naom tarde (1605-Achas-2).
 LICENCIADO *s.m.*: vid. LECENÇEADO.
 LINGOAJE *s.f.*: 'linguaxe': e mais que fixese ysto nesta **lingoaje** (1605-Achas-1).
 LIVERDADE *s.*: vid. LIBERDAD.
 LLA *pron.*: vid. LLO.
 LLE *pron. pers.*, dat.: [3Psg] *que é veyjarlle* as mans (1598-Lanzós), que Deus dé gloria, e **lle** aparessa os bes e mercés que nos a feyto (1603-Serra-1), *para* que o señor governador e ouidores **lle** fazan justiça rreta (1603-Serra-1), *rogasse a vosa mercé* o favorecesce con seu balor encargándolle este negocio (1603-Serra-1), e **lle** aparessa os bes que dela hey rreseuido (1603-Serra-2), vn alcalde que foy da bila mesma [...] **lle** a feyto vma senjustiça tocándolle na onrra (1603-Serra-2), e quero ber a *merced* que se **lle** faz por parte de *vosa mercé* (1603-Serra-2), *que lle* poda a meu primo e señor beijar as maus (1604-Moscoso), Noso Señor **lle** queira dar ese alibio (1604-Moscoso), yrá agora a cerba e despois procurarémolle o marido (1604-Moscoso), E tanvén se acorde *vosa mercé* de darlle marjdo (1605-Achas-1), a *merced* que *vosa mercé* **lle** faz (1605-Achas-2) // [3Ppl.] como todos os desta súa casa **lle** desejamos (1605-Achas-1), *garde* Deus *vosa mercé* muytos anos e **lles** dé tan boas saídas de pascoas (1605-Achas-1), e foy que **lles** deron aos mestres vn dos nabíos con toda

a sal (1605-Achas-2) // [2Psg. cortés] os anos *que* eu **lle** desejo (1603-Serra-2), e queyra Deus se logren os anos *que* Deus pode **darlle** (1603-Serra-2), e mais **lle** digo a *vosa mercé* que si fijera mayorasgo as puxera nel (1604-Moscoso), Acórdeselle a su *mercé* do que su *mercé* me a prometido (1605-Amorín), **lle** dea tanta saúde como eo desexo (1605-Amorín), faça *vosa mercé* conta *que* os olandeses **lle** levaron dous catibos (1605-Achas-2). Vid. *EL, LLO*.

LLO cont. 'pron. *LLE* + pron. *o* 'llo': e **llo** diga *vosa mercé* así (1605-Amorín) // 'llo': *que* se quixeren conprar os sacos **llos** vendaom (1605-Achas-2), e se naom *que* **llos** naom prestem (1605-Achas-2), e **llos** prestara por lebaren fazenda de súa *magestade* (1605-Achas-2), todos tiñan saúde, permita Noso Señor **darlla** tan cunprida e acauada como eu a desejo (1603-Serra-2). Vid. *EL, LLE*.

LO art.: vid. *o* (art.).

LO pron.: vid. *o* (pron.).

LOGO adv. 'axiña': en naon bendo vn.a letra de *vosa mercé*, **logo** ando en pesqujsa de queim a tem, y-en béndoa, **logo** naon pregunto máis (1605-Achas-1), en vendo letra do meu señor don Diego **logo** descansa (1605-Achas-2).

LOGRAR v.t.: e queyra Deus se **logren** os anos *que* Deus pode **darlle** (1603-Serra-2).

LONGE adv.: estar tan **lonje** do que bein se quer (1605-Achas-1).

LOPO, LOPE antrop. 'Lopo': tomara yo acá a nos(r)o **Lopo** Ambrossio (1596-Gallo), Don fr[ay] **Lope** Gallo de Auellaneda (1596-Gallo), e os de mi señor don **Lope** (1605-Amorín).

LUGAR s.m.: con una dama de nuestro **lugar** (1596-Gallo).

LUIS antrop.: don **Luis** Carrillo (1603-Serra-1).

M

MA pron.: vid. *MO*.

MÁ adx.: vid. *MAO*.

MADRE s.f.: a ben abenturada da señora dona Joana, súa **madre** (1603-Serra-2). Cf. *MAY*.

MADRID top.: con salir de **Madrid** acabadas las partijas (1596-Gallo), y voluí a **Madrid** (1596-Gallo), y si ay algo de **Madrid** (1596-Gallo).

MADRIÑA s.f.: de quen *vosa mercé* foy padriño y a señora may **madriña** (1603-Serra-1).

MAGESTADE s.f.: corregedor da vila de Vayona por sua **magestade** (1596-Obeso), por lebaren fazenda de súa **magestade** (1605-Achas-2).

MAIS conx. 'mais, pero': **mais** de qualquera sorte certa *para* o serbisso de *vosa mercé* aquy se achou meu hirmao (1603-Serra-1), **mais** con jente [b]oa *que* o fará ser çebill (1605-Achas-1), **Mais** Noso Señor me encamiñou *que* ja *que* perdoava aos ynjmjigos perdoase a meu dono e señor (1605-Achas-1). Vid. *E MAIS*.

MÁIS cuant.: e *que* ningún no mundo é **máis** seu servidor *que* eu (1598-Lanzós), non desejo cousa **máis** *que* emplearme nel toda [a] bida (1604-Moscoso), eu non so tan boa *que* mereça telo, quanto **máis** façelo (1604-Moscoso), y-en béndoa, logo naon pregunto **máis** (1605-Achas-1), é **máis** de dar *que* de pedir (1605-Achas-2), e naon *quer que* escreva **máis** (1605-Achas-2).

MAL adx.: o libro iba en un **mal** latril (1596-Gallo). Cf. *MAO*.

MAN, MAÕ, MAOM, MAON, MAU s.f. 'man': E beña a carta encargada como de **maõ** de *vosa mercé* (1603-Serra-1), vma carta de **man** de *vosa mercé* e de outras pesoas (1603-Serra-2), por ser de tal **mau** ey eu de pólas na guarda *que* tas prendas merecen (1604-Moscoso), dúas rregras da súa **maom** (1605-Achas-2), e naon pase pela **maom** de Figuejredo (1605-Achas-2); *para* veyjar as **mans** a *vosa merced* y-a miña señora comadre (1596-Obeso), A miña señora dona Juana e dona costança veixo as **mans** (1596-Obeso), porque queria veyjar as **mans** e ver a *vosa merced* antes (1596-Obeso), Eu beijo a *vosa merced* as **mans** muytas ueçes (1598-Lanzós), *que* é veyjarlle as **mans** (1598-Lanzós), veyjo infinitas ueçes as **mans** (1598-Lanzós), dona Costança a quen beixo as **maus** mill vezes (1603-Serra-2), *que* lle poda a meu primo e señor beijar as **maus** (1604-Moscoso), beijo as **maus** a *vosa mercé* muytas beces (1604-Moscoso), veinjan as **maons** [a] *vosa mercé* e á boa Joaniña (1605-Achas-1).

MANDADO s.m.: Por **mandado** de o señor lecençeador Pedro de Oveso de Oriona (1596-Obeso).

MANDAR v. 'ordenar': e **mándeme** en *que* o sirua conforme estou obrigada (1603-Serra-2); *que* se foraom mes-ter os do meu graonçiño, de Petam os **mandara** catar (1605-Achas-2) // 'enviar': nos **mandara** muyto curto rrescate (1605-Achas-2); *que* sin ela nona podó **mandar** (1605-Amorín) / *MANDAR por* 'enviar (a) por': **Mande** por min (1605-Achas-1).

MANSO adx.: teño aquí vnha cerba **mansa** (1604-Moscoso).

MAÑUFE top. 'Mañufe, parroquia de Gondomar': De **Mañufe**, ox[e] corta feyra 2 de outubro de 96 (1596-Obeso).

MAO, MÁ (?) adx.: e **má** mes *para* o conde de Oñate (1619-Moscoso). Vid. *má VENTURA*. Cf. *MAL*.

MAÛ, MAOM, MAON s.: vid. MAN.

MARABILLA s.f.: tran esas nabes **marabillas** (1604-Moscoso).

MARÍA *antrop.*: Dona **María** de Moscoso y Sotomaíor (1604-Moscoso), Dona **María** e dona Costanza (1605-Achas-1).

MARIDO, MARJDO s.m.: e sen **marido**, bay por doce anos que passou ha Yndea (1603-Serra-1), yrá agora a cerba e despois procurarémossle o **marido** (1604-Moscoso), se acorde *vosa mercé* de darlle **marjdo** (1605-Achas-1).

MARIQUITA *antrop.*: po(r)lla rresposta de **Mariquita** (1605-Amorín).

MARJDO s.: vid. MARIDO.

MARTA *antrop.*: para vn debantale de **Marta** (1605-Amorín), **Marta** Rodrigues e eo (1605-Amorín).

MATRIMONIO s.m.: quijera *que* fora **matrimonio** enteiro *para que* quedara poboado deles (1604-Moscoso).

MAU s.: vid. MAN.

MAY s.f. 'nai': da señora dona Juana, súa **may** (1603-Serra-1), de quen *vosa mercé* foy padriño y a señora **may** madriña (1603-Serra-1), y a señora súa **may** (1603-Serra-2). Cf. MADRE.

MAYO s.m.: De Bayona, aos 20 de **mayo** de 1603 anos (1603-Serra-1), De Bayona, binte de **mayo** de 1603 anos (1603-Serra-2).

MAYORASGO s.f. 'morgado': e mais lle digo a *vosa mercé* que si fijera **mayorasgo** as pujera nel (1604-Moscoso).

ME *pron. pers.* IPsg.: [acusativo] suprico a *vosa mercé* que non **me** oluide (1598-Lanzós), se acorde de enpregar**me** en cousas de seu seruíco (1598-Lanzós), obrigar**me** a [a] myn y a ele para estarmos sertos (1603-Serra-1), Reseberey *merced* abisarme *vosa mercé* da saúde de *vosa mercé* (1603-Serra-1), abisarme de súa saúde e contento e de seus beis (1603-Serra-2), Abís**eme** *vosa mercé* disso o que hay (1603-Serra-2), enplear**me** nel toda [a] bida (1604-Moscoso), de abisarme si abrá algunha de probeito y-o que podrá costar (1604-Moscoso), E por ela **me** troufe aquí (1605-Achas-1), tñame *vosa mercé* tan agastado que (1605-Achas-1), Espantoute muyto esta pouquidade (1605-Achas-2), *vosa mercé*, mev señor, **me** bolveu a juntar coeles (1605-Achas-2), a miña Janjña Sarmiento **me** beim abraçar (1605-Achas-2) // [dativo]: ao quale pesso **me** faza *merced* (1603-Serra-1), **me** pidiu rrogasse a *vosa mercé* o favorecesce (1603-Serra-1), por **me** dezeren *que* (1603-Serra-2), por seu balor **me** he nesario vma carta (1603-Serra-2), e *vosa mercé* **me** faza *merced* abisarme (1603-Serra-2), e mánd**eme** en que o sirua conforme estou obrigada (1603-Serra-2), dícen**me** ten *vosa mercé* vn bosque (1604-Moscoso), acá **me** dícen tran esas nabes marabillas (1604-Moscoso), Ynbiei a meu yrmou no sei cuanto *para que* **me** comprase una (1604-Moscoso), paréc**eme** que por eso non ma conpró (1604-Moscoso), do que su *mercé* **me** a prometido (1605-Amorín), súa *mercé* **me** a de faze-la *mercé* (1605-Amorín), Noso Señor **me** encamjñou *que* ja que perdoava aos ynjmjgos perdoase a meu dono e señor (1605-Achas-1), Perdoe *vosa mercé* o papel pequeno, *que* aynda este naom **me** mereze (1605-Achas-1), a que **me** jnbíe sós dúas rregras (1605-Achas-2), a que rreçevím por Diego García **me** serve de entreter as savdades con lela cada día (1605-Achas-2), ser agradezido de quem tanta *merced* **me** faz (1605-Achas-2), Ja **me** parece que so largo (1605-Achas-2), e **me** parece que tein rraçaom (1605-Achas-2) // [reflexivo]: No-**me** olbido nen olbidarey de encomendar a Deus (1603-Serra-1), que **me** folguei muyto con ele (1619-Moscoso), que **me** folgo assí nos honrre *Vosa Señoría* (1619-Moscoso). Vid. EU. Cf. OLVIDARSE de, FOLGARSE (con).

MELLOR, MJLLOR *adx.* 'mellor': a uida dispois acá se saue está **mellor** (1596-Gallo), premos de arta quantía de rreás á **mellor** (1596-Gallo), O *que* troufer a *vosa mercé* a esta súa terra será **mjllor** *que* o que traz as naos de contrataçaom a este porto (1605-Achas-1). Cf. MILLORAR.

MEMORIA s.f.: por a **memoria** que tubo de acordarse de min (1598-Lanzós).

MENOS *cuant.*: os anos *que* eu lle desejo, *que* non serán **menos** que os meus (1603-Serra-2).

MENSAJEYRO s.m.: coeste **mensajeyro** *que* de hay bay (1603-Serra-2).

MERCADOR s.m. 'comerciante': como foy a provisaoim dos **mercadores** da pimenta (1605-Achas-2).

MERCÉ, MERCED s.f. 'favor, graza': ao quale pesso **me** faza **merced** seja sauedora dos bes de bosa *merced* (1603-Serra-1), *quando* *vosa mercé* nos fes **merced** como senpre (1603-Serra-1), nos conbén que agora nos faza **merced** de vma carta (1603-Serra-1), porque será *muita* **merced** para nós (1603-Serra-1), Reseberey **merced** abisarme *vosa mercé* da saúde de *vosa mercé* (1603-Serra-1), para que entendan *que* en todo *vosa mercé* nos faz **merçed** (1603-Serra-1), e quero ber a **merced** *que* se lle faz por parte de *vosa mercé* (1603-Serra-2), e *vosa mercé* **me** faza **merced** abisarme (1603-Serra-2), Pola **merced** das porcelanas beijo as maus a *vosa mercé* muytas beces (1604-Moscoso), E confiado súa *mercé* **me** a de faze-la **mercé** a quedo agardando (1605-Amorín), ser agradezido de quem tanta **merced** **me** faz (1605-Achas-2), pelo *que* deve a **merced** *que* *vosa mercé* lle faz (1605-Achas-2); os bes e **merçés** que nos a feyto (1603-Serra-1) // Na fórmula de respecto *vosa MERCÉ*: uea *vosa mercé* que será por o janeyro (1596-Gallo), y no-nos faltaua sino *vosa mercé* (1596-Gallo), aquí nos ten *Vosa mercé* señor compadre (1596-Obeso), por a casa de *vosa mercé* (1596-Obeso), *para* veyjar as mans a *vosa mercé* y-a miña señora comadre (1596-Obeso), quería veyjar as mans e ver a *vosa mercé* antes (1596-Obeso), Noso Señor garde a bosa **merced** (1596-Obeso), Eu beyjo a *vosa mercé* as mans

(1598-Lanzós), suprico a *vosa merced* que (1598-Lanzós), pola nobreza *que* en *vosas mercedes* coñeço (1598-Lanzós), seus fillos de *vosa merced* (1598-Lanzós), Deus os faga en todo seus fillos de *vosa merced* (1598-Lanzós), Sei sobriño de *vosa merced* e seruidor (1598-Lanzós), seja sauedora dos bes de *bosa merced* (1603-Serra-1), ache esta a *vosa merced* (1603-Serra-1), non leyxto de pescudar por *vosa merced* (1603-Serra-1), as coussas de *vosa merced* (1603-Serra-1), ho ser e balor de *vosa merced* (1603-Serra-1), así hela como *vosa merced* (1603-Serra-1), todas as cousas de *vosa merced* (1603-Serra-1), para o serbisso de *vosa merced* (1603-Serra-1), de quen *vosa merced* foy padriño y a señora may madriña (1603-Serra-1), quando *vosa merced* nos fes *merced* como senpre (1603-Serra-1), E pois que *vosa merced* entonçes o honrrou e a nós (1603-Serra-1), me pidiu rrogasse a *vosa merced* o favorecese (1603-Serra-1), E beña a carta encargada como de maõ de *vosa merced* (1603-Serra-1), para que entendan *que* en todo *vosa merced* nos faz *merced* (1603-Serra-1), Nouas da terra *vosa merced* as terá a meudo (1603-Serra-1), Reseberey *merced* abisarme *vosa merced* da saúde de *vosa merced* (1603-Serra-1), dé Deus bida a *vosa merced* para que os beja no estado que eu desejo a *vosa merced* (1603-Serra-1), Servidora de *vosa merced*, Briatís da Ser[r]ja (1603-Serra-1), escrevy a *vosa merced* (1603-Serra-2), sinificaua a *vosa merced* o muyto gosto (1603-Serra-2), y-os desta cassa de *vosa merced* (1603-Serra-2), *que vosa merced* y-a señora dona Costanssa (1603-Serra-2), boas nouas de *vosa merced* (1603-Serra-2), a nobressa de *vosa merced* (1603-Serra-2), Pedía a *vosa merced* (1603-Serra-2), *vosa merced* ho onrrou (1603-Serra-2), vma carta de man de *vosa merced* (1603-Serra-2), por parte de *vosa merced* (1603-Serra-2), e *vosa merced* me faza *merced* (1603-Serra-2), Abíseme *vosa merced* (1603-Serra-2), Seruidora de *vosa merced* (1603-Serra-2), dícenme ten *vosa merced* vn bosque (1604-Moscoso), suplico a *vosa merced*, primo, o faboreza en todo (1604-Moscoso), beijo as maus a *vosa merced* muytas beces (1604-Moscoso), mais lle digo a *vosa merced* que (1604-Moscoso), *Vosa merced* ma faga tan grande de abisarme (1604-Moscoso), e mo dixo *vosa merced* por muytas bezes (1605-Amorín), e llo diga *vosa merced* así (1605-Amorín), os pés de miña señora dona Costança e os de *vosa merced* (1605-Amorín), [a] *vosa merced* e á boa Joaniña (1605-Achas-1), nos qjitou *vosa merced* o bon compañeyro (1605-Achas-1), despertaría *vosa merced* do sono de correxidor (1605-Achas-1), se acorde *vosa merced* de darlle marjdo (1605-Achas-1), tñfame *vosa merced* tan agastado que (1605-Achas-1), podu eu dezer por *vosa merced* (1605-Achas-1), saver de *vosa merced* (1605-Achas-1), O *que* troufer a *vosa merced* a esta súa terra (1605-Achas-1), Perdoe *vosa merced* o papel pequeno (1605-Achas-1), de *vosa merced* tan estimada (1605-Achas-1), *guarde* Deus *vosa merced* (1605-Achas-1), vn.a letra de *vosa merced* (1605-Achas-1), *Vosa merced* ordene como o señor tesourejro y-ev o podamos ver presto (1605-Achas-2), faça *vosa merced* conta *que* (1605-Achas-2), Naom se espante *vosa merced* destas branduras (1605-Achas-2), *vosa merced*, mev señor, me bolveu a juntar coeles (1605-Achas-2), *vosa merced* procure *que* (1605-Achas-2), bolbo a dezer a *vosa merced* *que* a liçença naom tarde (1605-Achas-2), Se podese, *vosa merced* o remedie todo (1605-Achas-2), deve a *merced* *que vosa merced* lle faz (1605-Achas-2), ja *bosa merced* o save (1605-Achas-2) / Na fórmula respecto *su(a) MERCÉ*: Acórdeselle a su *merced* do que su *merced* me a prometido (1605-Amorín), E confiado súa *merced* me a de faze-la *merced* a *quedo* agardando (1605-Amorín).

MERECER, MEREÇER, MEREEÇER, MERESÇER, MERESÇER, MERESER, MEREZER v.t. ‘merecer’: porque ho *meresçe* ho ser e balor de *vosa merced* e ho mereceu a ben abenturada da señora dona Juana (1603-Serra-1), porque o *mereçe* a nobressa de *vosa merced* y-o mereceu a ben abenturada da señora dona Joana (1603-Serra-2), *que aynda* este naom me *mereze* (1605-Achas-1), ey eu de pólas na guarda *que* tas prendas *merecen* (1604-Moscoso); se foran tan certos como *merescía* (1596-Gallo); e ho *mereceu* a ben abenturada (1603-Serra-1), y-o *mereseu* a ben abenturada (1603-Serra-2); eu non so tan boa *que mereça* telo (1604-Moscoso), *Mereza* ev saver de *vosa merced* (1605-Achas-1).

MES (?) s.f. ‘cereal listo para a sega’: e má *mes* para o conde de Oñate (1619-Moscoso).

MESMO, MISMO *ident.*: e meu secretayro e meu algaçil façen o *mesmo* (1596-Obeso), A miña señora doña Costança fago o *mesmo* (1598-Lanzós); vn alcalde que foy da bila *mesma* (1603-Serra-2).

MESTER s.m., na frase *ser MESTER* ‘cumprir’: *que* se foraom *mester* os do meu graonçifño, de Petam os mandara catar (1605-Achas-2).

MESTRE s.m. ‘patrón ou capitán dun barco’: e foy que lles deron aos *mestres* vn dos nabíos con toda a sal (1605-Achas-2) // *MESTRE de capella*: ‘persoa que compón ou dirixe a música (da capella)’: O fillo de León saleu *mestre* de capella (1596-Gallo).

MEU, MEV *pos.*: Se eu voto un crauo á troda da fortuna, *meu* señor (1596-Gallo), para a missa noua de un *meu* collazo (1596-Gallo), e *meu* secretayro e *meu* algaçil façen o mesmo (1596-Obeso), nas cassas donde moraba *meu* pay (1603-Serra-1), aqy se achou *meu* hirmao Jerónimo Fernández (1603-Serra-1), a cassa de *meu* pay (1603-Serra-2), a *meu* yрмаõ Jerónimo Fernández de Ponteuedra (1603-Serra-2), para a cassa de *meu* pay (1603-Serra-2), á casa de *meu* yрмаõ Jerónimo Fernández (1603-Serra-2), *que* lle poda a *meu* primo e señor beijar as maus (1604-Moscoso), Señor *meu* primo acá me dícen tran esas nabes marabillas (1604-Mos-

coso), Ynbiei a **meu** yrmou no sei cuanto (1604-Moscoso), perdoase a **meu** dono e señor (1605-Achas-1), letra do **meu** señor don Diego (1605-Achas-2), **meu** señor don Juan d' Acuña (1605-Achas-2), os do **meu** graonçiño (1605-Achas-2), o tempo de colle-lo **meu** panziño (1605-Achas-2), **meu** vmor ja bosa merced o save *que* é máis de dar *que* de pedir (1605-Achas-2), Se podese, *vosa mercé* o remedie todo, pois o a de ser **meu** (1605-Achas-2), *vosa mercé*, **mev** señor, me bolveu a juntar coeles (1605-Achas-2), o **mev** estómago naon sofre cousas pequenas (1605-Achas-2); A esos **meus** señores (1598-Lanzós), fillos de *vosa merced* e primos **meus** (1598-Lanzós), os anos *que* eu lle desejo, *que* non serán menos que os **meus** (1603-Serra-2), e deses **meus** señores (1605-Achas-1), *dona* Costanza y-eses **meus** señores (1605-Achas-1); pues teño a nosa tía en **miña** pouxa (1596-Gallo), a *vosa merced* y-a **miña** señora comadre (1596-Obeso), A **miña** señora dona Juana e dona Costança (1596-Obeso), en **miña** conciança (1598-Lanzós), de **miña** señora doña Costança (1598-Lanzós), A **miña** señora doña Costança fago o mesmo (1598-Lanzós), que fes a **miña** hirmán (1603-Serra-1), con tanto contento e saúde quanto a **miña** alma deseja (1603-Serra-1), e de **miña** señora dona Costansa (1603-Serra-1), Non escrevo por **miña** letra (1603-Serra-1), os pés de **miña** señora dona Costança (1605-Amorín), de *vosa mercé* e de **miña** señora dona Costanza (1605-Achas-1), as de **miña** señora dona Costanza (1605-Achas-1), ja bramara pola **mjña** señora (1605-Achas-1), o casamento de **mjña** señora dona Joana (1605-Achas-1), y-a **miña** Janjña Sarmiento me beim abraçar (1605-Achas-2); e todas **miñas** hirmás (1603-Serra-1), en **mynas** fracas oraçois (1603-Serra-1), e **miñas** yrmás (1603-Serra-2) // A **mi** tío don Diego Sarmiento de Acuña señor de Vincios y Gondomar (1598-Lanzós), e os de **mi** señor don Lope (1605-Amorín).

MEUDO *adx.*, na frase a *MEUDO adv.* 'con frecuencia': Nouas da terra *vosa mercé* as terá a **meudo** (1603-Serra-1).

MEV, MI *pos.*: vid. MEU.

MILL *num.*: a quen beyxo as maus **mill** veces (1603-Serra-2).

MILLORAR *v.t.*: e confío en Deus han de ser **milloradas** (1603-Serra-1), confío en Deus serán sempre **milloradas** (1603-Serra-2). Cf. MELLOR.

MIN, MJN, MYN *pron. pers.* 1P, compl.: por a memoria que tubo de acordarse de **min** (1598-Lanzós), e obrigarme a [a] **myn** y a ele para estarmos sertos (1603-Serra-1), *que* será para **mjn** alegría (1603-Serra-2), Mande por **min** (1605-Achas-1), nola den con briedade ao señor tesoureiro y-a **min** (1605-Achas-2). Vid. EU.

MISMO *ident.*: vid. MESMO.

MISSA *s.f.*: para a **missa** noua de un meu collazo (1596-Gallo).

MJLLOR *adx.*: vid. MELLOR.

MJN *pron.*: vid. MIN.

MJÑA *pos.*: vid. MEU.

MO *contr.* 'pron. ME + pron. O': e **mo** dixu *vosa mercé* (1605-Amorín); *que* agora **ma** faza tan cresida (1603-Serra-2), *Vosa mercé* **ma** faga tan grande de abisarme (1604-Moscoso), por eso non **ma** conpro (1604-Moscoso). Vid. EU, ME.

MORAR *v.*: nas cassas donde **moraba** meu pay (1603-Serra-1).

MORGADÁNS *top.* 'Morgadáns, parroquia de Gondomar': cando eu fore a uisitar Peytieros, Chin e **Morgadáns** (1596-Obeso).

MOSCOSO *antrop.*: Dona María de **Moscoso** y Sotomaior (1604-Moscoso), Don Rodrigo de **Moscoso** y Sandoual (1619-Moscoso).

MOSTEIRO *s.m.*: ao **mosteiro** d' Oya (1605-Achas-2).

MUITO, MUJTO *cuant.*: vid. MUY, MUYTO.

MUNDO *s.m.*: ningún no **mundo** é máis seu servidor *que* eu (1598-Lanzós), a obrigaçón que o **mundo** saue (1598-Lanzós).

MUY, MUYTO, MUITO, MUJTO *cuant.* 'moi(to)': [+ subst.] o **muyto** gosto e contento *que* tiña (1603-Serra-2); fizo **muytos** pucherinos (1596-Gallo), Noso Señor garde a bosa merced **muytos** anos (1596-Obeso), corren con **muytos** bentos (1605-Achas-1), *garde* Deus *vosa mercé* **muytos** anos (1605-Achas-1); terrey a **muyta** dita (1598-Lanzós), con **muyta** certeza (1598-Lanzós), porque será **muíta** merced para nós (1603-Serra-1), Teño **muyta** consolaçón (1603-Serra-2), de **muyta** estima (1603-Serra-2), **muíta** má ventura (1619-Moscoso); danzas y **muytas** invenzones (1596-Gallo), Eu beyxo a *vosa merced* as mans **muytas** ueçes (1598-Lanzós), beijo as maus a *vosa mercé* **muytas** beces (1604-Moscoso), me a prometido por **muytas** bezes (1605-Amorín), e mo dixu *vosa mercé* por **muytas** bezes (1605-Amorín) // [+ *adx.*] ubo **muy** boa geadá (1596-Gallo), andaua a despensa **muy** curta (1596-Gallo), y-eso terei por **muy** gran dita (1604-Moscoso), de **muyto** grande coraçom (1605-Achas-2), nos mandara **muyto** curto rrescate (1605-Achas-2), Figueyredo é **muyto** pequeno en tudo (1605-Achas-2), virá **muyto** escasa (1605-Achas-2), que é **muy** bo galego (1619-Moscoso) // [+ *adv.*] *que* súas cousas ban **muy** adiante (1603-Serra-2) // [+ *v.*] *que* ja é **muyto** aguardear (1605-

Achas-1), Espantoume **muyto** esta pouquidade (1605-Achas-2), que me folguei **muyto** con ele (1619-Moscoso).

MYN *pron. pron.*: vid. MIN.

MÝNA *pos.*: vid. MEU.

N

NA *cont.*: vid. NO (cont.).

NABE *s.f.* 'nave': tran esas **nabes** marabillas (1604-Moscoso).

NABÍOS *s.m.* 'navío': con os **nabíos** que tomaron (1605-Achas-2), vn dos **nabíos** con toda a sal (1605-Achas-2).

NAÇON *s.f.* 'nación': ja fora desfeito das outras **naçoins** que aquí corren con muytos bentos (1605-Achas-1).

NADA *cuant.*: para que no faltara **nada** á festa (1596-Gallo), como non se bende **nada** (1604-Moscoso).

NAO *s.f.*: o que traz as **naos** de contrataçom (1605-Achas-1).

NAOM, NAON *adv.*: vid. NON.

NAQUELE *cont.* 'prep. EN + dem. AQUEL': toda a jente dos dous botaron **naquele** (1605-Achas-2).

NEGOÇIO *s.m.*: encargándolle este **negoçio** (1603-Serra-1).

NEL *cont.* 'prep. EN + pron. EL': que si fijera mayorasgo as pujera **nel** (1604-Moscoso), e garde a justiça anparándolo] **enela** (1603-Serra-2) // 'nelo, niso': e non desejo cousa máis que emplearme **nel** toda [a] bida (1604-Moscoso).

NEN *conx.*: No-me olvido **nen** olvidarey de encomendar a Deus (1603-Serra-1).

NESARIO *adx.* 'necesario': por seu balor me he **nesario** vma carta de man de vosa *mercé* e de outras pesoas (1603-Serra-2).

NESTE *cont.* 'prep. EN + dem. ESTE': tuue **nestes** días acá (1619-Moscoso); Eu estoy **nesta** uilla de Bayona (1603-Serra-1), outro ynverno **nesta** umjdad (1605-Achas-1), fixese ysto **nesta** lingoaie (1605-Achas-1).

Vid. ESTE, EN.

NINGUÉN *indef.*: con muyta certeza que **ninguén** con tanta uontade como eu a seruírá (1598-Lanzós).

NINGÚN *indef.*: [determinante] a que non sinta **ningún** traballo (1604-Moscoso) // [autónomo ou substituto] 'ningunha persoa' ou 'ningún servidor': e que **ningún** no mundo é máis seu servidor que eu (1598-Lanzós).

NO *adv.*: vid. NON.

NO *cont.*, 'prep. EN + art. O': **ningún** no mundo é máis seu servidor que eu (1598-Lanzós), para que os beja **no** estado que eu desejo a vosa *mercé* (1603-Serra-1), cantou **no** beraom e **no** ynverno pedía á formjga (1605-Achas-2); E **na** alma folgo (1603-Serra-1), Pedía a vosa *mercé* **na** que escribía que (1603-Serra-2), tocándolle **na** onrra (1603-Serra-2), ey eu de pólas **na** guarda que tas prendas merecen (1604-Moscoso); **nas** casas donde moraba meu pay (1603-Serra-1). Vid. O (art.), EN.

NOBREÇA, NOBRESSA *s.f.* 'nobreza': pola **nobreça** que en vosas *mercés* coñeço o fijera (1598-Lanzós), de alegrarnos e onrrarnos con súa **nobressa** (1603-Serra-1), a **nobressa** de vosa *mercé* (1603-Serra-2), anparala con súa **nobressa** e balor (1603-Serra-2).

NOLO *cont.* 'pron. NOS + pron. O': **nola** den con bribidade ao señor tesoureiro y-a min (1605-Achas-2). Vid. NOS, O (pron.).

NON, NO, NAOM, NAON *adv.*: [+ cons.] para que **no** faltara nada á festa (1596-Gallo), y **no-nos** faltaua sino voso *mercé* (1596-Gallo), suprico a voso *merced* que **non** me oluide (1598-Lanzós), quando eu **non** tibera a obrigaçón que o mundo saue (1598-Lanzós), **non** leyxo de pescudar por voso *mercé* (1603-Serra-1), **No**-me olvido nen olvidarey de encomendar a Deus (1603-Serra-1), os anos que eu lle desejo, que **non** serán menos que os meus (1603-Serra-2), pues **non** desejo cousa máis que emplearme nel toda [a] bida (1604-Moscoso), a que **non** sinta ningún traballo (1604-Moscoso), eu **non** so tan boa (1604-Moscoso), como **non** se bende nada (1604-Moscoso), por eso **non** ma compró (1604-Moscoso), Ynbiel a meu yrmou **no** sei cuanto (1604-Moscoso), en **naon** bendo vn.a letra de voso *mercé* (1605-Achas-1), se ev **naom** tibera aquí a compañía portuguesa (1605-Achas-1), aynda este **naom** me mereze (1605-Achas-1), se **naon** fora tempo tan santo como é oje (1605-Achas-1), estava para **naon** fazer ysto (1605-Achas-1), o que **naon** sei se será (1605-Achas-1), logo **naon** pregunto máis (1605-Achas-1), **Naom** se espante voso *mercé* destas branduras (1605-Achas-2), e así **naom** poso deyxar de dezer jsto e ser agradezido de quem tanta *merced* me faz (1605-Achas-2), e se **naom** que llos **naom** prestem (1605-Achas-2), que a liçença **naom** tarde (1605-Achas-2), e se **naom** **naom** terej que comer o ynverno (1605-Achas-2), e **naon** pase pela maom de Figuejredo (1605-Achas-2), o mev estómago **naon** sofre cousas pequenas (1605-Achas-2), **naon** quer que escreva máis (1605-Achas-2), si Deus **no-nos** remedia por outro camiño (1619-Moscoso) // [+ vog.] **Non** escrevo por miña letra por ser rruyn escribán (1603-Serra-1), ja que vm **naon** é correxidior (1605-Achas-1). Vid. NONO.

- NONO** *contr.* 'adv. **NON** + pron. **O**': agardando po(r)la rresposta de Mariquita, que sin ela **nona** podó mandar (1605-Amorín). Vid. **NON**, **O** (pron.).
- NÓS** *pron. pers.* 1Pl., *compl.*: E pois que **vosa mercé** entónçes o honrrou e a **nós** (1603-Serra-1), porque será muita merced para **nós** (1603-Serra-1). Vid. **EU**, **ME**, **MIN**, **NOS**, **NOSOUTROS**.
- NOS** *pron. pers.* 1Pl.: [acusativo] aquí **nos** ten **Vosa mercé** (1596-Obeso), **nos** fes **merced** como senpre de alegrarnos e onrrarnos con súa nobressa (1603-Serra-1), **que** en todo **vosa mercé** nos faz merçed e **nos** anpara como senpre (1603-Serra-1), si Deus no-**nos** remedia (1619-Moscoso), que me folgo así **nos** honrra **Vosa Señoría** (1619-Moscoso) // [dativo] y no-**nos** faltaua sino **vosa mercé** (1596-Gallo), os bes e merçes que **nos** a feyto (1603-Serra-1), **quando vosa mercé nos** fes **merced** como senpre (1603-Serra-1), **nos** conbén que agora **nos** faza **merced** de vma carta (1603-Serra-1), para que entendan **que** en todo **vosa mercé nos** faz merçed e nos anpara como senpre (1603-Serra-1), Temos esperanza coas boas nouas **que nos** derañ das pases (1603-Serra-1), e mais que **nos** qijto **vosa mercé** o bon compañeyro e **nos** deixa en poder da justiza crjmjnal (1605-Achas-1), E sendo o señor tesoueyro y-ev de muyto grande coraçom **nos** mandara muyto curto rrescate (1605-Achas-2). Vid. **NÓS**, **NOLO**.
- NOSO** *pos.*: tomara yo acá a **nos(r)o** Lopo Ambrossio (1596-Gallo), **Noso** Señor garde a **bosa merced** (1596-Obeso), a quens **garde Noso** Señor como eu seu criado desejo (1598-Lanzós), Permita **Noso** Señor ache esta a **vosa mercé** (1603-Serra-1), **Noso** Señor garde y-engrandessa súas cousas como pode (1603-Serra-1), permita **Noso** Señor darlla (1603-Serra-2), **Noso** Señor lle queira dar ese alibio (1604-Moscoso), **Noso** Señor me encamiñou (1605-Achas-1), eses señores da Junta do **noso** Portugal (1605-Achas-2); pues teño a **nosa** tía en miña pousa (1596-Gallo), **vosa mercé** e **nosa** doña (1596-Gallo).
- NOSOUTROS** *pron. pers.* 1Pl., *compl.*: tempo é a **nosoutros** quedar vein (1605-Achas-1). Vid. **EU**, **NÓS**.
- NOUA** *s.f.* 'noticia': **Nouas** da terra **vosa mercé** as terá a meudo (1603-Serra-1), Temos esperanza coas boas **nouas** que nos derañ das pases (1603-Serra-1), oubir senpre boas **nouas** de **vosa mercé** (1603-Serra-2), Temos boas **nouas** que ay pases (1603-Serra-2).
- NOUO** *adx. na frase MISSA NOVA* 'primeira missa que canta un sacerdote' para a missa **noua** de un meu collazo (1596-Gallo).
- NÚÑEZ**, *antrop.*: fauoreçiese la causa de Antonio Núñez (1619-Moscoso).

O

- O QUAL** *rel.*: de **vosa mercé ao quale** pesso me faza **merced** (1603-Serra-1); e dos señores fillos, **os quais** dé Deus bida a **vosa mercé** para que os beja (1603-Serra-1); doña de súa doña, **la qual** fizo muytos pucherinos (1596-Gallo).
- O**, **HO** *pron. pers.* 3P, *acu.*: [tras vogal] pola nobreça **que** en **vosas mercés** coñeço **o** fijera (1598-Lanzós), me pidiu rrogasse a **vosa mercé o** favorescese (1603-Serra-1), téndoho a ele presso (1603-Serra-1), porque **ho** mereçe ho ser e balor de **vosa mercé** e **ho** mereceu a ben abenturada da señora dona Juana (1603-Serra-1), porque **o** merece a nobressa de **vosa mercé y-o** mereceu a ben abenturada da señora dona Joana (1603-Serra-2), e garde a justiza anparándolo enela (1603-Serra-2), mándeme en que **o** sirua conforme estou obrigada (1603-Serra-2), **vosa mercé ho** onrrou en seu desposorio (1603-Serra-2), mais con jente [b]oa **que o** fará ser çebill (1605-Achas-1), como o señor tesoueyro y-ev **o** podamos ver presto (1605-Achas-2), ja **bosa merced o** save **que é** máis de dar **que** de pedir (1605-Achas-2), Se podese, **vosa mercé o** rremedie todo, pois **o** a de ser meu (1605-Achas-2); dé Deus bida a **vosa mercé para que os** beja no estado que eu desejo a **vosa mercé** (1603-Serra-1); ninguén con tanta uontade como eu a seruirá (1598-Lanzós), darlla tan cunprida e acauada como eu a desejo e senpre a desejey (1603-Serra-2), y-en bñdoa, logo naon pregunto máis (1605-Achas-1); Nouas da terra **vosa mercé as** terá a meudo (1603-Serra-1) / [tras pausa] E confiado súa **mercé** me a de faze-la **mercé** a quedo agardando (1605-Amorín), suplico a **vosa mercé**, primo, o faborezca en todo (1604-Moscoso), que si fijera mayorasgo **as** pujera nel (1604-Moscoso) / [tras -n] a soledade y la perda que fazía duxéranlo (1596-Gallo), se foraom mester os do meu graonçiño, de Petam os mandara catar (1605-Achas-2), en naon bendo vn.a letra de **vosa mercé**, logo ando en pesquisa de queim **a** tem (1605-Achas-1) / [tras -r] Non escrevo por miña letra por ser rruyn escribán, fa-lo-ey de bagar (1603-Serra-1), e anparala con súa nobressa e balor (1603-Serra-2), eu non so tan boa **que** mereça telo, cuanto máis façelo (1604-Moscoso), me serve de entreter as savdades con **lela** cada día (1605-Achas-2), que por ser de tal mau ey eu de pólas na guarda **que** tas prendas merecen (1604-Moscoso) / [tras -s] **vosa mercé** entónçes **o** honrrou e a **nós** (1603-Serra-1), **vosa mercé** o rremedie todo, pois **o** a de ser meu (1605-Achas-2); Deus **os** faga en todo seus fillos (1598-Lanzós). Vid. **ELE**, **LLO**, **MO**, **NOLO**, **NONO**.
- O**, **HO**, **EL** (cast.) *art.*, determinante: [tras vogal] yo e chegado a o alto dela (1596-Gallo), Uerdá é que o libro iba en un mal latril (1596-Gallo), da festa de o señor Sant Francisco (1596-Obeso), Por mandado de o señor lecençado (1596-Obeso), fago **o** mesmo (1598-Lanzós), a obrigaçón que **o** mundo saue (1598-Lanzós),

lebarey coysso o contento y-alegría que deuo (1603-Serra-1), para o serbisso de vosa mercé (1603-Serra-1), vma carta para o señor gouernador (1603-Serra-1), para que o señor gouernador e ouidores lle fazan justiça (1603-Serra-1), porque ho mereçe ho ser e balor de vosa mercé (1603-Serra-1), sinificaua a vosa mercé o muyto gosto e contento que tiña (1603-Serra-2), y-os señores fillos y-o señor yrmán don García (1603-Serra-2), procurarémolle o marido (1604-Moscoso), nos qujtou vosa mercé o bon compañeyro (1605-Achas-1), se o señor fora Sarmento (1605-Achas-1), Perdoe vosa mercé o papel pequeno (1605-Achas-1), por pítima para o coraçao (1605-Achas-2), como o señor tesoureiro y-ev o podamos ver presto (1605-Achas-2), sendo o señor tesoureiro y-ev (1605-Achas-2), e o mev estómago naon sofre cousas pequenas (1605-Achas-2), ja se pasa o tempo de colle-lo meu panziño (1605-Achas-2), para o conde de Oñate (1619-Moscoso); e lle aparessa os bes e merçés que nos a feyto (1603-Serra-1), y-a señora dona Costanssa y-os señores fillos (1603-Serra-2), e lle aparessa os bes que dela hey rreseuido (1603-Serra-2), ho señor goarde os anos que eu lle desejo (1603-Serra-2), beyjamos os pés de miña señora dona Costança e os de vosa mercé e os de mi señor don Lope e de todos esos señores (1605-Amorín), que os olandeses lle levaron dous catibos (1605-Achas-2); Quedó a perra ãa fameada y-a cautelosa Ortega doña de súa doña (1596-Gallo), que a uida dispois acá se saue está mellor (1596-Gallo), ya a Ortega fizo *sant Juan* (1596-Gallo), antes andaua a despensa muy curta (1596-Gallo), una gran cossa para a missa noua de un meu collazo (1596-Gallo), la causa desa soledade y la perda que fazía duxéranlo (1596-Gallo), non tibera a obrigación (1598-Lanzós), de quen vosa mercé foy padriño y-a señora may madriña (1603-Serra-1), beña a carta encargada (1603-Serra-1), quanto a miña alma deseja (1603-Serra-1), ho mereceu a ben abenturada da señora dona Juana (1603-Serra-1), a vosa mercé y-a señora dona Costanssa (1603-Serra-1), vosa mercé y-a señora dona Costanssa (1603-Serra-2), porque o mereçe a nobressa de vosa mercé y-o mereceu a ben abenturada da señora dona Joana (1603-Serra-2), guarde a justiça (1603-Serra-2), para a cassa de meu pay (1603-Serra-2), y-a señora súa may (1603-Serra-2), máis que enplearme nel toda [a] bida (1604-Moscoso), yrá agora a cerba (1604-Moscoso), naom tibera aqui a compañía portuguesa (1605-Achas-1), con toda a sal (1605-Achas-2), toda a jente dos dous botaron naquele (1605-Achas-2), como foy a provisao (1605-Achas-2), que a liçença naom tarde (1605-Achas-2), y-así a que rreçevím por *Diego García* (1605-Achas-2), y-a miña Janiña Sarmento me beim abraçar (1605-Achas-2), que deve a merced que vosa mercé lle faz (1605-Achas-2); beyjo a vosa merced as mans (1598-Lanzós), veyjarlle as mans (1598-Lanzós), que ban tan adiante as coussas de vosa mercé (1603-Serra-1), passando as tropas dos soldados (1603-Serra-2), a quen beyxo as mans mill vezes (1603-Serra-2), beyjo as mans a vosa mercé muytas beces (1604-Moscoso) / [tras pausa] O fillo de León (1596-Gallo), El licenciado Obeso (1596-Obeso), O pretendente por quen escribe don Antonio (1604-Moscoso); Os olandeses fizeron liberdade (1605-Achas-2); como merecía, la causa desa soledade y la perda que fazía duxéranlo (1596-Gallo), A carta yrá derijida á casa de meu yрмаō (1603-Serra-2) / [tras -n] y en el disponer de si y de sus bees anda uagarosa (1596-Gallo), Con el correo de Pontevedra (1603-Serra-2), que coneseñan o señor gouernador desta rreyno (1603-Serra-2), a quen ho señor goarde (1603-Serra-2); con os ossos amados de su hirmao (1596-Gallo), se logren os anos que Deus pode darlle (1603-Serra-2), con os nabíos que tomaron ao mostejo d' Oya (1605-Achas-2); se alarga en la vitalla (1596-Gallo); veinjan as maons [a] vosa mercé e á boa Joaniña (1605-Achas-1) / [tras -r] que será por o janeyro (1596-Gallo), quando a de ser o casamento de miña señora dona Joana (1605-Achas-1), naom terej que comer o ynverno (1605-Achas-2), o tempo de colle-lo meu panziño (1605-Achas-2); que se quixeren comprar os sacos llos vendaom (1605-Achas-2), que se foraom mester os do meu graonçiño (1605-Achas-2); por a memoria que tubo (1598-Lanzós), onrrar a cassa de meu pay (1603-Serra-2), e quero ber a merced que se lle faz (1603-Serra-2), me a de faze-la mercé (1605-Amorín); a meu primo e señor beyjar as mans (1604-Moscoso), me serve de entreter as savdades (1605-Achas-2) / [tras -s] perdimos o pançiño (1619-Moscoso); beyjamos os pés de miña señora dona Costança (1605-Amorín); veyjo infinitas ueças as mans (1598-Lanzós), Todas as uezas que se ofresce (1603-Serra-1), todas as cousas de vosa mercé (1603-Serra-1) / [tras -z] o que traz as naos de contrataçao a este porto (1605-Achas-1) // Núcleo substituto: [tras vogal] Abíseme vosa mercé disso o que hay (1603-Serra-2), y-o que podrá costar (1604-Moscoso), O que troufer a vosa mercé a esta súa terra será mjllor que o que traz as naos de contrataçao a este porto (1605-Achas-1); os anos que eu lle desejo, que non serán menos que os meus (1603-Serra-2), y-os desta cassa de vosa mercé (1603-Serra-2); y-elas y-eu as de miña señora dona Costanza y-eses meus señores (1605-Achas-1) / [tras pausa] O que troufer a vosa mercé a esta súa terra (1605-Achas-1), tempo é a nosoutros quedar vein, o que naon sei se será se aguardar outro ynverno nesta umjdad (1605-Achas-1) / [tras -s] todos os desta súa casa lle desejamos (1605-Achas-1). Vid. AO, CO, DO, NO, POLO, O QUAL.

Ó, ÓS cont.: vid. AO.

OBESO, OVESO *antrop.*: El licenciado Obeso (1596-Obeso), Por mandado de o senor lecençeador Pedro de Oveso de Oriona (1596-Obeso).

- OBRIGACIÓN *s.f.*: 'obriga': quando eu non tibera a **obrigación** que o mundo saue (1598-Lanzós).
- OBRIGAR *v.t.*: e **obrigarme** a [a] myn y a ele para estarmos sertos (1603-Serra-1), mándeme en que o sirua conforme estou **obrigada** (1603-Serra-2) // **OBRIGAR** [a alguén] *a* + oración: [obrigar a quien tanto quiero y devo y deseo servir] *a* que me jnbíe sós dúas rregras da súa maom (1605-Achas-2).
- OFRESCKER *v.*: 'ofrecer': Todas as uezes que se **ofresce** (1603-Serra-1).
- OGANO *adv.*: 'hogano, este ano': **Ogano** ay por acó muita má ventura (1619-Moscoco).
- OJE, OXE *adv.*: 'hoxe': De Mañufe, **ox[e]** corta feyra 2 de outubro de 96 (1596-Obeso), Çamora **oje** sabado (1598-Lanzós), se naon fora tenpo tan santo como é **oje** (1605-Achas-1), Vajona, **oje** Vernes Santo (1605-Achas-1).
- OLANDÉS *s.m.* ou *adx.*: 'holandés': que os **olandeses** lle levaron dous catibos yndo ós coellos ás ynsoas (1605-Achas-2), Os **olandeses** fizeron liberdade con os nabíos que tomaron ao mosteiro d' Oya (1605-Achas-2).
- OLUIDAR, OLBIDAR *v.t.*: 'esquecer': suprico a *vosa mercè* que non me **oluide** (1598-Lanzós) // **OLVIDARSE de**: Nome **olbido** nen **olbidarey** de encomendar a Deus (1603-Serra-1).
- ONDE, DONDE *rel.*: nas cassas **donde** moraba meu pay (1603-Serra-1) // **ONDE quer que** 'onde queira que': *que* dixo que **onde** quer que quixese (1605-Amorín).
- ONRRA *s.f.*: lle a feyto vma senjustiça tocándolle na **onrra** (1603-Serra-2). Cf. **HONRRAR**.
- ONRRAR *v.*: vid. **HONRRAR**.
- ONTE *adv.*: que **onte** ubo muy boa geadá (1596-Gallo).
- OÑATE *top.*: o conde de **Oñate** (1619-Moscoco).
- ORAÇÓN *s.f.*: 'oración': en mýnas fracas **oraçóis** (1603-Serra-1).
- ORDENAR *v.t.*: *Vosa mercè* **ordene** como o señor tesoureiro y-ev o podamos ver presto (1605-Achas-2).
- ORDINARIO *s.m.*: 'recadeiro, home que se encarga de levar encargos ou mercadaorías dunha poboación a outra': E beña a carta encargada como de maõ de *vosa mercè* con heste **ordinario** (1603-Serra-1).
- ORIONA *antrop.*: Por mandado de o señor lecençeadó Pedro de Oveso de **Oriona** (1596-Obeso).
- ORTEGA *top.*: y-a cautelosa **Ortega** doña de súa doña (1596-Gallo), ya a **Ortega** fizo sant Juan (1596-Gallo). Vid. **SANT JUAN DE ORTEGA** (*top.*).
- OSSO *s.m.*: 'óso': con os **ossos** amados de su hirmao (1596-Gallo).
- OTUBRE *s.m.*: De Mañufe, **ox[e]** corta feyra 2 de **otubre** de 96 (1596-Obeso).
- OUBIDOR *s.m.*: 'maxistrado da Real Audiencia': *para* que o señor gouernador e **oubidores** lle fazan justiça rreta (1603-Serra-1).
- OUBIR *v.t.*: 'oír, ouvir': por **oubir** senpre boas nouas de *vosa mercè* e *que* súas cousas ban muy adiante (1603-Serra-2).
- OUTRO *ident.*: se aguardar **outro** ynverno nesta umjdad (1605-Achas-1), por **outro** camiño (1619-Moscoco); de man de *vosa mercè* e de **outras** pesoas (1603-Serra-2); ja fora desfeito das **outras** naçoins (1605-Achas-1).
- OVESO *antrop.*: vid. **OBESO**.
- OXE *adv.*: vid. **OJE**.
- OYA *top.*: 'Oia': ao mosteiro d' **Oya** (1605-Achas-2).

P

- PADRIÑO *s.m.*: de quen *vosa mercè* foy **padriño** y a señora may madriña (1603-Serra-1), ho onrrou en seu desposorio sendo seu **padriño** (1603-Serra-2).
- PANCIÑO, dim. **PAN** *s.m.*: 'pan', posiblemente 'clase de cereal': perdimos o **panciño** (1619-Moscoco).
- PANZIÑO, dim. **PA(I)NZO** *s.m.*: 'paínzo': porque ja se pasa o tenpo de colle-lo meu **panziño** (1605-Achas-2).
- PAPEL *s.m.*: Perdoe *vosa mercè* o **papel** pequeno (1605-Achas-1).
- PAR *s.m.*: un **par** de gaytas (1596-Gallo).
- PARA, PERA *prep.*: una gran cossa **para** a missa noua (1596-Gallo), **para** o serbisso de *vosa mercè* aquy se achou meu hirmao (1603-Serra-1), vma carta **para** o señor gouernador (1603-Serra-1), porque será *muita mercè* **para** nós (1603-Serra-1), he coussa **para** a cassa de meu pay de *muyta estima* (1603-Serra-2), será **para** mjn alegría (1603-Serra-2), pera ter por pítima **para** o coraçao (1605-Achas-2), e má mes **para** o conde de Oñate (1619-Moscoco) // **PARA** + oración: **para** pasar este enuerno (1596-Gallo), irey por a casa de *vosa mercè* **para** veyjar as mans (1596-Obeso), e obrigar-me a [a] myn y a ele **para** estarmos sertos (1603-Serra-1), estava **para** naon fazer ysto (1605-Achas-1), sós dúas rregras da súa maom **pera** ter por pítima *para* o coraçao (1605-Achas-2) / **PARA** + *que* + oración: un par de Gaytas **para** que no faltara nada á festa (1596-Gallo), **para** que o señor gouernador e oubidores lle fazan justiça rreta (1603-Serra-1), **para** que entendan *que* en todo *vosa mercè* nos faz *merçè* (1603-Serra-1), dé Deus bida a *vosa mercè* **para** que os beja no estado que eu desejo a *vosa mercè* (1603-Serra-1), vma carta [...] **para** que fassa castigo e guarde a justiça anparánd[o] enela (1603-Serra-2), quijera *que* fora matrimonio inteiro **para** que quedara poboado deles (1604-Moscoco), Ynbiei a meu yрмаu no sei cuanto **para** *que* me comprase una (1604-Moscoco).

- PARECER, PAREÇER *v.*: e como non se bende nada **paréceme** que por eso non ma compró (1604-Moscoso), Ja me **pareçe** que so largo (1605-Achas-2), e me **pareçe** *que* tein traçom (1605-Achas-2).
- PARTE *s.f.*, na const. (*ser*) PARTE a ‘contribuír’: *que* eso será **parte** a que non sinta ningún traballo (1604-Moscoso) // *por* PARTE *de*: a *merced* *que* se lle faz *por* **parte** de *vosa mercé* (1603-Serra-2).
- PAS *s.f.* ‘paz’: coas boas nouas *que* nos derañ das **pases** (1603-Serra-1), Temos boas nouas *que* ay **pases** (1603-Serra-2).
- PASAR, PASSAR *v.* ‘desprazarse ao outro lado, transitar’: bay por doce anos *que* **passou** ha Yndea (1603-Serra-1); e naon **pase** pela maom de Figuejredo (1605-Achas-2); para **pasar** este enuerno (1596-Gallo); **passando** as tropas dos toldados (1603-Serra-2) // PASARSE ‘consumirse’: ja se **pasa** o tempo de colle-lo meu panziño (1605-Achas-2).
- PASCOAS *s.f.* ‘pascua de resurrección’: lles dé tan boas saídas de **pascoas** (1605-Achas-1).
- PASSAR *v.*: vid. PASAR.
- PAY *s.m.* ‘pai’: nas cassas donde moraba meu **pay** (1603-Serra-1), a cassa de meu **pay** (1603-Serra-2), *para* a cassa de meu **pay** (1603-Serra-2).
- PÉ *s.m.*: beyjamos os **pés** de miña señora (1605-Amorín).
- PEDIR *v.t.*: de *vosa mercé* ao quale **pesso** me *faza* *merced* (1603-Serra-1); **Pedía** a *vosa mercé* na que escribía *que*, pois sempre [...], *que* agora ma *faza* tan cresida (1603-Serra-2), no inverno **pedía** á formjga (1605-Achas-2); me **pidiu** rrogasse a *vosa mercé* o favorecesce (1603-Serra-1); é máis de dar *que* de **pedir** (1605-Achas-2).
- PEDRO *antrop.*: **Pedro** de Oveso de Oriona (1596-Obeso).
- PELO *cont.*: vid. POLO.
- PEQUENO *adx.* ‘de tamaño reducido’: Perdoe *vosa mercé* o papel **pequeno** (1605-Achas-1) // ‘mesquiño’: Figueyredo é muyto **pequeno** en tudo (1605-Achas-2), o mev estómago naon sofre cousas **pequenas** (1605-Achas-2).
- PERA *prep.*: vid. PARA.
- PERDA *s.f.*: la causa desa soledade y la **perda** *que* *fazía* duxéranlo (1596-Gallo).
- PERDER *v.t.* ‘quedar sen’: *que* **perdimos** o panziño (1619-Moscoso) // ‘botar a perder, estragar’: Está **perdida** (1603-Serra-1), Esta terra está **perdida** (1603-Serra-2).
- PERDOAR *v.t.*, na const. PERDOAR [algo]: **Perdoe** *vosa mercé* o papel pequeno (1605-Achas-1) // PERDOAR a [alguén]: *que* ja *que* **perdoava** aos ynjmjgos (1605-Achas-1); Noso Señor me encamiñou *que* ja *que* *perdoava* aos ynjmjgos **perdoase** a meu dono e señor (1605-Achas-1).
- PERMITIR *v.t.*: **Permita** Noso Señor *ache* esta a *vosa mercé* (1603-Serra-1), **permita** Noso Señor darlla tan cunprida e acauada como eu a desejo (1603-Serra-2).
- PERO *conx.*: **pero** yrá agora a cerba e despois procurarémoslle o marido (1604-Moscoso), **pero** eu non so tan boa *que* mereça telo, cuanto máis fáçelo (1604-Moscoso).
- PERRA *s.f.* ‘cadela’: Quedó a **perra** aña fameada (1596-Gallo).
- PESCUDAR *v.*, na const. PESCUDAR *por* ‘inquirir’: non leyxó de **pescudar** *por* *vosa mercé* e *por* todas súas coussas (1603-Serra-1).
- PESOA *s.f.* ‘persoa’: vma carta de man de *vosa mercé* e de outras **pesoas** *que* conesçan o señor gouernador (1603-Serra-2).
- PESQUIJA *s.f.*: logo ando en **pesquja** de queim a tem (1605-Achas-1).
- PETÁN *top.* ‘Petán, parroquia da Caniza’: de **Petam** os mandara catar (1605-Achas-2).
- PEYTIEROS *top.* ‘Peitieiros, parroquia de Gondomar’: cando eu fore a uisitar **Peytieros**, Chin e Morgadáns (1596-Obeso).
- PIDIU *v.*: ver PEDIR.
- PIMENTA *s.f.* ‘pementa’: farei justiza coa alçada da **pimenta** (1605-Achas-1), a provisaoim dos mercadores da **pimenta** (1605-Achas-2).
- PÍTIMA *s.f.* ‘tipo de cataplasma que se pon sobre o corazón’: dúas rregras da súa maom pera ter *por* **pítima** *para* o coraçom (1605-Achas-2).
- POBOAR *v.t.*: quijera *que* fora matrimonio enteiro *para* *que* quedara **poboado** deles (1604-Moscoso).
- PODER *s.m.*, na locución en PODER *de*: e nos deixa en **poder** da justiza crjmjnal (1605-Achas-1).
- PODER *v.*: [IPr.] *que* sin ela nona **podo** mandar (1605-Amorín), E ysto **podo** eu dezer *por* *vosa mercé* y-este seu cativo (1605-Achas-1), así naom **poso** dexar de dezer jsto e ser agradezido de quem tanta *merced* me faz (1605-Achas-2), Noso Señor guarde y-engrandessa súas cousas como **pode** (1603-Serra-1), os anos *que* Deus **pode** darlle (1603-Serra-2); [IFut.] y-o *que* **podrá** costar (1604-Moscoso); [SPr.] *que* lle **poda** a meu primo e señor beijar as maus (1604-Moscoso), ordene como o señor tesoureiro y-ev o **podamos** ver presto (1605-Achas-2); [SPto.] Se **podese**, *vosa mercé* o remedie todo (1605-Achas-2), meu vmor ja bosa mer-

- ced o save que é máis de dar que de pedir, se **podese** (1605-Achas-2); [SFut.] e antes si eu **podere** (1596-Obeso).
- POIS**, **PUES** *conx.* ‘pois, xa que’: yo e chegado a o alto dela, **pués** teño a nosa tía en miña pousa (1596-Gallo), que fixese ysto nesta lingoaje, **pois** é de vosa mercé tan estimada (1605-Achas-1), Se podese, vosa mercé o rremedie todo, **pois** o a de ser meu (1605-Achas-2) // ‘posto que’: Pedía a vosa mercé na que escribía que, **pois** sempre folgou onrrar a cassa de meu pay (1603-Serra-2), e **pois** vosa mercé ho onrrou en seu desposorio (1603-Serra-2), E **pois** estes fezeron esta liverdade (1605-Achas-2). Vid. **POIS QUE**.
- POIS QUE** *conx.* ‘posto que’: E **pois que** vosa mercé entonçes o honrrou e a nós (1603-Serra-1). Vid. **POIS**.
- POLO**, **PELO** *cont.* ‘prep. POR + art. O’: bindo **polo** camiño (1605-Amorín); **pola** nobreça que en vosas mercés coñeço o fijera (1598-Lanzós), **Pola** merced das porcelanas beijo as maus a vosa mercé (1604-Moscoso), agardando **po(r)la** rresposta de Mariquita (1605-Amorín), ja bramara **pola** mjña señora (1605-Achas-1), e naon pase **pela** maom de Figuejredo (1605-Achas-2) // **POLO** + *que* ‘por tanto, por iso’: **pelo que** deve a merced que vosa mercé lle faz (1605-Achas-2). Vid. O (art.), **POR**.
- PONTEUEDRA**, **PONTEVEDRA** *top.*: que biue en **Pontevedra** (1603-Serra-1), con vn alcalde que foy da bila de **Pontevedra** (1603-Serra-1), a meu yrmaõ Jerónimo Fernández de **Ponteuedra** (1603-Serra-2), A carta yrá derijida á casa de meu yrmaõ Jerónimo Fernández a **Ponteuedra** (1603-Serra-2), Con el correo de **Pontevedra** (1603-Serra-2).
- POÑER** *v.* vid. **PÓR**.
- POR** *prep.*: que será **por** o janyero (1596-Gallo), irey **por** a casa de vosa merced (1596-Obeso), **Por** mandado de o senhor lecençeador (1596-Obeso), corregedor da vila de Vayona **por** sua magestade (1596-Obeso), Eu beyjo a vosa merced as mans muytas ueçes **por** a memoria que tubo de acordarse de min (1598-Lanzós), e sen marido, bay **por** doce anos que passou ha Yndea (1603-Serra-1), Non escrevo **por** miña lettra por ser rruyn escribán (1603-Serra-1), **por** seu balor me he nesario vma carta (1603-Serra-2), **por** eso non ma compró (1604-Moscoso), y-eso terei **por** muy gran dita (1604-Moscoso), me a prometido **por** muytas bezes (1605-Amorín), mo dixo vosa mercé **por** muytas bezes (1605-Amorín), E **por** ela me troufe aqui (1605-Achas-1), ysto podo eu dezer **por** vosa mercé y-este seu cativo (1605-Achas-1), pera ter **por** pítima para o coraçao (1605-Achas-2), a que rregevím **por** Diego García (1605-Achas-2), ay **por** acó muita má ventura (1619-Moscoso), no-nos remedia **por** outro camiño (1619-Moscoso) // **POR** + oración: Non escrevo por miña lettra **por** ser rruyn escribán (1603-Serra-1), o muyto gosto e contento que tiña [...] **por** me dezeren que (1603-Serra-2), Teño muyta consolaçón **por** oubir sempre boas nouas de vosa mercé e que súas cousas ban muy adelante (1603-Serra-2), O pretendente **por** quen escribe don Antonio (1604-Moscoso), que **por** ser de tal mau ey eu de pólas na guarda que (1604-Moscoso) / ‘para’: e llos prestara **por** lebaren fazenda de súa magestade (1605-Achas-2). Vid. *por* PARTE de, **POLO**, **PORQUE**, **MANDAR por**, **PESCUCHAR por**.
- PÓR** *v.t.*: si fijera mayorasgo as **pujera** nel (1604-Moscoso), por ser de tal mau ey eu de **pólas** na guarda que tas prendas merecen (1604-Moscoso).
- PORCELANA** *s.f.* ‘peza de louza de porcelana’: Pola merced das **porcelanas** beijo as maus a vosa mercé muytas beces (1604-Moscoso).
- PORQUE** *conx.*: e antes si eu pudere, **porque** queria vejar as mans e ver a vosa merced (1596-Obeso), han de ser milloradas, **porque** ho meresçe (1603-Serra-1), **porque** ele tras vn preyto con vn alcalde (1603-Serra-1), **porque** será muita merced para nós (1603-Serra-1), serán sempre milloradas **porque** o mereçe a nobressa de vosa mercé y-o mereceu a ben abenturada da señora dona Joana (1603-Serra-2), E tanvén se acorde vosa mercé de darlle marjdo **porque** tenpo é a nosoutros quedar vein (1605-Achas-1), **porque** Figueyredo é muyto pequeno en tudo (1605-Achas-2), **porque** ja se pasa o tenpo de colle-lo meu panziño (1605-Achas-2). Vid. **POR**, **QUE** (*conx.*).
- PORTO** *s.m.*: o que traz as naos de contrataçao (1605-Achas-1).
- PORTUGAL** *top.*: crjado á veira de **Portugal** (1605-Achas-2), eses señores da Junta do noso **Portugal** (1605-Achas-2).
- PORTUGUÉS** *adx.*: a compañía **portuguesa** (1605-Achas-1).
- POSO** *v.*: vid. **PODER**.
- POUQUJDADE** *s.f.*: Espantoume muyto esta **pouqujdade** (1605-Achas-2).
- POUSA** *s.f.* ‘pousa, casa murada’: teño a nosa tía en miña **pousa** (1596-Gallo).
- PRANTÍA** *s.f.* ‘plantío’: y la otra **prantía** de la Torre que *vuestra* merced me dexó encargado (1605-Amorín).
- PREGUNTAR** *v.t.*: y-en béndoa, logo naon **pregunto** máis (1605-Achas-1).
- PREMO** *s.m.* ‘premio’: e **premos** de arta quantía de rreás á mellor (1596-Gallo).
- PRENCIPALMENTE** *adv.* ‘principalmente’: abisarme vosa mercé da saúde de vosa mercé, **prencipalmente**, e de miña señora dona Costanssa e dos señores fillos (1603-Serra-1).
- PRENDA** *s.f.* ‘presente, agasallo’: ey eu de pólas na guarda que tas **prendas** merecen (1604-Moscoso).

- PRESSO *adx.* 'preso': sobre vma senrezón que fes a miña hirmán téndoho a ele **presso** (1603-Serra-1).
- PRESTAR *v.t.:* e se naom **que** llos naom **prestem** (1605-Achas-2); llos **prestara** por lebaren fazenda de súa magestade (1605-Achas-2).
- PRESTO *adv.* 'preto, axiña': ordene como o señor tesoureiro y-ev o podamos ver **presto** (1605-Achas-2).
- PRETENDENTE *s.f.:* O **pretendente** por quen escribe don Antonio (1604-Moscoso).
- PREYTO *s.m.:* porque ele tras vn **preyto** con vn alcalde que foy da bila de Pontevedra (1603-Serra-1).
- PRIMO *s.m.* 'parente da mesma xeración': fillos de vosa merced e **primos** meus (1598-Lanzós) // 'relación de parentesco cos fillos dos primos ou cos curmáns dos pais': **que** lle poda a meu **primo** e señor beijar as maus (1604-Moscoso), suplico a vosa **mercé**, **primo**, o faborezca en todo (1604-Moscoso), Señor meu **primo**, acá me diçen tran esas nabes marabillas (1604-Moscoso).
- PROBEITO *s.m.* 'proveito': si abrá algunha de **probeito** (1604-Moscoso).
- PROCURAR *v.t.* 'esforzarse en atopar': yrá agora a cerba e despois **procuráremoslle** o marido (1604-Moscoso) // 'tentar conseguir': vosa **mercé** **procure** **que** meu señor don Juan d' Acuña y-eses señores da Junta do noso Portugal nola den con briedade (1605-Achas-2).
- PROMETER *v.t.:* do que su **mercé** me a **prometido** (1605-Amorín).
- PROVISAOM *s.f.* 'provisión': como foy a **provisaom** dos mercadores da pimenta (1605-Achas-2).
- PUCHERO *s.m.* 'mexericos': fizo muytos **pucherinos** (1596-Gallo).
- PUES *conx.:* vid. POIS.

Q

- QUAL, QUAIS *rel.:* vid. O QUAL.
- QUALQUERA *ident.:* mais de **qualquera** sorte sarta para o serbisso de vosa **mercé** aqy se achou meu hirmao (1603-Serra-1).
- QUANDO, CANDO *rel.* 'cando': **cando** eu fore a uisitar Peytiero, Chin e Morgadáns (1596-Obeso), **quando** vosa **mercé** nos fes **merced** como senpre (1603-Serra-1), **quando** a de ser o casamento de miña señora dona Joana (1605-Achas-1) // '(aínda) cando' que en miña conciança **que**, **quando** eu non tibera a obrigaçón que o mundo saue, pola nobreça **que** en vosas **mercé**s coñeço o fijera (1598-Lanzós).
- QUANTÍA *s.f.* 'contía': premos de arta **quantía** de rreás á mellor (1596-Gallo).
- QUANTO *cuant.:* vid. CUANTO.
- QUE *conx.:* [completiva] Uerdá é **que** o libro iba en un mal latril (1596-Gallo), e **que** ningún no mundo é máis seu servidor **que** eu (1598-Lanzós), con muyta certeça **que** ninguén con tanta uontade como eu a seruirá (1598-Lanzós), que en miña conciança **que**, quando eu non tibera (1598-Lanzós), suprico a vosa **merced** **que** non me oluide (1598-Lanzós), nos combén **que** agora nos faza **merced** de vma carta (1603-Serra-1), para que entendan **que** en todo vosa **mercé** nos faz **merced** (1603-Serra-1), por me dezeren **que** [...] todos tiñan saúde (1603-Serra-2), por oubir senpre boas novas de vosa **mercé** e **que** súas cousas ban muy adiante (1603-Serra-2), Pedía a vosa **mercé** na que escribía **que**, pois senpre folgou onrrar a cassa de meu pay [...], **que** agora ma faza tan credida (1603-Serra-2), y he **que** a meu yrmão Jerónimo (1603-Serra-2), paréceme **que** por eso non ma compró (1604-Moscoso), **que** eso será parte a **que** non sinta ningún traballo (1604-Moscoso), quijera **que** fora matrimonio inteiro para **que** quedara poboado deles (1604-Moscoso), e mais lle digo a vosa **mercé** **que** si fijera mayorasgo as pujera nel (1604-Moscoso), **que** dixo **que** onde quer que quixese (1605-Amorín), **que** estou ben agardando po(r)la rresposta de Mariquita (1605-Amorín), Mais Noso Señor me encamiñou **que** ja que perdoava aos ynjmjgos perdoase a meu dono e señor, e mais **que** fixese ysto nesta lingoa (1605-Achas-1), obligar [...]a **que** me jnbíe sós dúas rregras (1605-Achas-2), faça vosa **mercé** conta **que** os olandeses lle levaron dous catibos (1605-Achas-2), e foy **que** lles deron aos mestres vn dos nabíos con toda a sal (1605-Achas-2), vosa **mercé** procure **que** meu señor don Juan d' Acuña y-eses señores da Junta do noso Portugal nola den (1605-Achas-2), faz firmar a vn Rej tan xeneroso y liberal **que** se quixeren comprar os sacos llos vendaom, e se naom **que** llos naom prestem (1605-Achas-2), bolbo a dezer a vosa **mercé** **que** a liçença naom tarde (1605-Achas-2), meu vmor ja bosa **merced** o save **que** é máis de dar **que** de pedir (1605-Achas-2), Ja me parece **que** so largo e quero acabar esta (1605-Achas-2), e naon quer **que** escreva máis (1605-Achas-2), e me parece **que** tein rraçaom (1605-Achas-2) / para **QUE**: un par de Gaytas para **que** non faltara nada á festa (1596-Gallo), e, para **que** o señor gouernador e ouidores lle fazan justiça rreta (1603-Serra-1), para **que** entendan **que** en todo vosa **mercé** nos faz **merced** (1603-Serra-1), dé Deus bida a vosa **mercé** para **que** os beja no estado que eu desejo a vosa **mercé** (1603-Serra-1), vma carta de man de vosa **mercé** e de outras pesoas **que** coneseçan o señor gouernador deste rreyno para **que** fassa castigo e guarde a justiça anparándof] enela (1603-Serra-2), quijera **que** fora matrimonio inteiro para **que** quedara poboado deles (1604-Moscoso), Ynbiei a meu yrmão no sei cuanto para **que** me comprase una (1604-Moscoso) / (de) **QUE**: Temos boas novas **que** ay pases (1603-Serra-2), Aynda teño esperanza **que** don Antonio ha de bir da Coru-

ña a tempo **que** lle poda a meu primo e señor beijar as maus (1604-Moscoso) // [explicativa] para pasar este enuerno, **que** onte ubo muy boa geadá (1596-Gallo), se alarga en la vitalla, **que** antes andaua a despensa muy curta (1596-Gallo), la causa desa soledade y la perda que **fazía** duxéranlo, **que** a uida dispois acá se saue está mellor (1596-Gallo), **que** en miña conciança **que**, quando eu non tibera (1598-Lanzós), sauedora dos bes de bosa merced e da señora dona Costança e do señor yrmao don Garçía, **que** lebarey coysoo o contento y-alegría que deuo (1603-Serra-1), folgo, e todas miñas hirmás, **que** ban tan adiante as coussas de vosa **mercé** (1603-Serra-1), abisarme de súa saúde e contento e de seus beis, **que** será para mjin alegría (1603-Serra-2), poda a meu primo e señor beijar as maus **que** eso será parte a que non sinta ningún traballo (1604-Moscoso), **mercé** me a prometido por muytas bezes bindo polo camiño, **que** dixo que (1605-Amorín), que estou ben agardando po(r)la rresposta de Mariquita, **que** sin ela nona podó mandar (1605-Amorín), E por ela me troufe aquí, **que** coela despertaría vosa **mercé** do sono de correxidor (1605-Achas-1), Mande por min, **que** ja que vn naon é correxidor, farei justiza coa alçada da pimenta (1605-Achas-1), e mais **que** nos quj-tou vosa **mercé** o bon compañeyro e nos deixa en poder da justiza crjmnal (1605-Achas-1), Perdoe vosa **mercé** o papel pequeno, **que** aynda este naom me mereze (1605-Achas-1), **quando** a de ser o casamento de mjña señora dona Joana, **que** ja é muyto aguardar (1605-Achas-1), Naom se espante vosa **mercé** destas branduras, **que** saom Sarmento e crjado á veira de Portugal (1605-Achas-2), e naon pase pela maom de Figuejredo, **que** virá muyto escasa (1605-Achas-2), **que** faz firmar a vn Rej tan xeneroso y liberal **que** se quixeren conprar os sacos llos vendaom (1605-Achas-2), Espantoume muyto esta pouquidade, **que** se foraom mester os do meu graonçño, de Petam os mandara catar (1605-Achas-2), que me folguei muyto con ele, **que** é muy bo galego (1619-Moscoso), **que** me folgo así nos honrre (1619-Moscoso), muita má ventura, **que** perdimos o panciño (1619-Moscoso) // [comparativa] ningún no mundo é máis seu servidor **que** eu (1598-Lanzós), os anos **que** eu lle desejo, **que** non serán menos **que** os meus (1603-Serra-2), pues non desejo cousa máis **que** enplearme nel toda [a] vida (1604-Moscoso), eu non so tan boa **que** mereça telo, cuanto máis façelo (1604-Moscoso), será mjllor **que** o que traz as naos de contrataçom (1605-Achas-1), é máis de dar **que** de pedir, se podese (1605-Achas-2) // [consecutiva] E tíñame vosa **mercé** tan agastado **que**, se naon fora tempo tan santo como é oje, estava para naon fazer ysto (1605-Achas-1). Vid. POIS **que**, PORQUE, JA **QUE**.

QUE rel.: fizo muytos pucherinos **que**, se foran tan certos como merescía, la causa desa soledade y la perda que **fazía** duxéranlo (1596-Gallo), la causa desa soledade y la perda **que** **fazía** duxéranlo (1596-Gallo), quando eu non tibera a obrigaçón **que** o mundo saue (1598-Lanzós), pola nobreça **que** en vosas **mercés** coñeço o fijera (1598-Lanzós), por a memoria **que** tubo de acordarse de min (1598-Lanzós), A miña señora doña Costança fago o mesmo, **que** é veyjarlle as mans (1598-Lanzós), meu pay, **que** Deus aja (1603-Serra-1), bay por doçe anos **que** passou ha Yndeá (1603-Serra-1), meu hirmao Jerómino Fernández, **que** biue en Pontevedra (1603-Serra-1), con vn alcalde **que** foy da bila de Pontevedra (1603-Serra-1), sobre vma senrrezón **que** fe as miña hirmán (1603-Serra-1), Temos esperança coas boas nouas **que** nos derañ das pases (1603-Serra-1), no estado **que** eu desejo a vosa **mercé** (1603-Serra-1), Todas as uezes **que** se ofresce (1603-Serra-1), súa may, **que** Deus dé gloria (1603-Serra-1), os bes e **mercés** **que** nos a feyto (1603-Serra-1), como vosa **mercé**, **que** Deus goarde (1603-Serra-1), **que** lebarey coysoo o contento y-alegría **que** deuo (1603-Serra-1), a ben abenturada da señora dona Joana, súa madre, **que** Deus teña en súa santa gloria (1603-Serra-2), e lle aparessa os bes **que** dela hey rreseuido (1603-Serra-2), vn alcalde **que** foy da bila mesma (1603-Serra-2), na onrra, **que** he coussa para a cassa de meu pay de muyta estima (1603-Serra-2), de outras pesoas **que** conesçan o señor gouernador deste rreyno (1603-Serra-2), quero ber a **merced** **que** se lle faz por parte de vosa **mercé** (1603-Serra-2), os anos **que** eu lle desejo, **que** non serán menos que os meus (1603-Serra-2), se logren os anos **que** Deus pode darlle (1603-Serra-2), coeste mensajeyro **que** de hay bay (1603-Serra-2), Pola **merced** das porcelanas beijo as maus a vosa **mercé** muytas beces **que** por ser de tal mau ey eu de pólas na guarda **que** tas prendas merecen (1604-Moscoso), na guarda **que** tas prendas merecen (1604-Moscoso), con jente [b]oa **que** o fará ser çebill (1605-Achas-1), ja fora desfeito das outras naçoins **que** aquí corren con muytos bentos (1605-Achas-1), y-este seu cativo, **que**, en naon bendo vn.a letra de vosa **mercé**, logo ando en pesqujsa de queim a tem (1605-Achas-1), por pítima para o coraçom, **que** en vendo letra do meu señor don Diego logo descansa (1605-Achas-2), con os nabíos **que** tomaron (1605-Achas-2), e ficarej que como çigarra **que** cantou no beraom e no inverno pedía á formjga (1605-Achas-2), pelo **que** deve a **merced** **que** vosa **mercé** lle faz (1605-Achas-2), A seu sobriño de Vosa Señoría tuue nestes días acó **que** me folguei muyto con ele (1619-Moscoso) / o + **QUE:** Abíseme vosa **mercé** disso o **que** hay (1603-Serra-2), y-o **que** podrá costar (1604-Moscoso), O **que** troufer a vosa **mercé** a esta súa terra será mjllor **que** o **que** traz as naos de contrataçom a este porto (1605-Achas-1), tempo é a nosoutros quedar vein, o **que** naon sei se será se aguardar outro ynverno nesta umjdad (1605-Achas-1), a **que** rreçevím por Diego García (1605-Achas-2) / prep. + o + **QUE:** Pedía a vosa **mercé** na **que** escribía que (1603-Serra-2), Acórdeselle a su **mercé** do **que** su **mercé** me a prometido (1605-Amorín), Gran traballo é estar tan lonje do **que** bein se quer (1605-Achas-1) // prep. + **QUE:** escrevy

a *vosa mercé* antes de agora en **que** sinificaua a *vosa mercé* o muyto gosto e contento **que** tiña (1603-Serra-2) // [interrogativo, exclamativo] uea *vosa mercé* **que** será por o janeyro (1596-Gallo), mándeme en **que** o sirua conforme estou obrigada (1603-Serra-2), naom terej **que** comer o ynverno (1605-Achas-2). Vid. *ONDE quer que*, *POLO que*.

QUEDAR *v.*: **Quedó** a perra aña fameada y a cautelosa Ortega doña de súa doña (1596-Gallo); *para que quedara* poboado deles (1604-Moscoso); porque tempo é a nosoutros **quedar** vein (1605-Achas-1) / *QUEDAR* + *xer.*: a **quedo** agardando (1605-Amorín).

QUEN, QUEIM, QUEM *rel.* 'quen': meu hirmao Jerónimo Fernández [...], de **quen** *vosa mercé* foy padriño y a señora may madriña (1603-Serra-1), a **quen** ho señor goarde (1603-Serra-2), da señora dona Costança a **quen** beyxo as maus mill vezes (1603-Serra-2), O pretendente por **quen** escribe don Antonio (1604-Moscoso), logo ando en pesquisa de **queim** a tem (1605-Achas-1), e ser agradezido de **quem** tanta merced me faz (1605-Achas-2); a **quens** *guarde* Noso Señor como eu seu criado desejo (1598-Lanzós).

QUERER *v.t.*: [IPr.] e **quero** ber a merced *que* se lle faz (1603-Serra-2), **quero** acabar esta (1605-Achas-2), Gran traballo é estar tan lonje do *que* bein se **quer** (1605-Achas-1), naon **quer** *que* escreva máis (1605-Achas-2); [ICpto.] porque **queria** vejar as mans e ver a *vosa merced* (1596-Obeso); [IApto.] **quijera** *que* fora matrimonio enteiro *para que* quedara poboado deles (1604-Moscoso); [SPr.] **queyra** Deus se logren os anos (1603-Serra-2), Noso Señor lle **queira** dar ese alibio (1604-Moscoso); [SPto.] *que* onde *quer que* **quixese** tomase vn bo bestido (1605-Amorín); [SFut.] se **quixeren** conprar os sacos llos vendaom (1605-Achas-2). Vid. *ONDE quer que*.

QUJTAR *v.t.*: e mais *que* nos **qujto** *vosa mercé* o bon conpañeyro (1605-Achas-1).

R

REJ *s.m.*: vn **Rej** tan xeneroso y liberal (1605-Achas-2).

REMIADIAR *v.t.* 'dar remedio a alguén, abastecer': si Deus no-nos **remedia** por outro camiño (1619-Moscoso).

REYNO *s.m.*: para o señor governador deste **reyno** don Luis Carrillo (1603-Serra-1), o señor governador deste **reyno** (1603-Serra-2).

RODRIGO *antrop.*: Don **Rodrigo** de Moscoso y Sandoual (1619-Moscoso).

RODRIGES *antrop.*: Marta **Rodriges** e eo (1605-Amorín).

RRAÇAOM *s.f.* 'razón': e me parece *que* tein **rração** (1605-Achas-2).

RREAL *s.m.*: Ubo danzas y muytas invenzones, e premos de arta quantía de **rreás** á mellor (1596-Gallo).

RREÇEVER *v.*: vid. RRESEBER.

RREGRA *s.f.* 'liña de escritura': sós dúas **rregras** da súa maom (1605-Achas-2).

RREMIADIAR *v.t.*: Se podese, *vosa mercé* o **rremédie** todo, pois o a de ser meu (1605-Achas-2).

RRESCATE *s.m.*: nos mandara muyto curto **rrescate** (1605-Achas-2).

RRESEBER, RREÇEVER, RRESEUER *v.t.*: a *que* **rreçevím** por Diego García (1605-Achas-2), **Reseberey** merced abisarme *vosa mercé* da saúde de *vosa mercé* (1603-Serra-1), e lle aparessa os bes *que* dela hey **rreseuido**, e miñas yrmás (1603-Serra-2).

RRESPOSTA *s.f.*: agardando po(r)la **rresposta** de Mariquita (1605-Amorín).

RRETO *adx.* 'recto, dereito': e, *para que* o señor governador e ouidores lle fazan justiça **rreta** (1603-Serra-1).

RREYNO *s.*: vid. REYNO.

RRODA *s.f.*: Se eu voto un crauo á **rroda** da fortuna (1596-Gallo).

RROGAR *v.t.*: me pidiu **rrogasse** a *vosa mercé* o favorecesce (1603-Serra-1); **rrogando** a Deos lle dea tanta saúde (1605-Amorín).

RRUYN *adx.*: Non escrevo por miña letra por ser **rruyn** escribán (1603-Serra-1).

S

SÁBADO *s.m.*: Çamora oje **sabado** (1598-Lanzós).

SACO *s.m.*: *que* se quixeren conprar os **sacos** llos vendaom (1605-Achas-2).

SAÍDA *s.f.*: lles dé tan boas **saídas** de pascoas (1605-Achas-1). Cf. SALIR.

SAL *s.f.* 'sal (masc.)': vn dos nabíos con toda a **sal** (1605-Achas-2).

SALIR *v.* 'saír': O fillo de León **saleu** mestre de capella (1596-Gallo). Cf. SAÍDA.

SAN JUAN *antrop.*: **San Juan** d'Amorín (1605-Amorín). Cf. SANT JUAN (top.).

SANCTIAGO, *top.* 'Santiago de Compostela': **Sanctiagio**, 19 de Octubre 1619 (1619-Moscoso).

SANDOUAL *antrop.*: Don Rodrigo de Moscoso y Sandoual (1619-Moscoso).

SANT, SANTO *adx.*: [+ subst.] ya a Ortega fizo **sant** Juan (1596-Gallo), antes da festa de o señor **Sant** Francisco (1596-Obeso); *que* Deus teña en súa **santa** gloria (1603-Serra-2) // [tras subst. ou nuclear] oje Vernes **Santo** (1605-Achas-1), se naon fora tempo tan **santo** como é oje (1605-Achas-1).

SANT ANTÓN *top.* De **Sant Antón**, 15 de junio 1596 (1596-Gallo).

SANT JUAN DE ORTEGA *top.*: la casa en **Sant Juan de Ortega** no estaua acauada (1596-Gallo).

SAOM *v.*: vid. **SER**.

SARMENTO, SARMIENTO *s.m.* ‘póla de vide’ e *antrop.*: Naom se espante *vosa mercé* destas branduras, *que* saom **Sarmento** e crjado á veira de Portugal (1605-Achas-2) // *antrop.*: A mi tío don Diego **Sarmiento** de Acuña señor de Vincios y Gondomar (1598-Lanzós), se o señor fora **Sarmento** ja bramara pola mñña señora (1605-Achas-1), Diego **Sarmiento** de Sotomayor (1605-Achas-1), a miña Janñña **Sarmiento** me beim abraçar (1605-Achas-2), Diego **Sarmiento** de Sotomayor (1605-Achas-2).

SAÚDE *s.f.*: con tanto contento e **saúde** quanto a miña alma deseja (1603-Serra-1), todos tiñan **saúde** (1603-Serra-2), de súa **saúde** e contento e de seus beis (1603-Serra-2), abisarme *vosa mercé* da **saúde** de *vosa mercé* (1603-Serra-1), tanta **saúde** como eo desexo (1605-Amorín).

SAUEDOR *adx.*: seja **sauedora** dos bes de bosa merced (1603-Serra-1).

SAVDADE *s.f.*: me serve de entreter as **savdades** con lela cada día (1605-Achas-2).

SAVER, SAUER *v.t.*: [IPr.] Ynbiei a meu yрмаu no **sei** cuanto *para que* me comprase una (1604-Moscoso), o que naon **sei** se será se aguardar outro ynverno nesta umjdad (1605-Achas-1), que a uida dispois acá se **saue** está mellor (1596-Gallo), quando eu non tibera a obrigaçón que o mundo **saue** (1598-Lanzós), e meu vmor ja bosa merced o **save que** é máis de dar *que* de pedir (1605-Achas-2) // **SABER** de ‘ter noticias de’: [Inf.] Mereza ev **saver** de *vosa mercé* e de miña señora dona Costanza, e deses meus señores (1605-Achas-1).

SE *pron. pers.* 3P: [indeterminación] acá se saue está mellor (1596-Gallo), a merced *que* se lle faz por parte de *vosa mercé* (1603-Serra-2), como non se bende nada paréceme que por eso non ma compró (1604-Moscoso), Gran traballo é estar tan lonje do que bein se quer (1605-Achas-1) // [reflexivo]: y se alarga en la vitalla (1596-Gallo), aquy se achou meu hirmao Jerónimo Fernández (1603-Serra-1), Todas as uezes que se ofresce (1603-Serra-1), queyra Deus se logren os anos *que* Deus pode darlle (1603-Serra-2), porque ja se pasa o tempo de colle-lo meu panziño (1605-Achas-2). Vid. **ELE**, **ACORDARSE de**, **ESPANTARSE de**, **TRATARSE de**.

SE, SI *conx.*: [condicional] Se eu voto un crauo á rroda da fortuna (1596-Gallo), muytos pucherinos que, se foran tan certos como merescía (1596-Gallo), e antes **si** eu pudere (1596-Obeso), **si** fijera mayorasgo as pujera nel (1604-Moscoso), E se ev naom tibera aquy a compañía portuguesa (1605-Achas-1), tíñame *vosa mercé* tan agastado que, se naon fora tempo tan santo como é o je, estava para naon fazer ysto (1605-Achas-1), e se o señor fora Sarmento ja bramara pola mñña señora (1605-Achas-1), o que naon sei se será se aguardar outro ynverno nesta umjdad (1605-Achas-1), *que* se quixeren comprar os sacos llos vendaom (1605-Achas-2), *que* se foraom mester os do meu graonçiño, de Petam os mandara catar (1605-Achas-2), *que* é máis de dar *que* de pedir, se podese (1605-Achas-2), Se podese, *vosa mercé* o remedie todo (1605-Achas-2), **si** Deus no-nos remedia por outro camiño (1619-Moscoso) // [completiva]: abisarme **si** abrá algunha de probeito y-o que podrá costar (1604-Moscoso), o que naon sei se será se aguardar outro ynverno nesta umjdad (1605-Achas-1).

SECRETAYRO *s.m.* ‘secretario’: e meu **secretayro** e meu algaçil façen o mesmo (1596-Obeso).

SEI *v.*: vid. **SABER**.

SELARIO *s.m.* ‘salario’: fueron a cuenta de mi **selario** (1605-Amorín).

SEMPRE *adv.*: vid. **SEMPRE**.

SEN, SIN *prep.* ‘sen’: e **sen** marido, bay por doçe anos que passou ha Yndea (1603-Serra-1), que **sin** ela nona podo mandar (1605-Amorín).

SENAOM *conx.*: ordene como o señor tesoureiro y-ev o podamos ver presto, e **se naom** faça *vosa mercé* conta *que* os olandeses lle levaron dous catibos (1605-Achas-2), e **se naom que** llos naom prestem (1605-Achas-2), e **se naom** naom terej que comer o ynverno (1605-Achas-2).

SENDO *v.*: vid. **SER**.

SENJUSTIÇA *s.f.*: vn alcalde [...] lle a feyto vma **senjustiça** tocándolle na onrra (1603-Serra-2).

SEÑOR *s.m.*: vid. **SEÑOR**.

SEMPRE *adv.* ‘sempre’: tan a seu seruicho como **sempre** (1596-Obeso), *quando vosa mercé* nos fes merced como **senpre** (1603-Serra-1), e nos anpara como **senpre** (1603-Serra-1), como eu a desejo e **senpre** a desejey (1603-Serra-2), por oubir **senpre** boas nouas de *vosa mercé* (1603-Serra-2), confío en Deus serán **senpre** milloradas (1603-Serra-2), pois **senpre** folgou onrrar a cassa de meu pay (1603-Serra-2).

SENRREZÓN *s.f.*: sobre vma **senrrazón** que fes a miña hirmán (1603-Serra-1).

SENTIR *v.t.*: eso será parte a que non **sinta** ningún traballo (1604-Moscoso).

SEÑOR, SENOR *s.m.* ‘título de nobreza’: A mi tío don Diego Sarmiento de Acuña **señor** de Vincios y Gondomar (1598-Lanzós) // ‘home de posición social elevada’: meu **señor**, yo e chegado a o alto dela (1596-Gallo), A esos meus **señores** seus fillos de *vosa merced* (1598-Lanzós), a meu primo e **señor** (1604-Moscoso), se o

señor fora Sarmento (1605-Achas-1), a meu dono e **señor** (1605-Achas-1), vosa mercé, mev **señor** (1605-Achas-2); e de todos esos **señores** (1605-Amorín), deses meus **señores** (1605-Achas-1), y-eses meus **señores** (1605-Achas-1), y-eses **señores** da Junta do noso Portugal (1605-Achas-2) / **SEÑOR** [+ parentesco] aquí nos ten Vosa mercé **señor** compadre (1596-Obeso), e do **señor** yрмаõ don Garçia (1603-Serra-1), y-o **señor** yрмаñ don Garçia (1603-Serra-2), **Señor** meu primo (1604-Moscoso); ache esta a vosa mercé y-a señora dona Costanssa e **señores** fillos (1603-Serra-1), e dos **señores** fillos (1603-Serra-1), y-os **señores** fillos (1603-Serra-2) / **SEÑOR** [+ cargo] Por mandado de o **senor** lecençeadro Pedro de Oveso de Oriona (1596-Obeso), vma carta para o **señor** gouernador deste reyno don Luis Carrillo (1603-Serra-1), para que o **señor** gouernador e ouidores (1603-Serra-1), de outras pesoas que coñeçan o **señor** gouernador deste reyno (1603-Serra-2), o **señor** tesoureiro y-ev (1605-Achas-2), ao **señor** tesoureiro y-a min (1605-Achas-2), sendo o **señor** tesoureiro y-ev (1605-Achas-2) / **SEÑOR** [+ {don, san} + nome] antes da festa de o **señor** Sant Francisco (1596-Obeso), e todos as do **señor** don Garçia (1596-Obeso), y ao **señor** don Garçia (1603-Serra-2), e os de mi **señor** don Lope (1605-Amorín), do meu **señor** don Diego (1605-Achas-2), meu **señor** don Juan d' Acuña (1605-Achas-2) // 'deus': Noso **Señor** garde a bosa mercé (1596-Obeso), a quens *guarde* Noso **Señor** como eu seu criado desejo (1598-Lanzós), Noso **Señor** *guarde* y-engrandessa súas cousas como pode (1603-Serra-1), Permita Noso **Señor** ache esta a vosa mercé (1603-Serra-1), permita Noso **Señor** darlla (1603-Serra-2), a quen ho **señor** goarde os anos que eu lle deseo (1603-Serra-2), Noso **Señor** lle queira dar ese alibio (1604-Moscoso), Noso **Señor** me encamjñou (1605-Achas-1).

SEÑORA s.f.: 'muller de posición social elevada': ja bramara pola mñña **señora** (1605-Achas-1) / **SEÑORA** [+ parentesco] a vosa mercé y-a miña **señora** comadre (1596-Obeso), de quen vosa mercé foy padriño y a **señora** may madriña (1603-Serra-1), y a **señora** súa may (1603-Serra-2) / **SEÑORA** [+ dona + nome] A mi **Señora** doña Costanza ymbio estos taos (1596-Gallo), Mi **señora** doña Ysael (1596-Gallo), A miña **señora** dona Juana e dona Costança (1596-Obeso), A miña **señora** doña Costança (1598-Lanzós), de miña **señora** doña Costança (1598-Lanzós), e de miña **señora** dona Costanssa (1603-Serra-1), a vosa mercé y-a **señora** dona Costanssa (1603-Serra-1), a ben abenturada da **señora** dona Juana (1603-Serra-1), da **señora** dona Costança e do señor yрмаõ don Garçia (1603-Serra-1), vosa mercé y-a **señora** dona Costanssa (1603-Serra-2), a ben abenturada da **señora** dona Joana, súa madre (1603-Serra-2), en bida da **señora** dona Costança (1603-Serra-2), os pés de miña **señora** dona Costança (1605-Amorín), o casamento de mñña **señora** dona Joana (1605-Achas-1), de miña **señora** dona Costanza (1605-Achas-1), as de miña **señora** dona Costanza (1605-Achas-1).

SEÑORÍA s.f. 'autoridade ou calidade dos señores, na fórmula de respecto vosa **SEÑORÍA**: A seu sobriño de Vosa **Señoría** (1619-Moscoso), que me folgo así nos honrrre Vosa **Señoría** (1619-Moscoso).

SER s.m.: porque ho mereseçe ho **ser** e balor de vosa mercé (1603-Serra-1), bolua a seu **ser** de todo (1603-Serra-1).

SER v. cop.: [IPr.] eu non so tan boa que mereça telo, quanto máis façelo (1604-Moscoso), Ja me parece que so largo (1605-Achas-2), que **saom** Sarmento e crjado á veira de Portugal (1605-Achas-2), Uerdá é que o libro iba en un mal latril (1596-Gallo), que é veyjarlle as mans (1598-Lanzós), ningún no mundo é máis seu servidor que eu (1598-Lanzós), y **he** que a meu yрмаõ [...] vn alcalde que foy da bila mesma [...] lle a feyto vma senjustiça (1603-Serra-2), na onrra, que **he** coussa para a cassa de meu pay de muyta estima (1603-Serra-2), por seu balor me **he** nesario vma carta (1603-Serra-2), Gran traballo é estar tan lonje (1605-Achas-1), tempo tan santo como é oje (1605-Achas-1), que ja é muyto aguardar (1605-Achas-1), ja que vm naon é correxidor (1605-Achas-1), tempo é a nosoutros quedar vein (1605-Achas-1), pois é de vosa mercé tan estimada (1605-Achas-1), Figueyredo é muyto pequeno en tudo (1605-Achas-2), meu vmor ja bosa mercé o save que é máis de dar que de pedir (1605-Achas-2), que é muy bo galego (1619-Moscoso); [IFut.] uea vosa mercé que **será** por o janeyro (1596-Gallo), porque **será** muita mercé para nós (1603-Serra-1), abisarme de súa saúde e contento e de seus beis, que **será** para mñn alegría (1603-Serra-2), eso **será** parte a que non sinta ningún traballo (1604-Moscoso), o que naon sei se **será** (1605-Achas-1), O que troufer a vosa mercé a esta súa terra **será** mjllor (1605-Achas-1), confío en Deus **serán** senpre milloradas (1603-Serra-2), os anos que eu lle desejo, que non **serán** menos que os meus (1603-Serra-2); [IPto.] de quen vosa mercé foy padriño y a señora may madriña (1603-Serra-1), con vn alcalde que foy da bila de Pontevedra (1603-Serra-1), vn alcalde que foy da bila mesma (1603-Serra-2), e foy que lles deron aos mestres vn dos nabíos con toda a sal (1605-Achas-2), que virá muyto escasa, como foy a provisaoim dos mercadores da pimenta (1605-Achas-2); [SPr.] pesso me faza mercé **seja** sauedora dos bes de bosa mercé (1603-Serra-1); [SPto.] que se **foran** tan certos como merescía (1596-Gallo), se naon **fora** tempo tan santo como é oje (1605-Achas-1), se o señor **fora** Sarmento ja bramara pola mñña señora (1605-Achas-1); [Inf.] Non escrevo por miña lettra por **ser** rruyn escribán (1603-Serra-1), por **ser** de tal mau (1604-Moscoso), quando a de **ser** o casamento (1605-Achas-1), con jente [b]loa que o fará **ser** çebill (1605-Achas-1), e **ser** agradezido de quem tanta mer-

ced me faz (1605-Achas-2), pois o a de **ser** meu (1605-Achas-2); [Xer.] *vosa mercé* ho onrrou en seu desposorio **sendo** seu padriño y a *señora* súa may (1603-Serra-2), E **sendo** o señor tesoureiro y-ev de muyto grande coraçom (1605-Achas-2) // *SER* + part.: [IApto.] se ev naom tibera aqui a conpañia portuguesa ja **fora** desfeito das outras naçõins (1605-Achas-1); [Inf.] e confio en Deus han de **ser** milloradas (1603-Serra-1) // *SER* *mester* ‘cumprir’: [SPto.] se **foraom** *mester* os do meu graonçiño, de Petam os mandara catar (1605-Achas-2).

SERBISSO s.: vid. *SERUIÇO*.

SERRA *antrop.*: Servidora de *vosa mercé*, Briatís da **Ser[r]a** (1603-Serra-1), Briatís da **Serra** (1603-Serra-2).

SERTO *adx.*: vid. *CERTO*.

SERUIÇO, SERBISSO s.m.: tan a seu **seruiço** como sempre (1596-Obeso), se acorde de enpregarme en cousas de seu **seruiço** (1598-Lanzós), para o **serbisso** de *vosa mercé* aquy se achou meu hirmao (1603-Serra-1).

SERUIDOR, SERVIDOR s.m.: e que ningún no mundo é máis seu **servidor** que eu (1598-Lanzós), Seu sobriño de *vosa merced* e **seruidor** (1598-Lanzós).

SERUIDORA, SERVIDORA s.f.: **Servidora** de *vosa mercé*, Briatís da Ser[r]a (1603-Serra-1), **Seruidora** de *vosa mercé* (1603-Serra-2).

SERUIR, SERVIR v.t.: a que rreçevím por Diego García me **serve** de entreter as savdades con lela cada día (1605-Achas-2), ningún con tanta uontade como eu a **seruirá** (1598-Lanzós), e mándeme en que o **sirua** conforme estou obrigada (1603-Serra-2).

SETIEMBRE s.m. ‘setembro’: Vajona, y **setiembre** 20 de 605 (1605-Achas-2).

SEU, SU pos.: [3P] con os ossos amados de **su** hirmao (1596-Gallo), o favorecesce con **seu** balor (1603-Serra-1), bolua a **seu** ser de todo (1603-Serra-1), ho onrrou en **seu** desposorio sendo **seu** padriño (1603-Serra-2); en el disponer de si y de **sus** bees anda uagarosa (1596-Gallo); y-a cautelosa Ortega doña de **súa** doña (1596-Gallo), que nos a feyto en **súa** cassa (1603-Serra-1), que Deus teña en **súa** santa gloria (1603-Serra-2) // [2P cortés] tan a **seu** seruiço como sempre (1596-Obeso), ningún no mundo é máis **seu** servidor que eu (1598-Lanzós), en cousas de **seu** seruiço (1598-Lanzós), como eu **seu** criado desejo (1598-Lanzós), **Seu** sobriño de *vosa merced* e *seruidor* (1598-Lanzós), por **seu** balor me he nesario vma carta (1603-Serra-2), por *vosa mercé* y-este **seu** cativo (1605-Achas-1), A **seu** sobriño de *Vosa Señoría* (1619-Moscoso); A esos meus señores **seus** fillos de *vosa merced* (1598-Lanzós), Deus os faga en todo **seus** fillos de *vosa merced* e de miña señora (1598-Lanzós), abisarme de *súa saúde* e contento e de **seus** beis (1603-Serra-2); da señora dona Juana, **súa** may (1603-Serra-1), de alegramos e onrramos con **súa** nobressa (1603-Serra-1), de **súa** saúde e contento e de seus beis (1603-Serra-2), y a *señora* **súa** may (1603-Serra-2), anparala con **súa** nobressa e balor (1603-Serra-2), a ben abenturada da *señora* dona Joana, **súa** madre (1603-Serra-2), ten *vosa mercé* vn bosque junto a **súa** casa de Ballaulid (1604-Moscoso), todos os desta **súa** casa (1605-Achas-1), a esta **súa** terra (1605-Achas-1), dúas rregras da **súa** maom (1605-Achas-2); por todas **súas** cousas (1603-Serra-1), y-engrandessa **súas** cousas como pode (1603-Serra-1), que **súas** cousas ban muy adiante (1603-Serra-2) // *SÚA* *magestade*: corregedor da vila de Vayona por **súa** *magestade* (1596-Obeso), por lebaren fazenda de **súa** *magestade* (1605-Achas-2) // *SÚA* *mercé*: Acórdeselle a **su** *mercé* do que **su** *mercé* me a prometido (1605-Amorín), E confiado **súa** *mercé* me a de faze-la *mercé* (1605-Amorín).

SI *conx.*: vid. *SE* (*conx.*).

SI *pron.pers.* 3P, ref. compl.: en el disponer de **si** y de **sus** bees anda uagarosa (1596-Gallo). Vid. *ELE*.

SIN *prep.* ‘sen’: vid. *SEN*.

SINIFICAR v.t. ‘comunicar’: en que **sinificaua** a *vosa mercé* o muyto gosto e contento que tiña (1603-Serra-2).

SINO *conx.* ‘senón’: y no-nos faltaua **sino** *vosa mercé* e nosa doña (1596-Gallo).

SÓ *adx.* fem. ‘soa’: a que me jnbfe **sós** dúas rregras (1605-Achas-2).

SO v.: vid. *SER*.

SOBRE *prep.*: vn preyto con vn alcalde que foy da bila de Pontevedra **sobre** vma senrrezón (1603-Serra-1).

SOBRIÑO s.m. ‘parente da xeración dos fillos ou netos’: Seu **sobriño** de *vosa merced* e *seruidor* (1598-Lanzós), A seu **sobriño** de *Vosa Señoría* (1619-Moscoso).

SOFRE v.: vid. *SUFRIR*.

SOLDADO s.m.: passando as tropas dos **soldados** (1603-Serra-2).

SOLEDADE s.f.: la causa desa **soledade** (1596-Gallo).

SONO s.m.: despertaría *vosa mercé* do **sono** de correxidor (1605-Achas-1).

SORTE s.f. ‘maneira, xeito’, na frase de *qualquera* **sorte** ‘en calquera caso’: mais de qualquera **sorte** certa para o *serbisso* de *vosa mercé* aquy se achou meu hirmao (1603-Serra-1).

SOTOMAYOR *top.* e *antrop.*: Dona María de Moscoso y **Sotomaior** (1604-Moscoso), Diego Sarmiento de **Sotomayor** (1605-Achas-1), Diego Sarmiento de **Sotomayor** (1605-Achas-2).

SU, SUS pos.: vid. *SEU*.

SÚA *pos. vid. SEU.*

SUPRIR *v.t.* 'aturar': o meo estómago naon **sofre** cousas pequenas (1605-Achas-2).

SUPPLICAR, SUPRICAR *v.t.* 'suplicar': **suprico** a vosa *merced* que non me oluide (1598-Lanzós), O pretendente por quen escribe don Antonio **suplico** a vosa *mercé*, primo, o fabrezca en todo (1604-Moscoso).

T

TAL *ident.:* por ser de **tal** mau ey eu de pólas na guarda *que* **tas** prendas merecen (1604-Moscoso). Cf. ATAL.

TAN, TANTO *cuant.:* [+ subst.] con **tanto** contento e saúde quanto a miña alma deseja (1603-Serra-1); ningún con **tanta** vontade como eu a seruírá (1598-Lanzós), lle dea **tanta** saúde como eo desexo (1605-Amorín), de quem **tanta** *merced* me faz (1605-Achas-2); [+ adx., part.] se foran **tan** certos como merecía (1596-Gallo), **tan** cunprida e acuada como eu a desejo e senpre a deseje (1603-Serra-2), *que* agora ma faza **tan** cresida (1603-Serra-2), eu non so **tan** boa *que* mereça telo (1604-Moscoso), *Vosa mercé* ma faga **tan** grande de abisarme (1604-Moscoso), **tan** agastado *que* (1605-Achas-1), tempo **tan** santo como é oje (1605-Achas-1), **tan** boas saídas de pascoas como (1605-Achas-1), de *vosa mercé* **tan** estimada (1605-Achas-1), vn Rej **tan** xeneroso y liberal (1605-Achas-2); [+ adv.] *que* ban **tan** adiante as coussas de *vosa mercé* (1603-Serra-1), estar **tan** lonje do que bein se quer (1605-Achas-1); [+ outros] **tan** a seu seruíço como sempre (1596-Obeso).

TANVÉN *adv.:* E **tanvén** se acorde *vosa mercé* de darlle marjido (1605-Achas-1).

TARDAR *v.:* *que* a liçença naom **tarde** (1605-Achas-2).

TEMOS *v.:* vid. TER.

TENPO *s.m.:* se naon fora **tenpo** tan santo como é oje (1605-Achas-1), porque **tenpo** é a nosoutros quedar vein (1605-Achas-1), ja se pasa o **tenpo** de colle-lo meu panziño (1605-Achas-2) // a TEMPO (*que*) 'a tempo de, dentro do prazo': don Antonio ha de bir da Coruña a **tenpo** *que* lle poda a meu primo e señor beijar as maus (1604-Moscoso).

TER *v.t.:* [IPr.] **teño** a nosa tía en miña poua (1596-Gallo), **Teño** muyta consolaçón por oubir senpre boas nouas de *vosa mercé* e *que* súas cousas ban muy adiante (1603-Serra-2), Aynda **teño** esperanza *que* don Antonio ha de bir da Coruña a tempo (1604-Moscoso), Eu **teño** aquí vnha cerba mansa (1604-Moscoso), aquí nos **ten** *Vosa mercé* señor compadre (1596-Obeso), dícenme **ten** *vosa mercé* vn bosque junto a súa casa de Ballaulid (1604-Moscoso), logo ando en pesquiça de queim a **tem** (1605-Achas-1), e me parece *que* **tein** rraçom (1605-Achas-2), **Temos** esperanza coas boas nouas *que* nos derañ das pases (1603-Serra-1), **Temos** boas nouas *que* ay pases (1603-Serra-2); [ICpto.] o muyto gosto e contento *que* **tiña** (1603-Serra-2), E **tiña**-me *vosa mercé* tan agastado (1605-Achas-1), *que* *vosa mercé* y-a señora dona Costansa y-os señores fillos y-o señor yrmán don García todos **tiñan** saúde (1603-Serra-2); [IFut.] como atal **terrey** a muyta dita se acorde de empregarne (1598-Lanzós), y-eso **terei** por muy gran dita (1604-Moscoso), naom **terej** *que* comer o yverno (1605-Achas-2), Nouas da terra *vosa mercé* as **terá** a meudo (1603-Serra-1); [IPto.] A seu sobriño de *Vosa Señoría* **tuue** nestes días acó (1619-Moscoso), por a memoria *que* **tubo** de acordarse de min (1598-Lanzós); [SPr.] *que* Deus **teña** en súa santa gloria (1603-Serra-2); [SPto.] quando eu non **tibera** a obrigaçón *que* o mundo saue (1598-Lanzós), E se ev naom **tibera** aquí a compañía portuguesa (1605-Achas-1); [Inf.] eu non so tan boa *que* mereça **telo**, cuanto máis façelo (1604-Moscoso), dúas rregas da súa maom pera **ter** por pítima para o coraçom (1605-Achas-2); [Xer.] sobre vma senrrezón *que* fes a miña hirmán **téndoho** a ele presso (1603-Serra-1).

TERRA *s.f.* 'país': Nouas da **terra** *vosa mercé* as **terá** a meudo (1603-Serra-1), Esta **terra** está perdida (1603-Serra-2), O *que* troufer a *vosa mercé* a esta súa **terra** será mjllor (1605-Achas-1).

TESOUREIRO *s.m.:* o señor **tesoureiro** y-ev (1605-Achas-2), ao señor **tesoureiro** y-a min (1605-Achas-2), E sendo o señor **tesoureiro** y-ev de muyto grande coraçom (1605-Achas-2).

TÍA *s.f.* 'parente da xeración dos pais ou avós': pues teño a nosa **tía** en miña poua (1596-Gallo).

TIBERA *v.:* vid. TER.

TIÑA *v.:* vid. TER.

TÍO *s.m.* 'parente da xeración dos pais ou avós': A mi **tío** don Diego Sarmiento de Acuña (1598-Lanzós).

TOCAR *v.:* lle a feyto vma senjustiça **tocándolle** na onrra (1603-Serra-2).

TODO *cuant.:* e **todos** as do señor don García (1596-Obeso), *que* *vosa mercé* y-a señora dona Costansa y-os señores fillos y-o señor yrmán don García **todos** tiñan saúde (1603-Serra-2), e de **todos** esos señores (1605-Amorín), como **todos** os desta súa casa lle desejamos (1605-Achas-1); enlearme nel **toda** [a] bida (1604-Moscoso), vn dos nabíos con **toda** a sal (1605-Achas-2), e **toda** a jente dos dous (1605-Achas-2); **todas** as cousas de *vosa mercé* (1603-Serra-1), **Todas** as uezes *que* se ofresce (1603-Serra-1) // 'todas as': e **todas** miñas hirmás (1603-Serra-1), por **todas** súas coussas (1603-Serra-1) // 'todo, todas as cousas': Deus os faga en **todo** seus fillos de *vosa mercé* e de miña señora (1598-Lanzós), para *que* entendan *que* en **todo** *vosa mercé* nos

faz *mercé* (1603-Serra-1), Figueyredo é muyto pequeno en *tudo* (1605-Achas-2), *vosa mercé* o remedie *todo* (1605-Achas-2) // *de TODO* ‘totalmente’: bolua a seu ser de *todo* (1603-Serra-1).

TOLEDO *top.*: que fue en Toledo (1596-Gallo).

TOMAR *v.t.* ‘capturar’: Os olandeses fizeron liberdade con os nabíos que *tomaron* (1605-Achas-2) // ‘coller, esco-ller’: *tomara* yo acá a nos(r)o Lopo Ambrossio (1596-Gallo), que onde quer que quixese *tomase* vn bo bestido (1605-Amorín).

TORO *top.*: señor de Vincios y Gondomar y corregidor de la ciudad de *Toro* (1598-Lanzós).

TORRE *top.*: la otra prantía de la *Torre* (1605-Amorín), más doçientos menos quatro carballos también en la *Torre* (1605-Amorín).

TRABALLO *s.m.*: a que non sinta ningún *traballo* (1604-Moscoso), Gran *traballo* é estar tan lonje do que bein se quer (1605-Achas-1).

TRAE *v.t.*: [IPr.] porque ele *tras* vn preyto con vn alcalde (1603-Serra-1), O *que* troufer a *vosa mercé* a esta súa terra será mjjlor *que* o *que tras* as naos de contrataçoom a este porto (1605-Achas-1), acá me diçen *tran* esas nabes marabillas (1604-Moscoso); [IPto.] E por ela me *troufe* aquí (1605-Achas-1); [SFut.] O *que troufer* a *vosa mercé* a esta súa terra será mjjlor *que* o *que traz* as naos de contrataçoom a este porto (1605-Achas-1).

TRANCOSO *antrop.*: vid. TRANCOSO.

TRATAR *v.*, na const. *TRATARSE de*: Aora se *trata* de una gran cossa para a missa noua (1596-Gallo).

TRANCOSO, TRANCOSO *antrop.*: diante de Francisco *Trancoso* (1605-Amorín), A Francisco *Trancoso* (1605-Amorín).

TROPA *s.f.*: passando as *tropas* dos soldados (1603-Serra-2).

TROUFE, TROUFER *v.*: vid. TRAE.

TUDO *cuant.*: vid. TODO.

U, V

UAGAROSO *adx.*: en el disponer de si y de sus bees anda *uagarosa* (1596-Gallo).

UEÇES *s.*: vid. VEZ.

UER *v.*: vid. VER.

UERDÁ *s.f.*: *Uerdá* é que o libro iba en un mal latril (1596-Gallo).

UEZES *s.*: vid. VEZ.

UIDA, BIDA *s.f.*: que a *uida* dispois acá se saue está mellor (1596-Gallo), dé Deus *vida* a *vosa mercé* (1603-Serra-1), en *vida* da señora dona Costança (1603-Serra-2), enplearme nel toda [a] *vida* (1604-Moscoso).

UILLA *s.*: vid. VILA.

UISITAR *v.t.*: cando eu fore a *uisitar* Peytieros, Chin e Morgadáns (1596-Obeso).

UMJIDAD *s.f.*: outro ynverno nesta *umjidad* (1605-Achas-1).

UN, UNA *num.*: vid. VN (num.).

UN, UNA *art.*: vid. VN (art.).

UONTADE *s.f.*: con muyta certeza que ninguén con tanta *uontade* como eu a seruirá (1598-Lanzós).

VAJONA *top.*: vid. BAYONA.

VALLADOLID, BALLAULID *top.* ‘Valladolid’: llegué a *Valladolid* (1596-Gallo), junto a súa casa de *Ballaulid* (1604-Moscoso).

VAYONA *top.*: vid. BAYONA.

VEIN *adv.*: vid. BEN (adv.).

VEINJAN *v.*: vid. BEYJAR.

VEIRA *s.f.*, na loc. *á VEIRA de ‘á beira de’*: crjado á *veira* de Portugal (1605-Achas-2).

VEIXAR *v.*: vid. BEYJAR.

VEJAR *v.*: vid. BEYJAR.

VENDER, BENDER *v.t.*: como non se *bende* nada (1604-Moscoso); se quixeren conprar os sacos llos *vendaom* (1605-Achas-2).

VENTURA *s.f.* ‘sorte’, na forma MÁ *VENTURA* ‘desventura’: Ogano ay por acó muita *má ventura* (1619-Moscoso).

VER, UER *v.t.*: [SPr.] onte ubo muy boa geada, *uea* *vosa mercé* que será por o janeyro (1596-Gallo), *para* que os *beja* no estado que eu desejo a *vosa mercé* (1603-Serra-1); [Inf.] *ver* a *vosa mercé* antes (1596-Obeso), e quero *ber* a *mercé* que se lle faz (1603-Serra-2), como o señor tesoureiro y-ev o podamos *ver* presto (1605-Achas-2); [Xer.] en naon *bendo* vn.a letra de *vosa mercé* [...], y-en *béndoa*, logo naon pregunto máis (1605-Achas-1), en *vendo* letra do meu señor don Diego logo descansa (1605-Achas-2).

VERNES *s.m.* ‘venres, sexta feira’: Vajona, oje *Vernes* Santo, 8 de abrijll de 605 (1605-Achas-1).

VEYJAR *v.*: vid. BEYJAR.

- VEZ, UEZ, BEZ *s.f.*: veyjo infinitas **ueçes** as mans (1598-Lanzós), Eu beyjo a *vosa mercè* as mans muytas **ueçes** (1598-Lanzós), Todas as **uezes** que se ofresce (1603-Serra-1), a quen beyxo as maus mill **vezes** (1603-Serra-2), beijo as maus a *vosa mercè* muytas **beces** (1604-Moscoso), me a prometido por muytas **bezès** (1605-Amorín), e mo dixo *vosa mercè* por muytas **bezès** (1605-Amorín).
- VILA, BILA, UILLA *s.f.*: *corregedor* da **vila** de Vayona por sua magestade (1596-Obeso), Eu estoy nesta **uilla** de Bayona (1603-Serra-1), vn alcalde que foy da **bila** de Pontevedra (1603-Serra-1), vn alcalde que foy da **bila** mesma (1603-Serra-2).
- VINCIOS *top.*: 'Vincios, parroquia de Gondomar': A mi tío don Diego Sarmiento de Acuña señor de **Vincios** y Gondomar (1598-Lanzós).
- VIR, BIR *v.*: 'vir': [IPr.] y-a miña Janjña Sarmiento me **beim** abraçar (1605-Achas-2); [IFut.] naon pase pela maom de Figuejredo, que **virá** mujto escasa (1605-Achas-2); [SPr.] E **beña** a carta encargada como de maõ de *vosa mercè* (1603-Serra-1); [Inf.] don Antonio ha de **bir** da Coruña a tempo (1604-Moscoso); [Xer.] me a prometido por muytas bezes **bindo** polo camiño (1605-Amorín). Vid. *CONBIR*.
- VITALLA *s.f.*: 'vitualia': se alarga en la **vitalla** (1596-Gallo).
- VN, UN *num.*: **un** par de Gaytas (1596-Gallo), que lles deron aos mestres **vn** dos nabíos con toda a sal (1605-Achas-2); Ynbiei a meu yрмаu no sei cuanto *para que* me comprase **una** (1604-Moscoso). Cf. *VM*.
- VN, UN *art.*: Se eu voto **un** crauo á rroda da fortuna (1596-Gallo), Uerdá é que o libro iba en **un** mal latril (1596-Gallo), a missa noua de **un** meu collazo (1596-Gallo), porque ele tras **vn** preyto con **vn** alcalde (1603-Serra-1), **vn** alcalde que foy da bila mesma (1603-Serra-2), dícenme ten *vosa mercè* **vn** bosque (1604-Moscoso), tomase **vn** bo bestido (1605-Amorín), faz firmar a **vn** Rej tan xeneroso y liberal (1605-Achas-2); Aora se trata de **una** gran cossa para a missa noua (1596-Gallo), nos faza *merced* de **vma** carta (1603-Serra-1), sobre **vma** senrreezón (1603-Serra-1), lle a feyto **vma** senjustiça (1603-Serra-2), **vma** carta de man de *vosa mercè* e de outras pesoas (1603-Serra-2), teño aquí **vnha** cerba mansa (1604-Moscoso), en naon bendo **vn.a** letra de *vosa mercè* (1605-Achas-1). Cf. *VM*.
- VM pron. impers.*: 'unha persoa, p. ex. a persoa que fala': Mande por min, *que ja que* **vm** naon é correxidor, farei justiza coa alçada da pimenta (1605-Achas-1).
- VMA art.*: vid. *VN* (art.).
- VMOR s.m.*: e meu **vmor** ja bosa *merced* o save *que* é máis de dar *que* de pedir (1605-Achas-2).
- VN.A art.*: vid. *VN* (art.).
- VNHA art.*: vid. *VN* (art.).
- VOSA pos.*: vid. *VOSO*.
- VOSO, BOSO pos.*, 2Psg., na expresión cortés *VOSA mercè*: uea **vosa mercè** que será por o janeyro (1596-Gallo), no-nos faltaua sino **vosa mercè** e nosa doña (1596-Gallo), aquí nos ten **Vosa mercè** señor compadre (1596-Obeso), por a casa de **vosa mercè** para veyjar as mans a **vosa mercè** y-a miña señora comadre (1596-Obeso), queria veyjar as mans e ver a **vosa mercè** (1596-Obeso), Noso Señor garde a **bosa** *merced* muytos anos (1596-Obeso), Eu beyjo a **vosa mercè** as mans (1598-Lanzós), A esos meus señores seus fillos de **vosa mercè** (1598-Lanzós), seus fillos de **vosa mercè** e de miña señora (1598-Lanzós), Seu sobriño de **vosa mercè** e seruidor (1598-Lanzós), suprico a **vosa mercè** que (1598-Lanzós), *para* o serbisso de **vosa mercè** (1603-Serra-1), de quen **vosa mercè** foy padriño (1603-Serra-1), *quando* **vosa mercè** nos fes *merced* (1603-Serra-1), **vosa mercè** entonçes o honrrou (1603-Serra-1), rogasse a **vosa mercè** (1603-Serra-1), como de maõ de **vosa mercè** (1603-Serra-1), en todo **vosa mercè** nos faz *merced* (1603-Serra-1), **vosa mercè** as terá a meudo (1603-Serra-1), abisarme **vosa mercè** da saúde de **vosa mercè** (1603-Serra-1), dé Deus bida a **vosa mercè** (1603-Serra-1), que eu desejo a **vosa mercè** (1603-Serra-1), Servidora de **vosa mercè** (1603-Serra-1), ache esta a **vosa mercè** (1603-Serra-1), pescudar por **vosa mercè** (1603-Serra-1), as cousas de **vosa mercè** (1603-Serra-1), ho ser e balor de **vosa mercè** (1603-Serra-1), así hela como **vosa mercè** (1603-Serra-1), todas as cousas de **vosa mercè** (1603-Serra-1), dos bes de **bosa** *merced* (1603-Serra-1), escrevy a **vosa mercè** antes de agora (1603-Serra-2), y-os desta cassa de **vosa mercè** (1603-Serra-2), *que* **vosa mercè** y-a señora dona Costanssa (1603-Serra-2), Pedía a **vosa mercè** (1603-Serra-2), vma carta de man de **vosa mercè** (1603-Serra-2), por parte de **vosa mercè** (1603-Serra-2), e **vosa mercè** me faza *merced* abisarme (1603-Serra-2), Seruidora de **vosa mercè** (1603-Serra-2), en que significa a **vosa mercè** o muyto gosto e contento *que* tiña (1603-Serra-2), boas nouas de **vosa mercè** e *que* súas cousas ban muy adiante (1603-Serra-2), porque o mereeçe a nobresa de **vosa mercè** (1603-Serra-2), **vosa mercè** ho onrrou (1603-Serra-2), Abiseme **vosa mercè** disso o que hay (1603-Serra-2), ten **vosa mercè** vn bosque (1604-Moscoso), suplico a **vosa mercè**, primo (1604-Moscoso), beijo as maus a **vosa mercè** muytas beces (1604-Moscoso), lle digo a **vosa mercè** que (1604-Moscoso), **Vosa mercè** ma faga tan grande (1604-Moscoso), e mo dixo **vosa mercè** (1605-Amorín), e llo diga **vosa mercè** así (1605-Amorín), e os de **vosa mercè** (1605-Amorín), veinjan as maons [a] **vosa mercè** (1605-Achas-1), que nos qijtou **vosa mercè** o bon conpañeyro (1605-Achas-1), despertaría **vosa mercè** (1605-Achas-1), se acor-

de **vosa mercé** de (1605-Achas-1), tñíame **vosa mercé** tan agastado (1605-Achas-1), saver de **vosa mercé** (1605-Achas-1), O **que** troufer a **vosa mercé** (1605-Achas-1), Perdoe **vosa mercé** (1605-Achas-1), por **vosa mercé** y-este seu cativo (1605-Achas-1), é de **vosa mercé** tan estimada (1605-Achas-1), **guarde** Deus **vosa mercé** (1605-Achas-1), vn.a letra de **vosa mercé** (1605-Achas-1), **Vosa mercé** ordene (1605-Achas-2), faça **vosa mercé** conta **que** (1605-Achas-2), Naom se espante **vosa mercé** (1605-Achas-2), e **vosa mercé**, mev señor (1605-Achas-2), **vosa mercé** procure **que** (1605-Achas-2), bolbo a dezer a **vosa mercé que** (1605-Achas-2), Se podese, **vosa mercé** o remedie todo (1605-Achas-2), deve a merced **que vosa mercé** lle faz (1605-Achas-2), ja **bosa** merced o save (1605-Achas-2); pola nobrega **que en vosas** mercés coñeço (1598-Lanzós) // **VOSA señoría**: A seu sobriño de **Vosa Señoría** (1619-Moscoso), que me folgo así nos honre **Vosa Señoría** (1619-Moscoso).

VOTAR *v.*: vid. BOTAR.

X

XENEROSO *adx.*: vn Rej tan **xeneroso** y liberal (1605-Achas-2).

Y

Y *conx.*: vid. E (conx.).

YA *adv.*: vid. JA.

YNBIAR, JNBIAR *v.t.*: **Ynbiei** a meu yрмаu no sei cuanto **para que** me comprase una (1604-Moscoso); que me **jnbíe** sós dúas rregras da súa maom (1605-Achas-2).

YNDEA *top.*: 'A India': bay por doce anos que passou ha **Yndea** (1603-Serra-1).

YNDIA *s.f.*: 'muller natural da India': y-entre elas **yndias** grandes labrandeiras (1604-Moscoso).

YNDO *v.*: vid. IR.

YNJMJGO *s.m.*: ja que perdoava aos **ynjmjgos** (1605-Achas-1).

YNSOA *s.f.*: 'insua, illa no río': os olandeses lle levaron dous catibos yndo ós coellos ás **ynsoas** (1605-Achas-2).

YNVERNO, JNVERNO, ENUERNO *s.m.*: 'inverno': para pasar este **enuerno** (1596-Gallo), se aguardar outro **ynverno** nesta umjidad (1605-Achas-1), naom terej que comer o **ynverno** (1605-Achas-2), no **jnverno** pedía á formjga (1605-Achas-2).

YO *pron.*: vid. EU.

YR *v.*: vid. IR.

YRMÁN, HIRMÁN *s.f.*: 'irmá' ou 'cuñada': sobre vma senrrezón que fes a miña **hirmán** téndoho a ele presso (1603-Serra-1), e todas miñas **hirmás** (1603-Serra-1); os bes que dela hey rreseuido, e miñas **yrmás** (1603-Serra-2).

YRMAO, YRMAU, YRMAN, HIRMAO *s.m.*: 'irmán': con os ossos amados de su **hirmao** (1596-Gallo), aquy se achou meu **hirmao** Jerónimo Fernández (1603-Serra-1), da señora dona Costança e do señor **yрмаõ** don Garçía (1603-Serra-1), y-os señores fillos y-o señor **yрман** don Garçía (1603-Serra-2), Ynbiei a meu **yрмаu** no sei cuanto **para que** me comprase una (1604-Moscoso) // 'irmán' ou 'cuñado': a meu **yрмаõ** Jerónimo (1603-Serra-2), á casa de meu **yрмаõ** Jerónimo Fernández (1603-Serra-2).

YSAUEL *s.*: Mi señora doña **Ysrael** (1596-Gallo).

YSSO *dem.*: vid. COYSSO, ESE.

YSTO *dem.*: vid. ESTE.

Z

ZAMORA, ÇAMORA *top.*: **Çamora** oje sabado (1598-Lanzós) // *antrop.*: fray Diego de **Zamora** (1605-Amorín).